

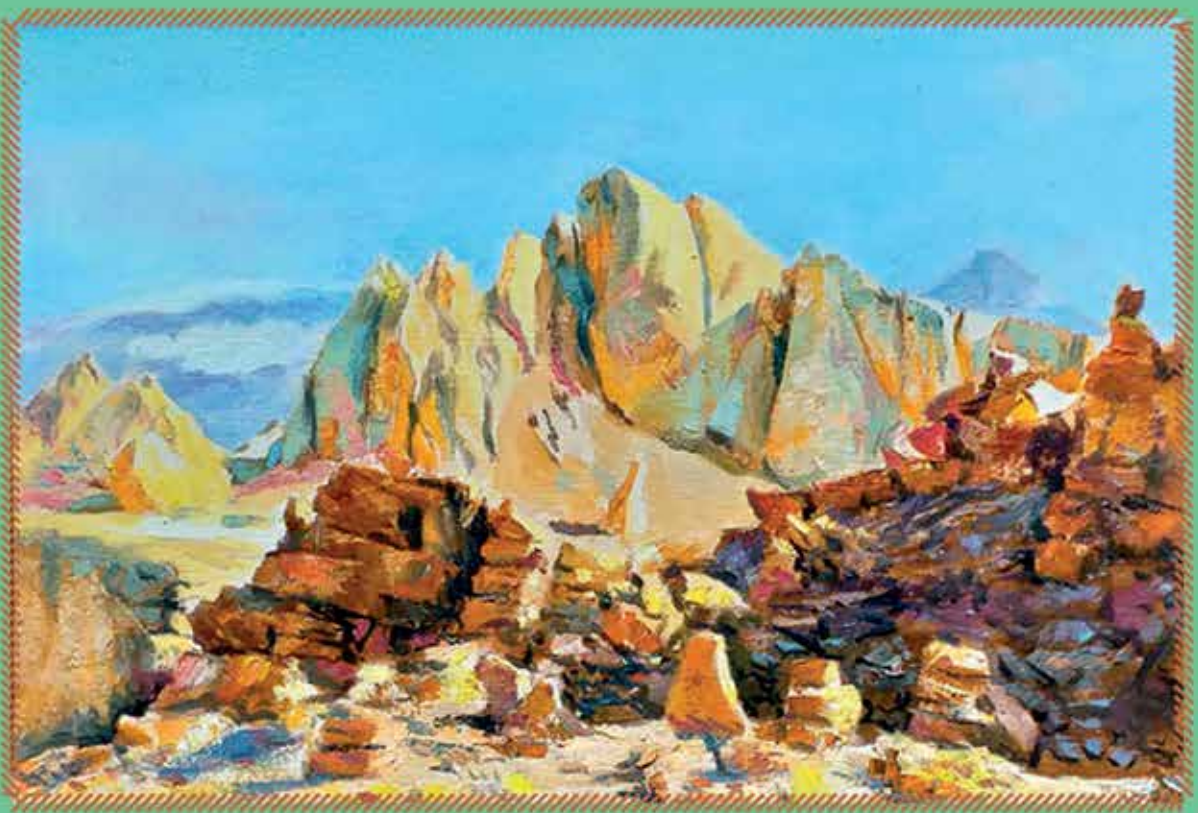
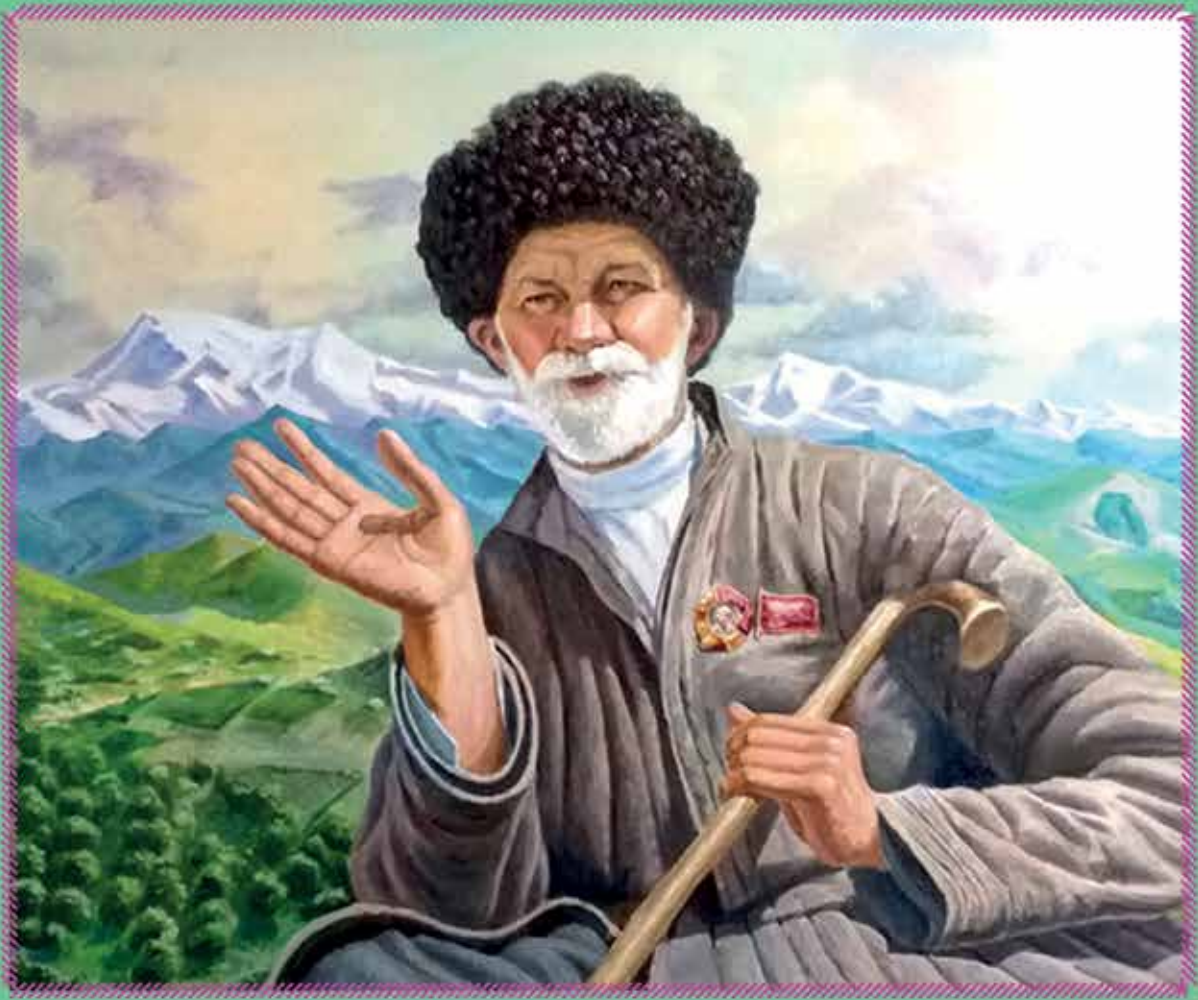
16+

ISSN 0235 - 0173

Самур



3
2019
май - июнь





С а м у р



**Йиса ругудра акъатзавай литературно-художественный
ва общественно-политический журнал**

Литературно-художественный и общественно-политический
журнал. Выходит 6 раз в год.

Учредитель:
Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций
Республики Дагестан

1952-йисалай акъатзава.

Издається с 1952 года.

3

2019

май - июнь

Государственное бюджетное
учреждение Республики Дагестан
“Редакция республиканских лите-
ратурных журналов “Соколенок”
и “Литературный Дагестан”

КЪИЛЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Абдуселим Исмаилов. Къалп дунья-
дин режиссер.....3

ШИИРАТ

Зульфיקъар Къафланов. Дидеди
– аялдикай, гуьлледи ажалдикай фикирда.
Шиирар.....5

ГЪИКАЯТ

Нариман Ибрагъимов. Зегьерлу къи-
сас. *Повесть*.....24

ТАЖИДИН АГЪМЕДХАНОВАН 80 ЙИС

Зульфיקъар Къафланов. «Цуьк
кланидаз герекди...».....52

Тажидин Агъмедханов. Тек са сефер
зи риклин тIап... *Шиирар*.....54

ФЕЙРУЗ БЕДЕЛОВАН 70 ЙИС

Фейруз Беделов. Къванцин гада. Яр-гат-
фар. *Къисаяр*.....63

ШИИРАТ

Нариман КЪАРИБОВ. Яшамиш хьун
четин я къе. *Шиирар*.....68

ГЪИКАЯТ

Гъажи Ильясов. КIандатIа хьуьруьхь,
кIандатIа шехь. *Художникдин суьгьбе-
тар*.....77

ПУБЛИЦИСТИКА

Абдуселим Исмаилов. Дяведин бала-
яр. *Очерк*.....83

САТИРА ВА ЮМОР

Къаравилияр.....95

РУКОВОДИТЕЛЬ -
КЪИЛИН РЕДАКТОР
Мурад АГЪМЕДОВ

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ВА
ЖАВАБДАР РЕДАКТОР
А. ИСМАИЛОВ

РЕДАКЦИЯДИН КОЛЛЕГИЯ:

КЪ. АКИМОВ
М. БАБАХАНОВ
ГЪ. ГАШАРОВ
З. КЪАФЛАНОВ
А. КЪАРДАШ
Х. ХАМЕТОВА
А. МИРЗАБЕКОВ



Жилдерал алай шикилар
художник Керим Къадимованбур я.

Выход в свет 24.06. 2019 г.
Тираж 456 экз
Печать офсетная
Бумага офсетная
Формат 70 x108 1/16
Усл.печ. л. 8,4 Усл. изд. л. 8,7
Заказ № 404
Цена свободная.

Электронный адрес:
ismailov.abduselim@yandex.ru

Компьютердал верстка
авурди **Ф. ГЪАЖИЕВ** .

Чи телефонар:
Къилин редактор 67 -16 -31
Редактор 67 - 36 - 28, 67-89-60
Бухгалтерия 67-18-75

Самур №3, 2019
май - июнь
На лезгинском языке

Типография: ООО «Издательство «Феникс - пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
пр-т Петра I, 61

Регистрационный номер: серия ПИ №ТУ05-00414 выдан
Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан от
22.04. 2019 г.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан "Редакция республиканских литературных журналов "Соколенок" и "Литературный Дагестан".

*Адрес редакции и издателя: 367000, РД,
г. Махачкала, ул. Даниялова 55.*

Редакциядинни макъалайрин авторрин фикирар сад тахъун мумкин я. Макъалайрин, абурга гъизвай делилрин дуъзвилини патахъай жаваб авторри чпи гуда. "Самур" журналдиз акъатай материалар печатдин маса органра чап хъийидайла, журналдин тIвар кьун чарасуз я.

Редактордин гаф

**Абдуселим
ИСМАИЛОВ**



КЪАЛП ДУЪНЪДИН РЕЖИССЕР...

Майдин варз кьетIен варз я. Чи уьлкве патал, халкъ патал. КIусни гъалатI жедач – вири дуьнья патал. Ам сифте нубатда Европадин халкъариз, гъакI амай континентрин халкъаризни Германиядин фашизмдикай азадвал гъайи варз я. Гъавиляй 9-майдиз кьиле физвай вакъиайрал чи уьлкведа гъар садан вил жезва. Дагъустандани Гъалибвилин югъ кьилин сувар яз къейдзава. Са шумуд йис я мад са хъсан адет къвердавай мягъкем жез. Ам «ТIвар малум тушир полк» гъерекат я. Агъзурралди Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчийрин невяяр чпин бубайрин портретар кьилел кьуна куьчейриз экъечIзава. Райцентрайра, кьилдин хуьрерани кваз. Уьлкведин президентдилай эгечIна гъеле бахчадиз физвай аялрал кьван – вири несилрин иштираквал аваз.

ИкI аквазватIани, суал вич вичелай къезва: вири экъечIзавани и гъерекатдик, вирида гуьзлемишзавани майдин варз, Гъалибвилин югъ?

И йикъара зун жуван са танишди мягътеларна. Ажугълу авуна лагъайтIа, гена дуьз жеда. Ам гъакIан куьчедин инсан туш. Милли театрдин режиссер я - кьилин режиссер. Гена хъсан я, лезги культурадин маканрихъ галаз адан алакъа авач. Фагъумайла, кьил-кьилел хъана кIанзавай и касдин мецелай алатай гафар хаталубур я. Жафа я ада вичин къалп инанмишвилер сегънедални акъудзаватIа. Тавуна жеч.

-За исятда 1999-йисан вакъиайрал кIвалахзава,- лагъана ада заз зунни тамашиятдик пай квай писатель тирди чиз.

-Четин месэла я,- лагъана за адаз.- Вавай хъайивал, авайвал къалуриз жедани а вакъиаяр сегънедал?

-Заз вакъиаяр герек авач. За инсанрин игитвилер къалурда.

-Гъи патан игитвилер?

-ГъикI гъи патан? Гъавурда акъазвачни вун, гъи патан ятIа?

-Зун гъикI гъавурда акъазватIа, заз чизва. Ваз суал гунин метлеб масад я: игитар хъиз хаинарни, угърашарни къалурна кIандачни бес?

-Абур низ герек я?

-Ви тамашачийриз. Халкъдиз, тарихдиз. И патани, а патани са халкъдин векилар, са хуьруьн, райондин агъалийрикай аваз хъайила, абурун крариз къимет гана кІандачни?

-Заз и пад важиблук я.

-Белки а пад важиблук ятІа? Абурулай уьлкведив душманвал къунвай кІеретІрихъ галаз чпин ватанэгълияр рекъиз сухулмиш жез гъикІ алакьнатІа ачухариз кІан тушни ваз?

-Заз важиблук бур ополченцияр я!- дамах къачуна ада.

-Ополченцияр нин хуруз экъечІнай? Гъа чпин чІалал рахазвай, чпин чилел хана чІехи хъанвайбурун хуруз туширни?

-Абур квез герек ихтилатар я? КичІе ва са куьнизни виже авачир къушундила алакьзавачир абур акъвазариз.

-Белки къушунди дуьз кар авуна, куь угърашар куьне терг ая лагъана.

-Гъавилай я ман, военный партал алайди акурла, зун ажугъдив ацІузвайди.

-ГъикІ? Къушун галачир уьлкве жедани?

-ТакІан я заз абур. Гъич садрани кІан хъайиди туш.

-Алататдин кас я хъи вун.

-Тахъана ваз вуч ава, абуру зи буба дяведай къуьн галачиз рахкурайди я.

--Аллагъдиз шукур, ви буба хтана, миллионралди маса бубаяр телеф хъаначни бес!? Ватан хуьдачирни! Душмандин хуруз экъечІдачирни?..

-Види пропаганда я. ГъакІ лугъуз элкъуьрна халкъарин къил, къени элкъуьрзава. Заз герек авач къушунни, абуру къачудай гъалибвилерни...

Ам рахаз, за аб тахгуз са вахт фена. Эхирни акъвазарна за ам.

-Кис, я кас! Хаталу кас я вун! Гъайиф вахъ галаз хъайи танишвал!

Ам къулухъай рахазмаз, за къил къакъудна ва рекъе жува жуваз къетІна: зи гъил за а касдив вугун хъийидач!

Гъинай атана и кас? Гъинай къвезва ахътин масабур? Жаваб гун четин я. Польшадани Прибалтикада, Украинада Советрин Армиядин игитриз эцигай памятникар чукІурунин, США къиле аваз рагъакІидай патан мидякар дестейри 1939-45-йисарин дуьньядин дяведин нетижаяр чпин хийирдиз элкъуьриз, Советрин ва Россиядин Федерациядин халкъдивай ЧІехи гъалибвилин пайдах къакъудиз алахъунин гъавурдани акъаз регъят я. Ихътин ксарин – ваъ.

Зун мягътел авур мад са кар ам я хъи, зав рахай къалп дуьньядин режиссерди вич гъахъ яз къалуриз мад са делил гъанай:

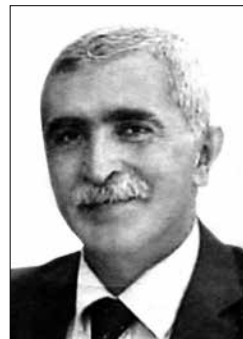
-Зун садавайни зи фикирдила алуниз жедач. Чаз «демократия ва гласность» хъанва, рикІе авайди лугъузва за. Къуй агалрай зи сив, аквада, алакьдатІа!..

Ибурни чаз гъар юкъуз телешоуйрай ван жезвай гафар я. ИкІ вири ихтиярар гана, къецепатан уьлквейра ийизвай мидявилерикай гзаф рахаз, къенепатан ачух душманар таквазвайдай къун хаталу туш жал? Уьлкведин къисметар патал, акъалтзавай несилар патал?!

Вичин инсанвилин асулбине къалурна, ихътин веревирдер зав ийиз тур касдив за, дугъриданни, гъил хугудац, амма ида рикІиз секинвал гузвач: яраб ахътинбур чи арада гъикъван аватІа?

Поэзия

**Зульфикъар
КЪАФЛАНОВ**



**ДИДЕДИ – АЯЛДИКАЙ, ГУЪЛЛЕДИ
АЖАЛДИКАЙ ФИКИРДА**

(Цийи шиирар)

* * *

**Йифер.
Йикъар.
Йифери – рагъ,
Йикъари варз
Чуьнуьхиз,
Давам жезва уьмуьр чи:**

**Им кьугъун туш,
Гьерекат я,
Хуьзвай сагъдиз жигъир чи...**

6.03.18 йиф.

* * *

**Буба амач
Я диде захъ.
Къери жезва –
Гуьгьуьл жезва –
Дустарни,
Къивализ кам,
Рикъиз кам
Къачудай:**

**Хкаж жезва девирдал
Гаф
«Амач!» лугъудай...**

30.06.18 Рагъдан.

* * *

Мани,
Бейкеф жемир,
Зи мани, вун,
Гузвач лугъуз тІварар ваз;
Орденарни
Медалар –
Зурбавилин нурар яз –
Алач лугъуз хурал ви.

Ваз маса бахт,
Ваз маса тахт
Ганва,
Чир хъухъ,
Цавари:

Емиш тахъун,
Дадмиш ийир сурари...

14.06.18. Йиф.

* * *

Ялав.
Ялавди,
Фурс акатна,
Гадарна цІай –
Вичин диде:

Руьхъ яз цавай
Къвазва ам къе...

15.06.18. Йиф.

* * *

КІвахъиз йисар –
Шуьткъвей пешер.
Къеціл жезва зун...

Къеціл жезвач,
Са кІвач сурун сивеллаз,
Рукварикай хкатай,
Къизил жезва зун...

13.09.18. Йифен къулар.

* * *

**ЦІай.
ЦІуз килигиз,
Кьуьлуьз тазвай ялаврив,
Тухузва зун хиялри:**

**Заз ялаврай
Аквазва чин,
Мурк алай чин
Ажалдин...**

29.06.18. Йифен кьулар.

* * *

**Гуран.
Зун гурандиз атанай,
АтІун патал фур.
АтІанай за...
АтІудач мад:
За фур атІай чкадал
Хкаж хьанай сур...**

22.06.18. Нусин.

* * *

**Аям.
Чи аямдихъ
Галамач кьил –
АтІанва.
ИкІ тирвиляй,
Чилин шардал –
Чубан кьенвай –
Сурьурдин гьал атанва...**

20.06.18. Югъ.

* * *

**Уьмуьрдивай кьакъатиз,
Мукьва жез Ажалдиз,
Хквезда кІвализ зун,
Азаб гуз рикІиз цІун:
БицІизма аял зи...**

16.06.18. Йиф.

* * *

Самур.
Зи куъмекдиз –
Шумудни са сеферда –
Атана вун,
Зи рагъул Самур...

Жезвач завай –
Багъишна хъвер –
Рекъиз ви хер,
Зи сугъул Самур...

5.06.18. Йиф.

* * *

Са вахтара.
Гуъмбет патал бубайриз –
Рухвайри
Къван хкуддай дагъдикай.
Къе лагъайтIа,
КIвачелламаз бубаяр,
Чаз рухвайри
Килигзава агъдикай...

6.06.18. Сегьер.

* * *

Девир.
Зи девир.
Ваз
Са кар чида хъсандиз:

Бубад къуьнел
Веледдин
Гур хкажиз залан тир...

3.06.18. Йиф.

* * *

Сегьер.
Са береда Сегьерди
Вичихъ галаз –
Дегишлух яз –
Экуь перем тухудай.

Гила ада,
Гила ада
Мичи перем тухузва:

Ясди кьунвай алемда
Экуьди фад кьацIузва...

20.06.18. Рагъдан.

* * *

Къуншияр.
Варцелла зун къуншийрин –
Жегьилвилин,
Агьилвилин.
Зун абуру,
Чпиз ухшар туш лугъуз,
Тазвач кIвале...

Заз амайди,
И куьчедиз хтун я,
Пеше чирна
Саилвилин...

21.05.18. Югъ.

* * *

Рагъ.
Ара-ара ракъини
Чан хкизва
Руьгъ кьенвай цел –
МуркIадал:
Адан мурад,
Хуьз хьун я цIай,
Чилин шардин акада...

18.05.18. Йифен кьулар.

* * *

Рагъ циферик экечIзава –
ХкечI хъийида.
Цуьквер шуьткъвез эгечIзава –
ЭкъечI хъийида.
Завай уьмуьр кьекъечIзава –
ЭгечI хъийидач...

17.05.18. Сегьер.

* * *

Гурандин рехъ.
Хъсан хъана
Аваз вун,
Гурандин рехъ.
АварчиртІа,
Уьмуьрдал
Ацукъдай пехъ...

16.05.18. Йиф.

* * *

Перт я зун.
Перт я,
Ваці хъиз,
Гъуьлуьв агакъ тийизвай:

Зи йикъан рагъ
Вавай яргъа акІизва...

7.05.18. Йифен къулар.

* * *

Жуван кІвал хъиз,
Кул алтадиз хиялрин,
Михъзава за
Ажалдин жигъир:

Сагъзамай къван
Ажалдин чан,
Рекъидач уьмуьр...

7.05.18. Йиф.

* * *

Ажал.
Шезва ажал.
Гагъ кисна, гагъ
КІевиз ишезва:
Фугъарадиз
Зун масада
Рекъиз кичІезва...

27.04.18. Йиф.

* * *

Рагъул я,
Сугъул я
ДатІана
Самурдин стІал:
Гузвач адаз вахтуни
Алцифдай мажал...

16.04.18. Йиф.

* * *

Кузва зун
Курай даим –
Зи чан таб гуз
Вердиш хъанва азабриз:
Кун тавуртІа,
Элкъведа зун
МуркІадин лал къаябдиз...

18.04.18. Югъ.

* * *

ТІазва зун.
ТІазва пара.
Садни авач заз яд гудай
Дармандин:

Шем хъанва зун,
Экв туьхвейла,
РикІел къведай инсандин...

13.04.18. Сегьер.

* * *

Дуьнья.
Дуьа.
Атанва зун чкадал
Катдай миьхиз дуьньядай:
Туп-тфенгрин гуьллеяр
ЭгечІава иви гъиз,
Дуьнья хуьзвай
Дуьадай...

12.04.18. Сегьер.

* * *

Вахт.
Бахт.
Бахт куърсзава вахтуни.
Гуя ам хаин я,
Ватандин сир
Маса гайи душмандиз:
Сес такъудиз,
Вичин къурай бахтуниз,
Сур атГузва
Далу къелечІ инсанди...

26.03.18. Йиф.

* * *

Рахазвач вун.
Лал я зунни.
Чи эвездай,
Масанди,
Рахазва къе кІвачер чи,
Рехъ атГузвай гурандин...

7.03.18. Йиф.

* * *

Камар.
Таниш я камар зи
Чи уълкведин
Къилин куъчедиз,
Гуърчег тир марвар хъиз.
И кардай зун буржлу я,
Шалбуздик ккІанвай
Хуъруън куъчедиз...

13.02.18. Экв.

* * *

Гъа къе-пака,
Хъвер хана,
Звер хана
РикІерин,
Фер фида чи акъулдай:
Гум атГузва кІвалерин,
Малаикар къабулдай...

5.02.18 Йифен къулар

* * *

За жув михъи ийизвач –
И чалкечир девирда
Пак амукъун четин я.
ЯтІани зун секин я:
Малаикар
Чпин кІвализ,
Зун такуна хъфизвач...

2.02.18. Рагъдан.

* * *

Гъилерин кІунчІ.
Зун къекъвезва –
Жагъизвач.
ЖагъанайтІа
Гъилерин кІунчІ,
За ви тариф –
Хъел къвез тахъуй –
Хъийидачир,
Цуькверин кІунчІ...

1.02.18. Рагъдан.

* * *

Вун хъфена,
Мани туна къадамрин...
Чун къакъатай йикъалай,
За хуъзва ам,
Юкъва туна,
Зи дуъайрин,
Икрамрин...

30.01.18. Йиф.

* * *

Йиф.
ЧІулав акваз винелай,
Йифен руьгъни лацу я,
Лацу я,
Шекер хъиз:
Зун гъахъ тирди
Субутзава,
Йиф къарагъай чкадал
Дем кутазвай сегъерди...

24.01.18. Йиф.

* * *

**Инсан.
Цавар.
Хъсан хъана инсандик
Квачиз лувар.
Кваз хъанайтга,
Ада,
Чил хъиз,
Цаварни
Ийидай бизар...**

6.01.18. Йифен кьулар.

* * *

**КІвал.
Куъче.
Зун куъчеда бахтлу я,
Бахтсуз я кІвале:
Заз кІанзавач
Зи дерт гъатна
Гъейридан рикІе...**

5.01.18. Рагъдан.

* * *

**Чил.
Цав.
Чилинви яз,
Кхъизва за цавукай:
Чиливай,
Цав галачиз,
Зун хуъз жедач
КІараб вили къаюкай...**

5.01.18. Йифен кьулар.

* * *

**Девир.
МуркІар.
Заз девирди къурху гузва,
Къалуриз муркІар:
Чизвач адаз,
Галайди захъ,
Рагъ рикІевай
Гафунин гатфар...**

6.01.18. Йифен кьулар.

* * *

**Зи кьисметдин
Дарвилериз,
Басрухриз
Закай чпин
Есир ийиз кІанзава –
Алакьзавач:**

**Гардандиз еб вегьез жедач
Саврухдин...**

Ю.оІ.І8. Эқв.

* * *

**ВацІар.
Булахар.
Булахринди –
Къайни эхна,
ЦІайни эхна –
Жагъурун я вацІ,
ВацІаринди – гъуъл:
Жагъизмай къван садаз сад,
Элдинди яз
Амукъда чил...**

ІІ.оІ.І8. Рагъдан.

* * *

**Жегъенемди
Зегъер гуз,
Женнетди –
Шекер,
Гагъ рекъиз, гагъ
Сагъ хъижезва
Инсандин жигер...**

Ю.оІ.І8. Рагъдан.

* * *

**Лацу йиф.
Ихъияр це ачухдай заз,
Зи лацу йиф,**

**Ви перемдин седефар:
Заз кІанзава
Муьгьуббатдал чан хкиз,
ЧІулав цавун**

ЦІайлапанри телефай...

10.01.18. Сегьер.

* * *

**МичІивал.
Кьалу туш.
Ваъ,
Михьи я, дуст мичІивал:
Гьар вич ксай чкадал
Ада тазва экуьвал...**

13.01.18. Сегьер.

* * *

**Кьуьзуь тар.
Кьуьзуь тарци –
Элкьверди чиз руьхъведиз –
АтІуз тазва вич:**

**Адан мурад
Ифирун я
Са нин ятІа пич...**

30.01.18. Рагъдан.

* * *

**Шаир.
Ватан.
Шаир хъайи йикъалай,
Зи дамаррай
Селлер физва гьижрандин:
Закай шаир жедачир,
ТІазвачиртІа Ватандиз...**

13.02.18. Сегьер.

* * *

**Гуьруьш.
Чиз-чиз рикІиз,
Вун текьверди гуьруьшдиз,**

Гуъзетзава за:
Чизвайвиляй гуъзетиз,
Чи бахт къуъзуъ ийизвай,
Чи вахт куъруъ ийизвай
Ажалдихъ галаз
Гъуъжетзава за...

15.02.18. Йиф.

* * *

Шаир.
Туъхуън тийир,
Рекъин тийир
Ялав я шаир:
Вич ялав яз,
Факъирдин
Чулав я асир...

15.02.18. Йифен къулар.

* * *

Дере атГуз,
Тепе атГуз,
Ви патав къвез рекъева зун.
Агакъзавач сакІани:
Пара къадар винева Вун...
Жез хъайитІа,
Заз нур ракъур рикІин Ви –
МичІичІлухрин сивева зун...

15.02.18. Сегъер.

* * *

Куъмуър.
Къарай амач куъмуърдихъ:
Ам вегъенва тахтунай,
Рагъ,
Варз
ТакІан девирди...

1.03.18. Рагъдан.

* * *

Чкаяр.
Агатуни эхир
Жегъилдин чка я,

Къакъатунин эвел –
Агьилдин...

15.03.18. Нусин.

* * *

Гъуъл.
Мани
Гъуълуьн мани,
Гимн я рехи,
Уьмуьрдикай кхъизвай.
А манидин ван жез,
Ажал,
РикI кьве чIуг жез хъфизва...

16.05.18. Йиф.

* * *

Хажалатдал,
Азабдал
Хкажзава пайдах за,
Ктад хъанвай
Зи гьиссерин ивидай:

Заз кIанзава –
Вахт хъайила рекьидай –
Зи тIвар гьатна
Уьмуьрдин пак Ктабда...

16.05.18. Йиф.

* * *

Вахт.
Гуьзгуь.
Вахтуни,
Дуьз къалурдай гуьзгуьдик,
ЧIуру хесет кутазва:
Къе адай чаз,
Тахт жагъанвай угърашни,
Иер хъана аквазва...

17.05.18. Нусин.

* * *

Йиф.
Заз гагъ-гагъ йиф,

Экв хъиз жеда,
Суруз фена хтанвай:
Къе адални
Мейитдин ранг атанва...

18.05.18. Йифен кьулар.

* * *

За,
Юкъ къатиз,
Икрамзава
Рехивилиз,
Биришдиз:
Абур я экв гуз тазвайбур
Зи камалдин нехишрив...

20.05.18. Рагъдан.

* * *

Алахъзава
Алудиз вун рикелай –
Алакъзавач:
Виликрай,
Са юкъуз тир,
Гила ви чин
Йифизни зав агатзава...

31.05.18. Югъ.

* * *

Ажал.
Кивалин гъенел –
Чугвазмай яс
Чка къазва ажалди:

Адан мурад
Ягъун я цай
Уьмуьрдин лаз хиялдиз...

4.06.18 Югъ.

* * *

Хажалатар,
Гъамар зи,
Алажзавай хамар зи,

**Гъаваянда куъне куън
Ийизва бизар:**

**Куън кьулухъ таз,
Виликди
Физва зи камар...**

17.06.18. Югъ.

* * *

**Девир.
Шикилар.
Жедач вилиз
Девирди
Къалур тийир шикилар:
Малаикрин
Либас алай
Аквазва заз зибилар...**

31.03.18. Ииф.

* * *

**Марф.
Куъче.
Марф алукуъиз юрфарал,
Къекъвезва сад куъчеда,
Зарбдизни ваъ,
Магъирдиз:**

**Къвале къарай
Къведач рикъиз факъирдин,
Акълтнавай гатфарал...**

4.04.18. Ииф.

* * *

**Тек яз акваз,
Тек туш зун:
Гъиле къунни мурк хъиз къайи
Сурун руг –
«Зун вахъ гала!» –
Рахазва зав
Даим дири
Цавун руг...**

10.04.18. Ииф.

* * *

**Ише физмач
Я ич.**

Чуьхвер –
Газарар:
Кьил квахьнавай,
Вил квахьнавай
Инсанри,
Няс девирдин базаррай
Тарашзава азарар...

12.04.18. Рагъдан.

* * *

Хирер.
Шумудни са сеферда –
Гужни тІал чиз –
Зун хирерин хуруз фена.
Фида мадни:
Заз кІанзавач
Ажалди,
Вахт тахъанмаз,
Йиф туна,
Зи уьмуьрдин пенжерда...

19.04.18. Йифен кьулар.

* * *

Рахазва вун.
Гьалчиз гафар,
Аяздин мур-къай квай.
ЯтІани зун зурзазвач:

Зи гьахъ кІани рикІик гьеле
Цаву гайи цІай кума...

26.04.18. Сегьер.

* * *

КицІ.
Вилик гьайи хуьрекдиз
ТІишзамач кицІи –
Начагъ хъанва ам:

Экьуьгъ ийиз вафатдиз,
Экв туьхуьзвай къаматдихъ
Къачузва за кам...

14.05.18. Йиф.

* * *

Гьулдан,
Сас-сарал гъиз,

**Эхзава тІал гьулданди,
Вегьенвай цІал:**

**Адаз чизва,
Тур жедайди вичикай,
Четин юкъуз Ватандин
Къезилдай гьал...**

15.05.18. Сегьер.

* * *

**Талукъ я заз,
Шад ва гъамлу легъзеяр,
Зи Ватандин,
Уьлкведин:
Нек ганва заз,
Са виле хъвер,
Са виле шер
Аваз хъайи дидеди...**

30.05.18. Рагъдан.

* * *

**Буйдиз – ваъ,
Руьгъдиз къакъан инсанрин
ТІвар къазва за икрандив:
Ахътин ксар амай къван,
Са чІавузни
Чилин рикІ
Къадач чІулав гьижранди...**

17.06.18. Йиф.

* * *

**Къуьд.
Уьмуьр.
Алахънава уьмуьрдин къуьд,
МуркІара тваз зи назик туьд:**

**Адаз чизвач,
Сагъзамай къван сегьер зи,
ТІурфанривай рагъдандин
Зи чан къайи тежерди...**

19.06.18. Йифен къулар.

* * *

**Марфар.
Марфари –
Им зи бахт я –**

Хайи чилин,
Цавун чи,
Ара-ара чуьхуьзва къван –
Раган кIус,
Къалихъ жедай сурун зи...

29.06.18. Сегьер.

* * *

Йиф.
Югъ.
Заз кIанда йиф –
Бейкеф тахъуй югъ закай –
Вичин ифин,
Вичин ишигъ
Гайи заз.
Заз кIанда йиф:

Кутугнавач
Йикъан тариф авун заз –
Йифиз хайидаз...

3.10.18. Йиф.

* * *

Кавха тиртIа хуьрерин,
Шегьеррин – регъбер,
За кIвалерин къилеркай
Куьрсдай шикил гурандин:

Заз кIанзава
Гум атIана
Къуд кIвач квай инсанрин...

10.10.18. Йифен къулар.

* * *

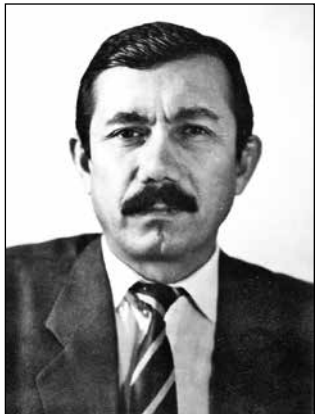
Цаварни чилер,
Ракъарни цифер,
Рагъданни сегьер
Зи гъавурда акъазва:

Зун абурув
Кисунин
Къадим чIалал рахазва...

13.01.18. Йиф.

Магъачкъала 2018-й.

Гьукаят



**Нариман
ИБРАГИМОВ**

ЗЕГЬЕРЛУ КЫСАС

Повесть

БУБАЙРИН ЕРИЯР

Ахварикай кватай Гьабиба члудгунар аладарна ва дакардиз вил яна. Экв ачух жезвай. «Зи вахт я», – рикляй лагыана, квалин цлал алай сятдиз килигна: вад жез ирид декьикья амай. Фадлай адетдиз элкьвенвай кар инкардай, жув хьуьтуьл, чими ва клани юлдаш шириндиз ксанвай меселай аслу ийидай хушвал адахь хьайиди туш. Малаик хьтин Аманаталай кланивилелди вилер аладарна, ам ахварикай кват тийидайвал ван-сес тавуна, жегьил итим месикай жкечна. Спортдин шалвар алукна, аялар ксанвай квализ гьахьна, абурун винел яргьанар хьивегьна. «Гьич винел тадач хьи ибуру, тадач, гьикьван хьивегьайтлани, балкланди хьиз, клуру ягьиз, гадарда». Пузаррикай гафар рахаз-рахаз гьаятдиз эвична. Гьилер, чин чуьхвена, винел хкаж хьхьана. Бедендал спортдин костюм, кьилел кьезил шапка алаз эхвичлай юкьвандалай кьакьан, шумал буйдин, гьерекатрик зиреквал квай, кьвачерал мягькем итим варцяй ва куьчеда гьалтзавай сад-кьве касдиз салам гуз, хуьряй экьечна, Муьнуьгьрин дагь галай патахь элкьвена.

Гьар экуьнахь Гьабиб пуд километр мензил члугуна дагьдин синел хкаж жезва, анал физический упражненияр авуна, эхвичзава. Ингье яваш жуьреда катзавай итим Муьнуьгьрин синел акьатна. Гьа инлай Кьилин дередиз, вил агакьзавай кьван чкайриз килигиз кландай Гьабибаз. Гьар юкьуз аквазвай мулкар тиртлани, хайи макандин тлебиатдин гуьзелвили ам мадни гьейранардай. Гилани ада, рикл шадвилив, гьевесдив ацлана хайи чилин гьар сад ашукьардай ва гьейранардай гуьрчегвилел кьарувалзава.

Синелай хуьр капан юкьвал алайди хьиз аквазва. Жемьтдик юзун акатнава. Кьуд патаз инсанрин, гьайванрин сесер чклизва. Инлай-анлай квалерин гурмагьрай акьатзавай гум цава квахьзава. Патахь-патахь члугунвай гимишдин цлар хьиз, хуьруьн кьвалавай дагьдин вацл авахьзава. Исятда адав са акьван кьал гвач, ахпа, селлер кьвайила, и секин, яргалай гьич ядни авачиз аквазвай хьтин вацл пехьи жеда, ада

вичин хура гъатай садазни инсафдач, вири агъадал тухуда. Ихътин члавара ада жемятдизни зиянар гузва. Малар тухвай, никлер, салар барбатлай, гъатта инсанрин чандиз къаст авур вахтарни хъайиди я. Ятлани, къакъан дагъларай, рагарай авахъзавай булахрин, живерин миxи яд авай вац! дeредин абур я.

Дагъларин куклушра ракъинин къизилдин ранг янавай нурар гъатнава. Абур яваш-яваш агъуз, синерал, ягъварал, никлерал аватзава, ахпа абуру хуърни нурламишда.

Севре ягъва лапагрин суъръди, са вуч ятлани жагъурзавайди хъиз, клуф чиле туна, виликди еремишзава. Чубанди вичин кфилдикни ван кутунва. Адан ширин, назик, рик! мегърибанвилив ацурдай сес вири дeреда гъатнава. И сесинал лапагрини, са куйникайни кърху авачиз, таза векъ незва.

Къузад ягъван жигъиррай винелди, векъ квай чкайриз нехирди гъерекатзава. Райцентр галай патахъ фенвай рекъе сад-къве машинни пайда жезва. Муънуьгърин синелай Кетин къилни, Шалбуз, Шагъ дагъларни, Куъре, Самур дeрейрин бязи члурар, хуърерни аквазва.

– Ихътин гуъзел ерияр! Гуърчег тлебиат! Миxи ва таза гъава! Дармандин ятар, булахар! Тебии набататар, никлера, багълара гъасилзавай суърсет! Зегъметчи ва къегъал инсанар! – фикирзава Гъабиба. – Гъа ибур вири туна авайни авачир сада, къве хва багъишнавай цуък хътин Аманата заз шегъердиз хъфин, ина завай дурум гуз жезвач, лугъуз къил тларзава. Ам гъик! вичин и ягълмиш фикирдикай азаддатла чизвач. Мез-гъвелни язава, кинер, туъмерни ийизва, капални къазва, идарадин члехибурун разивал авачиз къуллугъ гадарайтла, ахпа хкатай канаб хъиз амукъдайдан гъавурдани твазва... Ваъ, ваъ, ара-ара гъа вичин даллайдихъ яб гуз мажбурзава.

Авайвал лагъайтла, адан даллайди таъсир тавунани тазвачир. Адан бязи веревир-дерик, истемишунрик къел квай.

Гъабиб милициядин майордин хва тир. Советрин девирда и дeрежадин чин къа-чун са акъван регъят кар тушир. Алай вахтунда саки вири офицерар полковникар я, чинерни хала-хатурвилиз, нин хва, хтул ятла, далудихъ кас, пул галайди ятла, гъадаз килигна гузва. Дахдин куймек, виликан юлдашвилин, дуствилин алакъяар себеб яз Гъабибавни са бязи галайвилер агакъна. Университетдин юридический факультет куйтъгъай жегъил меркездин са райондин ОВД-диз кваллахдал къабулна.

Советрин обществодин тербия, чирвилер, тежриба къачур майорди вичин веледар хъсандиз вердишарнавай. Гъавилляй Гъабиба тарифлудаказ клелна, вичин хиве тур общественный везифаяр дуъзгуънвилелди тамамарна, темпелвилиз къил янач. Амма цийи девирдиз хас лишанарни, хесетарни къунвай ада.

Пуд йисуз къуллугъай милициядин лейтенант дахдин хайи райондиз, прокуратурадин силисдин отделдиз квалахиз рахкурна. Бубайрин квалер къайдадиз хкиз къвед-пуд варз фена, анжах ахпа ада хуъръуз Аманат, аялар хкана.

Гъар экуънахъ райцентрадиз квалахал физ, нянихъ хизандин патав хквез, къуд йис жезвай. И вахтунда силисчи я лагъана авур ван ийидай хътин са карни, дуъздак акъудай тахсиркарвални, обществодиз зиян гузвай угърашар жавабдарвилиз члугур дуъшуъшни риклел аламач. Вири гъаклан итти-биттияр, куйлуь-шуьлуьяр, чуъръуькар-муъръуькар: мехъериз итимар кклана, аялар патал къуншияр къалхариз акъатна, сада масадан клек-верч, гъер-мер чуънуьхна, туьквен атлана... Дагълух район, хуърер тир, виринра гъа сад-садаз ушар тахсиркарвилеризни рехъ гузвай. Инсанризни садаз-сад чизвай ва члурар кар авурди вуж ятла яргъл тевгъена тайинарзавай. Шегъерда хъиз, датлана гъерекатда жезвачир, хаталувал гъиссзавачир.

Гъабиб гъавурда авай, дахди ам чиз-чиз террористар, екстремистар, бандитар авай шегъердай секин макандиз рекъе хтунвай. Ам вич къведра къиникъин дуъшуъшрикай хкатнай эхир. Къвалахдин са шумуд юлдаш телефни хъанай, дахдал хирерни хъанвай. Гъавилляй хцин гъакъиндай къайгъударвал члугунвай ада. Амма гъалар вил агакъ тийир тегъерда дегиш жезвай. Гила районрани секинвал, архайинвал амачир. Террористар лугъудайбур Къиблепатан Дагъустандин тамариз, дагъларизни акъатнава ва абуру ара-ара чпикай алчахвилелди, вагъшивилелди хабарни гузва. Районра террористриз, екстремистриз акси серенжемарни тешкилзава. Ихътин члуру члавуз хуъре, шегъерда яшамиш хъунал са къални алач, квай кар, хата-бала, члуру дуъшуъш, чибуру лугъудайвал, итимдин къилел ксай месикни къведа.

Са гафуналди, хуъруъз хтунал Гъабиб нарази тушир, къвалахни риклиз хушзавай, амма датлана кабинетда ацукъна чарар гъилелай авун, къуншийрин къал-макъалрин, итимди паб гатунин, пиянискайрин силисар тухуникай ам икрагъ хъанвай. Хаму жейран хътин Аманатан, атлун тийидай тили хътин, шел-хвалдини Гъабибаз хуъруън яшайиш яваш-яваш къурзавай.

И кардиз къуват гузвай бязи терефар мадни авай. Алукънавай девирди хуъруън къамат, жемятдин ацукъун-къарагъун, къадим адетарни дегишарнавай. Хуъруън къилин ва квайни квай чкайрикай сад тир кимин «генералар» куъчебасанрикай хъанвай. Абуру анал тлуън-хъунни тешкилзавай, гъуъжетар, куклун-чухунарни ийизвай.

Школадин муаллимрин чехи пай дишегълияр тир. Клуб, библиотека ахъайнавай вахтарилай агалнавайбур гзаф жедай. Гъяд йикъара санал ацукъдай, сейрдиз фидай кас гъатдачир. Хуъре хъанвай дегишвилерин хъсан гъавурда авай агъсакъал Жаруллагъ муаллимди Гъабибаз вичин патав эвердай. Ам твар-ван авай гъурчехъанни, суъгъбетчини тир. Силисчиди къатлайвал, адахъ хсуи фагъум-фикир, акъул, умуърдин еке тежрибани авай. Гъакъ риклин ачухвал, регъимлувал, кеспидилай аламай инсанар дуъз рекъе тунин, члуру фикиривай къерех авунин къастни. Адахъ галаз сиясатдикайни, яшайишдикайни, инсанрин амалрикайни, хуърера къиле физвай вакъайрикайни, гъатта дишегълийрикайни суъгъбетариз жедай.

Сифте Миргхуъруъз хтайла, бубайрин къвалер ремонт ийиз эгечлайла, куъчедай физвай хуъруънвийар акъваздай, «вуж я, нинди я?» лугъуз хабарар къадай, къуватар гудай. Ахпа, вуж ятла ва вучиз къвалер ремонтзавайди ятла чир хъайила, къуру тамашачияр гзаф хъана. Агъуз-винел физвайбуру, сад-вад квачиз, саламни вахканач. Са шумуд итим чпин хук ацлурун патал атана. «Хуъруънви, ваз вуч аватла чидани, къуллугъни ваз мубаракрай, амма бубайрин ерийрал хтун «чуъхуънар» галачиз къиле фидай кар туш. Икъван йисара чна абур хвена, къвалерин гурмагъдай гум ахкъатдай йикъал вил алаз акъвазна. Чун пара шад я, хуъруънви, и югъ ақунал. Ви бубаяр гъил пара ачух итимар ялдай, рагъмет хъуй чпиз, абуруз ухшарбур хъана къанда...»

Гъабиба хуъруънвийарив мад яргъияр ийиз тунач, ам гъавурда акъунвай ва «къвалер хвейибуруз» нянихъ вичихъ илифун теклифна. Атана ксар, тлуън-хъунни авуна, ширин-ширин гафарни эзберна, амма садани «къала чна ваз гъихътин куъмек гун?» гафар лагъанач.

Пуд югъни алатнач, хуъруъз хтун «чуъхвена» къанзавай маса десте итимар атана. Абурун иштягъарни ачухарна, темягъар ацлуруна Гъабиба. Адахъ вичин мурад-къастни авай: вуж вуж ятла чирун, дуъзгъун алакъаяр арадал гъун, дуствал къаз жедай ксар тайинарун... Вуч лагъайтлани, ам хизанни галаз ина яшамиш хъана къанзавай эхир.

Са йис. Къвед, пуд, низ чида, белки, гъа ина амукин. Гъабиба мадни хуьруьнвийриз суфраяр ачухна, абурун тарифрихъ, хиве къунрихъ ябни акална. Куьмекар гайибурни хъана. Сада квалеле електроэнергиядин шнурар дегишарна. Масада къав эцигдайла устарвална. Пар члугвадай машин авайда герек шей-мей хкана. Санлай къачурла, алакъяр тайинарнавай, Гъабиб хуьруьнвийриз вичелай алакъядай куьмекарни гуз алахъзавай, амма вучиз ятлани абуру шегьерэгъли чпинди, хуьруьнви хъиз къабул-завачир, ам чпин арадиз хуш аваз ахъайзавачир. Гъа и сирни Гъабибаз Жаруллагъ муаллимди ачухна.

Хуьруьн Атла магъледа квалер авай Жаруллагъ муаллим ремонтдив эгечлай къуд-вад лагъай югъ тиртлани чидачир, аста-аста камаралди атанай, салам ганай ва ахпа ада чинар канай. Гъабиб адаз итижлувилелди килигнай. Халис дагъви итим. Къакъан буй. Хкатна аквазвай, гьерен крчариз хъиз, звер ганвай векъи спелар. Битлиш ва еке нер. Юкъвани офицеррин хътин тумаждин, куьгънеди ятлани, нур гузвай члул. Гъилени, гъакл твар патал тир жеде, нехишламишнавай кеклец.

– Я миресдин хва, – ванлу сес акъуднай ада, – мегер ихътинбур крар жедайди яни? Хтайла хабар гудайди туширни? Зун Жаруллагъ муаллим я, куь талукърикай. Бес ваз дахди ихтилатначни? Ам вич хтанвачирни?

Дахди хуьре амай миресрикай малуматар ганай, Жаруллагъ муаллимдин тварни сифтебурукай яз къурди тир. Ингъе виридалай вилик ада вичикай хабарни гана. Дахди тагъкимарнай, «жува-жув тамай атайда хъиз тухумир, миресри вун илифарунни мумкин я, кваз такъадайбурни жедайди я, вуч акуртлани, хъайитлани секиндив къабула. Чан хва, шегьердив атай хуьруьнвийрикай завай куьмек тлалаб тавур, чи квалеле йифер акъуд тавур садни авайди туш. Вазни абурукай гзафбур акунвайди я. Риклеп хкваш, мукъвавал мягъкемар хъия». Ингъе хуьруьз хтана гъафте жезвайтлани, гъеле миресрикай акъатай кас авачир. Гъабиба идакай еке са мусибатни ийизвачир. Гад я, гъардахъ вичин къайгъуяр, дердияр ава, мумкинвал хъайила, акъатда ман. Ингъе сад лагъай чубарукни, гъасятда суалрин хура туна.

– Валлагъ, Жаруллагъ ими, дах хтанвачир, эхиримжи вахтара адаз давление хкаж хъуни тади гузва, леченияр ийизва ада. Хабар гудай жуьрэтни захъ хъанач, – хиве къуна Гъабиба.

– Ам види дуьз хъанач хъи, миресдин хва, жуьрэт гъамиша герекзавай затл я, адакай герек вахтунда менфятни къачуна кланзавайди я. Де ятла, къагъу авач, хва, нянихъ захъ илиф, квалер Атапатан магъледа авайди я. Вун Гъабиб я къван?

– Эхъ, Жаруллагъ ими.

– Риклепай фенач къуьзекан, фенач. Зун куьниз къве сеферда атайди я. А члавуз вун са цихел хътин гада тир, гила халис итимдив элкъвенва. Багънаяр жагъурмир гъа, нянихъ зи хзандин вилер вал жеда, хва.

– Къведа зун, Жаруллагъ ими.

Лап хушвилелди къаршиламишна миресди Гъабиб. Нигер имидсуса къурай як квай, винел клерецар, серг, цур, хканек алай хинкларни, хъчадин пичлекарни авунвай. Суфра шегьерэгълидин темягъ ацукъдайди тир: хъран фу, дуьдгъвер, вирт, хипен ниси, чарар акадарнавай таза мукаш, жуьреба-жуьре къацу хъчар. Чидач, Нигера Жаруллагъ имидин гъи клатларай, хазиначухрай ахкъуднавайди тиртла, советрин вахтарин эрекдин птулкани...

– Регъувилермир, чан хва, я тадини къачумир, хушвилелди дад аку гъар са

няметдикай, – хъуькъвер са тїмил кьенез фенвай, яргьивал квай нер хкатна аквазвай, кьумрал ва регимлувал, кьенивал кьатлуз жезвай вири чина, ригаи вилера хъвер аваз теклифна Нигера. Адан гафариз кьужадини кьуват хгана.

– Ви имидсвас хуьрекрин халис устлар я гьа, эгеч, чан хва. - Бисмиллагьа рагьмани рагьим, я Аллагь, на гузвай ризкьа и суфрадилаи садрани кими тахьурай, – лагьана, фан са клус атлана ва ам нисидихь галаз тлунна, ахпа шиш кьачуна хинклардив гатлунна.

Каш са бубат кьейидалай гуьгьуьниз Жаруллагь имиди суьгьбетдикни кьил кутуна.

– Гьабиб хва, белки, дахди лагьана чизва жеди ваз, чи тухумдал Пїрер тївар алайди я. Ида чи улу-улу-бубаяр кьени, пак инсанар, хьсан крарин иесияр тирди тестиьарзава. Заз зун чир хьайидалай гуьгьуьниз акуна, Пїрерин тухумдин векилрикай са хуьруьнвидизни, гьакл рекье-хуле гьалтай маса инсанризни хьсанвилелай гьейри, писвал хкатайди туш. Кьени чна бубайрин рехь давамарзава, амма чир хьухь, чан хва, девирди чи яшайишда, бейнида, кьанажагда вичин дегишвилер твазва. Ваз вуч аватла, чидани хва, уьмуьр фарфалаг хьтин са затл я. Гар гьа патахьай атайтла, фарфалагни ам физвай терефдихь элкьведа. Пачагьлугьдин кьилиз атай касдилаи, ада тухузвай сиясатдилаи, обществода арадал кьезезвай гьаларилаи уьмуьрни аслу жезва. Инсан гьикьван акьуллу, тежрибалу, кьуватлу ятлани, амни гарун хура гьатай пеш хьиз, тухузва клани патахь. Адахь гарун басрухдиз аксивалдай я руьгь, я кьуват, я кьаст амуькьзавач. Гила, чан хва, гьа и жуьредин усал инсанар пара жезва. Абурук чи са бязи миресарни ква. Кьуллугьдиз, пул хьун-тахьуьниз килигна стхаяр, вахар гадарна масадбурукай дустар, «стхаяр» кьазва. Жуван мехьер туна, кьуншидин мелез физва. Чизвач хьа, абурукай садрани багьри стха, вах эвездайбур, четин члавуз далу акалдайбур жедайди туш. Гьавилияй вун я тажубни, я мягьтелни жемир. Я ваз хьелни мекьвер. Хуьруьнбурукай бязибур ваз ядай жунгавдин вилерай килигзава. Вун ина яргьалдини акьваз тийидайди абуру кьатлизва. Пехилбурни авачиз туш. Чи ял такланбурни, хтайдалай инихь вуна гьатта цуькведеин са пешиниз кьванни зиян гудай гьерекат авуначтлани, вун залан аквазвайбурни ава. Гьелбетда, зун хабардар я хва, хуьруьнвийрихь галаз рафтарвал, дуьзгуьн алакьаяр арадал гьун патал вуна гадайриз са шумудра «чуьхуьнарни» авуна. Амма ваз талукь яз абурун фикир гьеле дегиш хьанвач. Абуруз вун дамахлу, кьайгьусуз шегьерэгьли, гьамиша гьазурдан иеси хьиз ава. Гьавилияй абуру вун гьар патахьай ахтармишзава, ваз зиян гудай, вун клеветаз кланзавайбурни жеда, чан хва. Анжах дикьетлувал квадармир жуван. Хуьре амай миресрикайни бейкеф жемир. Абурал аламайди Пїрерикай я лугьудай са тївар я. Кар алай вири миресар хуьрелай, республикадилаи кьецериз акьатнава. Вучда, чан хва, обществоди, девирдин шартлари гьахьтин чкадал гьанва.

– Я Агьа магьледа женнетдин нур кьисмет хьайди, вуна хтулдив нез тур тлун, ви хурун дафтарар ахпа ачух, – ван кяна Нигера.

– Незва чна, незва, я веледар сагь хьайиди, вуна эгер фикирзаватла, ви тїямлу суьрсет суфрадал аламуькьда, а вилера цлам, кьари.

– Рахазвайди ими я кьван, – ван акьудна Гьабибани, – зи сив акьвазнавач.

– Эхь, эхь, чан хва, ам рахурай, вуна, аку, ибур вири дидедин гьилерин няметар я гьа, гьар садакай дад аку. Химия-мимия квайбур туш.

Гьабиб хушвилелди хуьрена.

– Акунани ваз, кьари, гьикьван хьсандиз лагьанатла, халис чи мирес, хва я. Адаз гиламаз хуьруьн гьаларикай малуматар тагайтла, кьари, пака четин жеда. Гьар са месэладин гьавурда аваз хьайила, ам гьялунни регьят акьвазда.

– Анал вун гъахъ я, къужа. Чан дедин, жуваз гъихътин дерди хъайитлани, инал ша, – хълагъна Нигера.

Инлай къулухъ, гъар мумкинвал хъайила, Гъабиб хизанни галаз Жаруллагъ имидихъ илифдай. Адан суьгъбетрихъ, меслятрихъ, къисайрихъ яб акализ. Хуьруьнвий-рик акахъун патал итимди мад артухан алахъунарни хъувунач. Ам вичин кеспидал, хизандал, къвалин къулай шартлар артухарунал машгул хъана. Ятлани ада хуьре дарихвал, сугъулвал гъиссзавай. Аманат гъахъ тир, шегъерэгъли алай аямдин хуьруьн яшайишдив бажагъат вердиш жеда. Азад вахт жув машгулардайвал акъуддай чка авачир. Куьчедиз, кимел экъечинамазди гъалтзавайбур суфатар эйбержердиз аквазвай, мецин харчивал гвай итимар тир. Абурухъ галаз рахадай къимишни къведачир. Эгер виликдай Гъабиба юлдашдиз къетивилелди «эхна къанда, хуьрени вири шартлар ава, пака хъсан хъана къанзаватла, къенин четинвилериз дурум гун лазим я» лугъузвайтла, гила адахъ а къетивал амачир. Ам гъатта дахдиз вич инай ахкъуддай са улам жагъура лугъуз гъазурни хъанвай, амма и кар ада вучиз ятлани яргъал вегъезвай.

Ракъинин нурарик упражнениярни авуна къезил камаралди дагъдай эхвичизавай итимди гъяд юкъуз шегъердиз фин, дахдихъ галаз рахун къетина. Амма крар ахътин-бур хъана хъи, Гъабибан рикелай шегъерни, дахни, Аманатан тлалабунарни алатна.

ГЪУЛГЪУЛА

Къвалахал атана, белки, са сятни алатнач жеде, райондин милициядин отделени-дай зенг авуна ва райцентрадивай къуд километрдин яргъавай Жуни хуьрйя са итим вацун къеряй къена жагъанвайдакай, са итимни квахънавайдакай ва чеб аниз физ рекъел алайдакай хабарна. Гъабиб гъасятда къвачин хъана.

Чкадал агакъайла акур шикилди Гъабибак къурху кутуна. Белки, къере вири жемят къватл хъанвай. Мейитдин къвалав - хейлин итимар. Абурулай са тлимил яргъал ди-шегълияр, ахпа гъвечи тепейрилай, къунтларилай тамашзавай аялар. Участковийди ва хуьруьн кавхади иесийрив мейит вахкузвачир ва ида гъарай-эвер арадал гъанвай. Сифте нубатда жемят, иллаки багърияр секинарна къанзавай. Машиндай эвичинамаз-ди, багърияр абуралди атана, гъарайиз, истемишиз, арза ийиз.

– Куьн секин хъухъ, - лагъана Гъабиба, - мейит кев вахкуда, ам кучукни ийида, амма чна чи везифаярни тамамарна къанзава эхир, гъурметлубур. Сифте нубатда ам къиникъин себеб чирун герек я. Эгер къиникъ гужунинди, масадан куьмек галаз арадал атанвайди ятла, инай къил акъудун, къанлу чирун чи буржи я. Тахсиркар тайинарна къанда, пака куьне тахсир чи хиве тун тийидайвал. Жемятар, – элкъвена Гъабиб ин-санрихъ, – квевай къвалериз хъфейтла жеда, анжах багърияр квачиз. Эгер къиникъин дуьшуьш акур кас-мас, са хабар гудай масад аватла, чи паатав ша.

Силисчидин гафари таъсир авур хътинди я, инсанар яваш-яваш чкъиз гатлунна, къанзни-такланз, чеб са ажайиб тамашадикай магърум ийизвайбур хъиз. Гъабиб участ-ковийдин патав фена. Адан къвалав мад са шумуд итим гвай.

– Салам юлдаш Къардаш! Гъикл хъанвайди я? Куьрелди ихтилат ая. Къенвайди вуж ятла тайин хъанвани?

– Салам, салам, дуст-кас Гъабиб. Эхъ, вири чир хъанва. И хуьруьнви я, Жабир я. Балугъар къунал рикл алай кас я, яни тир. Ингъе балугъар къадай сеткани, къве балугъни ама. Эрекъдин птулкаярни ала чилел. Са нихъ галаз ятлани вичин югъ няни авуна. Пиянвилай чинихъди алукъна, пел къванцел гъалч хъайи хътинди я.

– Ам сифте низ акуна? Мейит гъи къайдада чилел алай?

– Ингъе и касдиз, хуьруьн муаллим я, Мирземет я.

– Ахъая кван ваз акурвал, гъурметлуди.

Оперативник, криминалист, судебный духтур, кинологни чпин везифайрив эгечна.

– За экуьнахъ упражненияр ийизвайди я. Ахпа, атана, вацла беден чухуьзвайди я, вини еке къванцин къаншарда. Адет тирвал, зун чукуриз-чукуриз атана, алайбур хтлунна, вацлук экечна, чухуьнарна, эхкъечна, бедендай тасмал экъягъиз и чи гуьзел ерийриз хушвилелди вил язавай. Гъа и береда заз акуна и кас. Сифтедай за фикирнай, дана я, ахпа къатлана, ваъ, мал туш, инсандин клалубар я. Тадиз парталар ахлукна, атана, килигна.

– Вун къведайла вацлун къеряй хквезвай ва я масанихъ физвайбур акуначни?

– Ваъ, валлагъ, касни гьалтнач, акунач. Акъваз, акъваз, рекъяйгуз агъадал са машин фена.

– Машин? Марка, ранг, номерар...

– Гъвечи машин тир, маркадиз фикир ганач. Ранг, ранг, къацуди, мичиди тир жеди. Абуруз ни фикир гана я хзан сагъ хъайиди, зун вацлал чухуьнариз физвайди...

– Хъсан я, давамар хъия. Вун атана, килигна...

– Эхъ, валлагъ, килигна. Эрекъдин птулкаяр акурла, фикирна, ксанвайди я къурумсах, ам хъунални рикл алайди тир къван. Эверна за адаз. Жерд, яда Жерд, им адан лаглаб я, ахпа са квач къуна ялна, ваъ, юзазвач. Зани ам чинихъди элкъурна. Ивидай хъанвай пел, хъипини вили хъанвай чин акурла, зай гъарай акъатна ва зун, илан акур хъиз, къве камунин къулухъди гадар хъана. Мад виликди хтана, иердиз килигна, нефес къачузмачир. Адан нехир хтанва, – лагъана за. – Багъишламиша, къейидакай пис рахун кутугнавач, члуру амалрин иеси тир, рагъметлуди. Няс кас тир ам. Квач вегъ лагъай чкадиз къилихъди хкадардай сад.

– Ахпа гъикл хъана?

– Гъикл жеда къван, -гъилер аладарна Мирземет муаллимди, - къиникъ гьалалди туширди къатлана за, фена хуьруьн кавхадиз хабарна. Ингъе Алистан стха, ам галаз хтана.

– Эхъ, Мирземет маллимди дуьз лугъузва, - рахуник экечна Алистан. - Ам чи морж я, хъуьтлуьзни вацла эхъвезвайди я.

– Ам пара хъсан кар я, амма исятда къенвайдал хъша.

– Хтана вучда къван, ам накъ къейивал къенвай.

– Накъ? Мус? Ваз гъинай акуна?

– Чан члехиди, ам за лагъайди мисал хътин са ихтилат я, накъ ам чан алаз кимел алайди тир.

Гъабибаз лезги члалан деринар чизвачирвилляй утанмиш хъана ва ам участковыйдиз, муаллимдиз вичяй са хата акъатай хъиз килигна. Абуру и месэладиз са фикирни ганвай хътинди тушир, кавхадихъ яб акалзавай.

– Нянихъ чилни, пакетни гваз къерез фидайлани акурди я, – давамарзавай ихтилат Алистана, – къилди авай ам. Ни фикирнай, ихътин мусибат жедайди. Ам къенвайди акурла чна участковый Къардашаз хабарна. Аферин касдиз, цавай атайди хъиз акъатна. Адани райондиз зенг авуна. Ингъе вири къиса гъа ихътинди я. Вич алуькнани, масада куьмек ганани лугъуз жедач.

– А краай чна къил акъудда, юлдашар, мейит тади гьалда райондиз тухвана кланда.

– Атабур кьейидан талукьар я, – кьалурна Кьардаша Гьабибаз са десте. Дише-гьлияр шехъзавай. Абурув мейит вахчуна, кучукдай фикир гва. Чна са гужуналди акьвазарайди я абур.

И гафарин ван хьайила РОВД-дин угродин оперативник Падишагьа Гьабиб кьуьн кьуна вацI галай терефдихъ тухвана.

– Юлдаш капитан, заз чиз талукьриз ихтияр гана, хатадай, пияндиз кьилел атай дуь-шуьш я лагьана, гьам гьа идалди рушутI авуртIа хьсан я. Пака чи кьилер тIа ийидалди.

– Мегер гьакI жедани, юлдаш майор? Гьакьикъатдани им гужунин кьиникъ яз хьайитIа, тахсиркар жаза агакь тавуна амукьдачни?

– И дагьдин хуьре вуч тахсиркара авайди я? Чпин югъ няни авунал машгьул бейниванар. Ам, гьа муаллимди лагьайвал, няс касни тир, пиянискани. Аллагьдин патай жазани агакьна.

– АкI ятIа, адахъ душманарни, адакай хьел авай инсанарни хьун мумкин я. Ваъ, ваъ, кьиникъин себеб чир тавуна жедач.

– Юлдаш капитан, гьавая жуван секин кIвале кьал твамир, за лагьайвал ая. Ам зазни чидайди тир, яб кватай чанта хьиз, герексуз чкайриз аватзавай кьинтур хва тир.

– Зи кIвале кьал?

– Ам чна чи кьил архайиндиз хуьн лагьай чIал я. И хуьруьнбур заз чизвайди я, акур кIвалах хьайитIани, лугьудайди туш. Тахсиркарвални дуьздакь акьудиз тахьана чи хиве висьяк хьиз амукьдайди я. Де лагь, ихьтин кьиса чаз герек авани?

Гьабиб фикирлу хьана. Падишагь фадлай чкадал кIвалахзавай кас тир. Белки, ам гьахъ я жеде. Эгер кьиникъ гужунинди ятIа? Вуна верчер-клекер чуьнуьхайбур жа-гьурзава лугьуз, наразивалзавайди тир. Гила уголовный халис дело пайда хьайила, кьил кьакьудун?

– Юлдаш майор, чна адан кьинихъ кьехъ галаз алакьалуди ятIа чирда ва ахпа делони я ахгалда, я давамарда, – лагьана Гьабиб вичихъ галаз атанвай пешекарриз герек буйругьарни гана Жабиран талукьрин патав фена.

Гьабиба багьрийриз башсагьлугьвал гана ва кьенвайдан буба месэладин гьавурда туна.

- Бязи лишанри тестикьарзавайвал, кьиникъ хатадин хьтинди туш, гужунин, чиз-чиз кьаст авунин ни кьезва. Гьавилляй и кардай кьил акьуд тавунмаз чавай кьев хва вахкуз жедач. Куь дерт гьикьван заланди ятIани, зун кьехъ галаз суьгьбет давамару-низ мажбур я. Исятда чун администрациядиз фида. - Гьабиба Алистаназ теклифна ва адахъ галаз Жабиран мукьвабурни галаз хуьр галай патяхъ еримишна. Чкадал агакьайла, силисчиди кьейидан дах Урдиханалай эгечIна са-садавай хабарар кьуна.

- Урдихан халу, хцихъ галаз алакьалу месэла са акьван регьятди туш. Ам вич-вичиз алукьна кьиникьал шак кьезва. Гьавилляй чаз чир хьун лазим я, эхиримжи вахтара адан кар-кеспи вуч тир? Ам гзафни гзаф нихъ галаз жезвай? Дустар, душманар...

- Душманар гьинай, я хьсан кас. Гьевечи хуьр я, вири сад-садаз чизвайбур, мукьва-вал авайбур я, - лагьана Урдихана мягьтелвал кьалуруналди.

- Гена хьсан, душманар авайди туштIа. Дустар авани?

- Эхъ, гьелбетда, ава. Чакьал, Мао, яни Зейнедин, Маодин. Абур датIана санал алайди я. Пуьн-хьун ийиз, гьуьрчез физ, кIвалахар тамамариз...

- Вуч кIвалахар?

УстIарар я абур. Дербендиз, Мегьячкьаладиз фида, эцигунрал варцар акьудна, хкведа. Пул куьтягъ хьайила, мад фида.

- Хуьре хцихъ галаз кклайбур авани? Заз малумат ганвайвал, Жабир къал гвай, туьнт итим ялдай.

- Я чан хва, абур куьлуй-шуьлуйяр я. Тамадиз акъатайла себ гун, ван алаз рахун, сада-садан хуруяр къун. Гъатта сада-садан нерар ивиламишайлани, пакад юкъуз туьклуйн хъийизвайди тир.

- Ада бурж вугай ва я вичи бурж къур дуьшуьш малум яни?

- Чидач, валлагъ. Куьлуй-шуьлуй буржар чибуру вирида къазвайди я, ахпа пул гъиле гъатайла, вахузвайди я.

- Гъавурда гъатна. Къере ам алай чкадал эрекъдин къве бутылка алай. Ви фикирдалди, ада нихъ галаз хъивегънатла?

- Низ чир хъурай, я хъсан кас? Дустар адан хуьре авачир. Зейнедин хперин нубатдай дагда авайди я. Маодин лагъайтла, накъ къунши хуьруьз мотикдаллаз мехъерик фейиди я. Кимеллай гадайри «мехъерин паяр жкваш гъа» лугъуз буйругъарни гайиди я адаз. Балугъар къазвай зи хцин патав вуж хъайитлани фин мумкин тир.

- Хъсан я, жув хъвач, халу ва хцин юлдаш атурай иниз.

Вилер накъварив ацланвай, къилел чулав фите алай дишегъли кабинетдиз гъахь-намазди Гъабиб къарагъна, адаз ацукъдай чка къалурна.

- На чаз багъишламиша, чан вах, дерт екеди я, амма гъиле-гъил аваз хабарар такъуртла, тахсиркарвал дуьздак акъудиз жедач. За куьн гзаф инжиклу ийидач, вах, анжах са шумуд суалдиз дуьз жавабар гуз алахъ. -Дишегълиди рахун тавуна къил эляна.

- Ви риклел аламани, Жабир къерез мус фенай? Адавай вичин патав маса кас-мас къведайдакай ван хъанани?

- Ваъ. Ада са ихтилатни авунач. Рагъ аклиз эгечлайла, вичин алатар, ризкъи авай пакетни къачуна фейиди я.

- Чан вах, чун патал гъар са гафни важиблу я. Эхиримжи вахтара ам ваз гъик акуна?

- Гъа вич хъиз.

- Къатлудай дегишвал, са гъихътин ятлани къурху квачир хъи?

-Ваъ. Геждалди ксудай, ахпа кимел фидай, нянихъ – балугъар къаз вацлал. Мукъвал-мукъвал гъана вичин дустарихъ галаз кефер чулгуваз жедай.

- Гъи дустарихъ галаз? - Гъабиб дикъетлу хъана.

- Чакъалдихъ, Маодихъ галаз.

- Абур вужар я эхир?

- А-а, Чакъал чибуру Зейнединаз, Маони Маодиназ лугъузвайди я.

- Масадбур риклел къвезвачни?

- Абурун суфрайрихъ хуьруьнвиар мадни жезвайди я, амма заз чидач вужар ятла.

- Ви гъуьлуйн хъел квай инсанар авайни?

- Чидач, валлагъ.

- Белки, вичи са низ ятлани гъиллегар къуна.

- Ваъ, ваъ, чан стха, хъивегъайла себ-сив авурбур хъана, тахъайтла - ваъ.

- Белки, ада феи чкайра вич чурукла тухванатла?

- Чидач заз а крар, валлагъ, -датлана вилерилай накъвар къвезвай, нери шумп ийизвай дишегъли Гъабиба инжиклу хъувунач, рахкурна ва Алстаназ эверна. Гъа и арада телефондай зенг авуна ва къере авай работникди мейит алай чкадин патавай са дуьгме жагъайдакай хабарна.

- Алистан стха, куьне са итимни квахъна лугъуз малумат ганвай. Гъат хъувуначни?

- Ваъ е, суши. Мехъерик фейиди ахкъатнач.

- Инра мехъерар къвед-пуд юкъуз давам жезвайди я къван.

- Анал вун гъахъ я е, суши, чи итимар гужуналдини мехъерин кIвалаяй ахкъудиз жедайди туш, амма и сеферда касди яргъал вегъенач. Ада къе паб меркездин больницадиз тухвана кIанзавайди тир. Ахкъат тавурла, папа мехъерин иесидиз зенг авуна. Адани лагъана хьи, «бес чна ви итим мехъерин паярни гваз няни жедалди рекъе хтурди я».

- Вуж я ам?

- Маодин.

- Маодин? Жабиран дуст?

- Ун ман, гъам.

- Маодин, Жабиран дуст. Мехъерин паяр. Мотоцикл. - Гъабиб хиялди тухвана, ахпа ада садлагъана трубка акъудна, зенгна. - Алидар, къере мотоциклдин чархарин гелер аватIа аку ва тади гъалда заз зенг хъия.

- Юлдаш капитан, - рахана Алистан, - куъне ам Маодин кар я лугъузвани?

- Чидач дуст-кас, кавха, шак нел хъайитIани фин мумкин я. ГъакI Маодални, - Гъабибани адан тIвар лакIабдалди эвезна. - Сад лагъайди, ам квахънава. Къвед лагъайди, ам мехъерин паярни гваз хтана. Адаз вичин дуст къере балугъар къаз жезвайди чизвай. Фена адан патав, давамарна межлис. Ахпа абурун арада къал акъатна ва...

- Валлагъ, вуна дуъз лугъузва, суши, гъакI хъунни мумкин я. Абур инлай виликни хъивегъиз, гъуъжетар ийиз, ахпа гъутарал хъайибур я. Гъавилай катна жал?

- Ам гъиле гъат тавунмаз лугъуз жедач. - И арада трубкади вичикай хабар гана. Гъабиба аппарат япал тухвана. - Гелер авач? Белки, мотоцикл къеревай яргъа акъвазарнавайтIа? Мотоциклдин чархарин гелер вучиз герек атанва лугъузвани вуна? Яда, вун белки, ягъадач жеди, гъа квахъна лугъузвай итим къейидан дуст я. Бес, гъакI, за ви зенг гуъзетда. Алистан стха, хуъре няс, инсандин чандиз къаст ийидай хътинбур авани?

- Четин суал я, юлдаш капитан. Заз чидай къван гагъда хуъре инсан къиникъин ва я маса залан тахсиркарвилер авур дуъшуъшар хъайиди туш. Ислягъ инсанар я. Гъвечи кукIунар, тIиш-пIуз акадарунар авай крар я, амма инсанда гъил фин?

Гъабиба райондин ГАИ-диз зенгна ва Жуни хуъруънви Маодин лугъудай касдин мотоцикл агъа терефдихъ фенатIа чирун тIалабна.

- Юлдаш капитан, белки, садни тахсирлу туш жеди, ам вич-вичиз, - рахана Алистан.

- Вич-вичизни къванцел алукъна жеди, амма къере ам къилди авачир. И кар адан къвалавай жагъанвай шейъри тестикъарзава. Ша, чун а Маодинан кIвализ фин. Белки, ам ахкъатнава.

- Ша ман, - гъасятда рази хъана кавха.

Куъчейра чка-чкадал итимар, дишегълияр кIватIал-кIватIал хъанвай. Ихтилат квекай, никай ятIа къатIун четин тушир. ДатIана секин хуъре итим къенвай, садни квахънавай. Чебни дустар, са суфрадин амадагар. Капитанни кавха агакъдайла инсанар кис жезвай ва абур дикъетдивди, са вуч ятIани хабар къаз кIанз гъазурбур хъиз авай. Маодинан кIвалив агакъайла, Алистана эверна: «Рамазан халу! Гъалимат хала!» Гъаятдай яни, айвандихъай яни сесер акъатна. Ахпа дишегълидин ван атана: «Я Алистан хва, вар ачух я къван, ша, къенез гъахъ».

Вилик кавха, адан гуъгъуънаваз Гъабибни куъгъне кIвалерин къап квай гъаятдиз гъахъна, анай гурарай виниз къвед лагъай мертебадиз экъечIна. Айвандик диванда

ацукънавай Гъалимата 3-4 йисавай хтулдиз тлуьн гузвай. Мугъманри салам ва кавхади Гъабиб вуж ятла танишвал гана.

- Маодин ахкъатнач, яни? - хабар къуна Алистана.

- Ваъ е, чан хва, чаз вуч фикирдатлани чизвач. Суса адан трубкадиз зенг авурла физва, амма жаваб гузвач. Рамазанни Сунидиз фенвайди я, мехъерик хъайи-тахъай аватла, хци вич ана гьикл тухванатла чириз.

- Гъалимат бах, ви хцинни Жабиран алакъяар, дуствилер гьихътинбур тир? - хабар къуна Гъабиба.

- Я чан дедин, гъвечи члавалай санал алайбур я. Са гъафте вилик абур пудни, Гъажалидин гадани галаз (Гъабиб Алистаназ килигна, ихтилат Зейнединакай физвайдан гъавурда туна кавхади) чи квалеле ацукънавайди тир. Гагъ гъабурун квалерани чпиз демер къурмишзавайди я.

- Абуру нер-хъвардайла сада-садаз намусдик хкладай гафар лагъанатла риклел хкваш, Гъалимат бах. Хуьрени абурукай инжиклу хъанвай ксар ава, чаз малум тирвал.

- Заз ван хъанач, бала. Вини квачиз акъатайла абуру сеперар гуда, чпин къуватарни ахтармишда, амма...-дишегъли вилер атлума мугъмандиз тамашна, адан къили ван авур хътинди я. - Я бала, вуна акъатла лагъ, а Урдиханан Жерд хътин къурумсах къин на зи хцел илитлазавани?

- Ваъ, я Гъалимат бах. Инсан къиникъ мусибатдин кар я. Гъакъикъидаказ тайин тахъанмаз чна садакни тахсир кутадач. Гъавилияй чаз месэладай къил акъудун патал гъар са куьлуь-шуьлуь, гаф-члал герек я. Жабиранни куь хцин арада пул, квалах, дишегълияр сеbeb яз чуьруькар хъанач хьи?

- Пулар, дишегълияр гъинай, абур гъинай, я чан хва. Абдалар я абур, абдалар, гъиле гъатайди хиритлазавай.

Вич клеве гъатиз акурди, дишегълиди сусаз эверна. Айвандик яшар къанни цлудалай алатнавай чулав вилер, шумал беден авай, Аллагъ-Тааладин патай юкъван жуьредин иервал ганвай дишегъли атана. Гъалимата свас мугъманрин гъакъиндай гъавурда туна ва Гъабиба вичин суал тикрарна.

- Ваъ, заз чидач, - лагъана дишегълиди.

- Эхиримжи вахтара гъуьл ваз гьикл акуна? Фикирлу тирни? Секинсузвал квайни? Ваз лагъай сирлу ихтилат хъанани? - Вилер хкаж тийиз рахазвай дишегълидай гаф акъудун четин акъваздайди къатлана Гъабиба.

- Ам гъа чаз чидай Маодин тир. Лагъай гафарни авач.

- Накъ ада вуч авуна?

- Экуьнахъ къарагъна, за квалин крар тамамардайла, аялдиз тамашна. Хуьрек тлуьна гъаятрал экъечина. Са вахтундилай хтана, телевизордиз килигиз ацукъна. Ахпа мехъерик фейиди я.

- Балаяр, - рахана Гъалимат, - зун садрани хва а къанчанахрихъ галаз дуст хъунал рази хъайиди туш. Датлана бейнида авай фикир тир: а алчахри зи хцин къилел са дуьшуьш гъида хьи, гъида. Ингъе сад къенва, зи хва квахънава, адал шакни фенва куь. Квачир тегънедик акатда зи хва, - яшлу дишегъли шехъиз эгечина.

- Гъалимат бах, секин хъухъ, за ваз хиве къазва, квачир тахсир садани ви хцик кутадач.

Мугъманар къарагъиз акурла, дишегъли квахадихъ элкъвена: «Алистан хва, за квез чай къванни теклифнач, беябур хъана михъиз...»

- Риклик кьамир, Гьалимат хала, чаз ахьтин вахтар авач, куь хвани жагьур хьувуна кланзава. Сагьрай куьн.

Куьчедиз экьечінамазди Алистана кьетивилелди лагьана: «Исятда чинал хьфида, са сивел элягьунар ийида, тахьайтла, крар члур жеда чи». И гафари Гьабибаз гишин-виликай хабар вахкана. Йикъан сятдин кьведалай алатнавай.

Берекатлу суфрадихь ацукьна зур сятни алатнач, кваліз участковый Кьардаш атана.

- Валлагь вун табдай итим туш, суши, - плузаррик са живи хьвер кваз лагьана Алистана. - Лап кутугай вахтунда атана вун.

- Сагьрай пара, амма ацукьдай вахтар авач члехиди, Маодинни кьенва.

- Вуч?! - кьведни кьвачел акьалтна.

- Эхь, кьенва. Хуьруьв агакьдалди са километр амаз гьалтзавай рекьин тик хь-утлалдикай фенвай чкадилай мотоциклдаллаз дагьардиз аватнава ам. Чуьлдиз фена вахт акьудзавай аялриз акуна ам, тахьанайтла, чун адахь кьекьез амуькьдайди тир.

- Аламат! - Алистан тлуб сарак кутуна амуькьна. - Ядаяр, хьайиди ана хьанва, ацукь жуьни, са вад пичлук кьванни неь. Ахпа фида чун.

- Са пакетда тур, за фидай реке абурун дад аквада, - лагьана Кьардаша.

- Эхь, фена кланда. Акл хьайила, Маодин я хуьруьз, я кьерез ахгакьнач ман? - су-ална Гьабиба.

- Эхь мун, гьакл жезва.

- Дугьриданни, аламат я, - силисчи фикиррик акатна. Адан бейниди, тоқдик кутур машинди хьиз, худда кваллахна. Маодинал шак физвай зи версияни тлач хьана. Ада трубка кардик кутуна ва райцентрадай вичин амадагриз мад Жуни хуьруьз атун теклифна.

«Вилираг» кьвалакай фенвай ва я тухванвай рехь шим квайди, гуьтлуди тиртлани, кьве машиндивай сада-садаз манийвал тавуна гьализ жедай. Маодин рекеалай аватун-ни тажубдин кар тушир, эгер ам вижевайдаказ пиянзавайтла. Бажагьат ам мехьерикай ички хьун тавуна хтана. Гьавилляй дикьетлувални квахьна ва дагьардизни аватна.

- Лугьун лазим я хьи, - рахазвай Алистан, - «Вилираг» кьвал хаталуди я, чи чкадин водителар инлай мукьяятдиз физвайди я. Са кьад-кьанни цлуд йис идалай вилик и кьвалакай арандай памадурар гваз атай машин аватнай. Чун, аялар, жаванар, ван агакьайвалди, памадурар хчлализ фенай. Дагьви аялар патал яру майваяр дефицит тир кьван. Мад ина аварияр хьайиди туш. Маодин и рекеерай ракета хьиз физвайди тир. Ам кьвалалай фин жедай кар туш, лап пиянзаваз хьайитлани.

Кавхадин ихтиллатди силисчи мадни хияллу авуна. Машинар кутугай чкадал акь-вазарна, абур кьвалак фена. Дикьетдивди рехь ахтармишна. Ингье мотоциклдин чархарин гелерни. Хатасуз кьвал галай пад кьуна хквезвай мотоцикл садлагьана вацл галай патлахь элкьезезва, кьвед-пуд мертдиз кьван кьекьуьнар ийиз рекьин кьерехдилай физва ва ахпа дагьардизни аватзава. Сада-садаз куьмекиз итимар агьадал эвичіна, мотоциклдай аватай затларни кватл хьийиз. Чкадал агакьайла абурун зегьле фена. Касдин кьилин кьалпагь алатнавай, сив ивидив ацланвай. Мотоциклдин чархар санал, люлка масанал, руль санал алай.

Зур сятни алатнач, работникар атана чпин ахтармишунрив эгечіна. Гьабиба фикирзавай, бедбахт дутьшуьш яни, тахьайтла, кьилин пацариз Маодиназ масада куьмек ганани? Шак фидай кар авачир. Кьвал, хаталу рехь, няни, люлка галай мотоцикл ва

ички хъванвай итим. Ни хъайтлани лугъуда, руль хуъз хъанач ва аватна дагъардиз. Са йифиз къве дуст бедбахтвилин дуьшуьшрик кьиникъ? Уьмуърда тежезвай аламатар авани? Ятлани мотоцикл дагъардихъ элкъвей чкадиз тамаш хъувуна кланда.

Алидар атана ва малумарна: кьенвайдан гъилихъ галай сятдин гуъзгуьдай фер фенва, сятди нянин иридан зур къалурзава. Чи криминалистди лагъайвал, Жабир йифен сятдин цлусадаз къвалахайла куътягъ хъана.

- Гъавурда гъатна, дуст, зи версиядихъ бинейр авачир, амма рикли ибур дуьшуьшдин кьиникъар туширдакай аян гузва, тестикъардай делилар чахъ гъеле авачтлани. Зун винел хкаж хъжеда, куъне ина герек крар авуна куътягъ.

- Юлдаш капитан, шад хъухъ, къве делони са артух зегъмет алачиз ачухна, агал хъийидайбур я. Ви послужный списокдани плюсар жеда гъа, - къаб алаз рахана патав атай угродин оперативник.

- Хъайивал жеда ана, юлдаш майор, - жаваб гана Гъабиба. - Шадвалдай кар ина авач, ваз малум хъайтла, жегил къве итим кьенва, аялрин бубаяр...

- Ам, гъелбетда, вун гъахъ я, амма тахсир гъабрунди я, хъивегъиз гъатна кландачир. Им вичин мотик гваз хъивегъна райцентрадани жезвайди тир.

- Гъакл ятлани, чна вири терефар ахтармишун герек я, - вичин фикир тикрарна силсчиди.

Алистанни Гъабибан гуьгъуьнаваз винелди еремиш хъана, кул-кусар, векьер-къалар къаз-къаз. Силсчидин кьили къвалахзавай: «И кьиникъар сад-садахъ галаз алакълу ийидай са бинени авач, анжах абур дустар хъунилай гъейри. Пуд лагъай дустни ава эхир. Виридалайни нясди, члуру крарин иеси. Ам дагъда лапагрив гвалда. Адан патав фена кланда. Белки, адавай чаз герек са малумат, делил гъатин».

- Алистан стха, и гадайрин дуст авайди тир, Зейнедин, ам дагъларин гъи пата ава? Ам акунайтла, кланзавай.

- Акъван яргъа авач ам. Вини сад-садаз килигзавай къве пел аку, гъабурун кланик квай ягъвара хъун лазим я. Исятда фида чун, эгер лазим ятла.

- Лап хъсан.

Рекъел ахкъатайла, Гъабиба вич галат хъайиди гъиссна. Бедендилай гъекъни алахъзавай, алайди майкани перем тиртлани. Ада къвалар, къерехар ахтармишиз эгечина. «Ингъе» гъарай акъатна адай.

- Вуч? - жузуна Алистана.

- Гъеле чидач вуч ятла. Къвалан кланик, и чкадал инсандин къвачерин гелер ала. Инал са вуж ятлани яргълди акъвазай хътинди я.

- Вуч патал? - гъавурда акъунач кавха.

- Им чи сир яз амукърай, дуст-кас. - Гъабиба синел фена Алидараз эверна. - Тадиз инал хкаж хъухъ. - Силсчи къвалан цал галайвал фена. - Инал ша, - теклифна ада Алистана. - Им вуч я?

- Твек я манн, суши.

- Виликдай авайди тирни?

- Низ чида я мукъва-къили?

- Твек. - Силсчиди, инихъ-анихъ вил яна, яргъи сам къачуна ва ам тлеквенда туна.

- Яргъи, яцлу масмар хътинди янавай иниз. Вун гъахъ жезвай хътинди я, гъуърметлуди. И чкадал сада ракъар янавай.

- Ракъар вучтинбур я?

- Эхъ, эхъ, ракъар.
- И арада Алидарни акъатна.
- Гъиле гъатай затI-матI авани? - хабар къуна ада.
- ЗатIар авач, амма фикир желбдай крар ава, гада. И цлан клен, тIеквен, къвалар, агъа кавха акъвазнавай чкани хъсандиз ахтармиша, гелер гъатун мумкин я чи гъиле.
- Мотоциклист авахъун дуьшуьш туш ман?
- ГъакI аквазва гада, ахтармиша. - Гъабиба мадни рекъин къерехдиз вил яна, амма гъзлемишзавай хътин шей-шуьй акунач, гъатнач. «Эгер, дугъриданни, мотоциклист къвалалай финик инсандин гъил кватIа, ада мукъуфдивди вичин мусибатдин кар авунва, тахсир илитIдай гелерни ада бажагъат тунва» фикирна силисчиди.
- Юлдаш капитан, юлдаш капитан, - сес алаз эверна Алистана.
- Гъай.
- Хуьре авайди йикъ-шуван я.
- Гъавурда акъазва, гъурметлуди, къве жегъил итим чандивай хъун...
- Ваъ е, зи юлдашди зенг авуна исятда, Зейнединаз недайди гъаз феи адан гъвечли стха Чубандин кIвале мейитдал ацалтна. Итимар ам хкиз рекъе гъатнавалда.
- Зейнедин? И къенвайбурун дуст?
- Эхъ ман, суши, гъакI жезва. Гъатта ягъаз кIанзавач.
- Валлагъ, гъурметлуди, вун гъахъ я. Са хуьр, са югъ патал пуд къиникъ, пуд мейит лугъуз тежер къадар гъаф я, мусибат я.
- Ина, са шакни алач, са гъихътин ятIани алапат авай хътинди я, Гъабиб стха, - рахана кавха. - ИкI, пуд дустунин эхирзаман хъун? Валлагъ чIалахъ жезвач.
- «Ун мун, эхъ ман» лагъана Гъабиба трубка акъудна, зенг авуна. «Юлдаш майор, эгер хъфиз гъазур жезватIа, тади къачумир, пуд лагъай мейитни пайда хъанва. Эхъ, эхъ, зарафатар туш. Дагъда, Къве пелен этегдив гъай Чубандин кIвале. Ваба яни, тIегъуьн яни, серийный къанлу яни, къисасчи яни чидач. Чун гъаниз рекъе гъатзава, куьнни ша».
- Фидай рекъе Гъабиба кавха диндирмишна.
- Хабарар къурбуру Зейнедин няс, нагъакъан гада я лугъуз ихтилатна. Дугъриданни, ам гъахътин мердимазар тирни?
- За ваз вуч лугъун, суши, аял, жаван чIавара женжелвилер чайни акъатайди я, амма Зейнедин женжелрин, къанчанахрин шагъ тир лагъайтIа, жеди.
- Гъакъван гъакI?
- Эхъ, валлагъ. Школада амаз ам йифиз хуьруьн туьквендиз гъахъна, анай гъиле гъатай пул ва ширинлухар чънуьхна. Чир хъана, бубади туьквенчидив пул вахкана. Ахпа гъа и Маодин, Жабир галаз хуьруьнвидин къах чънуьхна. Са вахтунда хуьруьнвийрин верчер-кIекер, гъуьндуьшкаяр, кIелер квахъиз башламишна. КилигайтIа, гъа Зейнединан чилина гъатнавай пацанри иесияр шегъерда яшамиш жезвай са кIвалерикай чпиз тавхана, склад авунвай. Тарашай шейэр гъаниз тухузвай, йифер гъана нез-хъваз акъудзавай. Гъвечли хуьр я къван, вири саки мукъва-къилиярни, чпин рухваяр, хтуларни квайвиляй абуроз гъалална.
- ВикIегъ гадаяр тир къван абур.
- Эхъ, викIегъ, а Зейнедин кукIун тавур тай-туьш хуьре амайди туш. Гъатта къунши хуьрерани.
- Жеч яда?
- Хъайи крар я, мукъва-къили. Юкъван школа авачирвиляй чи хуьруьн аялри 9-11-

классра клелун Уьнуьгрин хуьре давамарзавай. Гъана клелдайлани ам крчарал хъурт алайбурукай сад тир. Вичини гатана, вични яд клан жедалди гатана. Са руш патални къалхариз акъатна. Адакай фитнеярни авуналда.

- Рушакай?

- Ун ман. А члавуз за вузда клелзавай, ахпа армиядани хъана. Хтайла, Зейнедин эвленимиш хъанвай итим тир. Дишегъли себеб яз адан клуларихъ мадни лашар га-лукъайди я.

- Ахъая кван.

- Абурун магъледа гъуьлукъай хтанвай жегъил дишегъли авай. Белки, адакни гъаясу-звал квай жеди, тахъайтла, паб, аялар авай итимдин члала гъатдачир. Куьрелди, абурун арада алакъаяр хъана. Дишегълидин стхайриз хабар хъана ва абуру Зейнединаз са йифиз клур гана. Ам кимел эхкъечл тежез варз къван хъана. Ахпани эцигунрал квалла-хиз шегъердиз фена, са арадила хзанни тухвана. Хуьруьз хтана къвед-пуд йис тир.

- «Игитвилер» авунвай кас я ман?

- Нани лугъуда гъа, суши, игитвилер? Алчавилер. И гуьзел чилел гъахътин къу-румсахарни, чалкечирарни пайда хъун пара гъайифдин кар я. Ахътин явакъанри вири тлебиат чиркинарзава, дуьз, къени инсанрин яшайиш зегъерламишзава.

- Анал вун гъахъ я, дуст-кас. Вучда, бязи месэлаяр чалай аслу жезвач. Чуру иви квай инсанарни дуьньядал къезва ва абуру, на лагъайвал, чпелай алакъдай къван нагъакъан крар ийизва. Гъахълу, намуслу, марифатлу инсанрин уьмуьр хаталувилик кутаза.

- Винингъе, Чубандин квал, агакъна чун, - лагъана Алистана.

- Хъсан, хуьруьнвиар геле рекъе амайди. - Гъабиб тадиз машиндай эвична ва квал галайнихъ фена. Пуд-къуд кас гъакъдай хътин кумадиз гъахъай силисчидиз чилел, литинал яргъи хъанвай итим ва адан къилихъ ацукъна шехъзавай жегъил акуна. Ам гъасятда квалачел къарагъна, таниш тушир кас акурла, кваллин пиплез фена ва даklarдал алай кантл гъилиз къачуна.

- Секин хухъ, кантлни эхциг чкадал, зун силисчи я. - Гуьгъуьналлаз атай Алистан акурла, ам клевиш шехъиз эгечна, кантл ада даklarдал эхцигна.

- Алистан халу, къенва я е тха, зун атайла, гъа икл авай. Ярх хъана, - шехъни ийиз рахазвай гададиз бегъем таъсирнавай. - Лапагар къуд патахъ чкланвай. Им ина, за фикирнай, пиян яз ахварик ква. За эверна, квачерихъ къуьл къекъяна, къуьнер къуна юзурна..., - ам мад шехъна. - Алистан халу, за къейидахъ къуьл къекъяна, къуьл. Ахпа за адан чинал гъилер вегъена, къиб хъиз къанва. Килигна, нефесни къачузвач. Гъилер, квачерни къанва. Кичле хъана заз, экъечна кумадай, мад хтана ахтармишна. Хъипини лацу хъанвай чини вири лагъана, Алистан халу. Къена тха...

- Иниз къведайла вал гъалтай, акур-такур кас хъанани?

- Ваъ, - гададивай шел акъвазариз жезвачир.

- Ам къежел акъудур, - тлалабна Гъибаба Алистанавай, - вичи кумада вил экъуьрна. Вацлун къванерин цлаз янавай михерик куьрсаранвай чантаяр, парталар, са пипле месер, яргъанар, къве табуретка, къул, адан винел гумади чулаварнавай чайдан, къажгъан. Табуреткадал эклянавай суфрадин винел фу, ниси авай къаб, рганвай яклун клусар, чайдин къатл амай истиклан, рюмкаяр, чилел эрекьдин бутылка, квачин къапар... Гъабиб дикъетдив мейитдиз килигна. Чин, кусафтлар акурдан хъиз, эйбежер хъанва. Вилер къежел акъатнавай хъиз ава. Туьтуьнал, хурудал экъуьчнавай шейэрин

кӀусар ала. Чиниз лацу-хъипи ранг атанва. Жабирни экъуьчнавай гъа, - рикӀел хтана силисчидин. Ичкидин ва я агъудин эсер ятӀа, вич-вичив рахана Гъабиб. Аламатдин сирлу шикил арадал къевезва. Пуд дуст. Пудни хуьруьвай къерехда. Са йифиз. Пуд жуьредин дуьшуьш. Сад вацун къере чинихъди къванцел алуькна. Муькуьди къвалалай дагъардиз аватна. Идани ксай чкадал чан гана. Гъич кинойрани тежедай хътин криминал. Эгер, гъакъикъатдани, бедбахт дуьшуьшар ятӀа, абурув Аплагъдин патай жаза агаькна, чпин алчах крарай. Эгер инсанди виликамаз туькӀуьранвай фенд, къисас ятӀа, гаф авач. Садни ягъун тийидай жуьреда, пара устадвилелди къурмишнава фенд. Чехибурни инанмишарун четин акъвазда. Делояр ачухна, агал хъия лугъудайди я, майорди хъиз. Ваъ, ваъ, дуьшуьшар туш, ина къисас ава, яргъалди гъазурвал акуна, къилиз акъуднавай. Эгер залай и ажайиб сирдай, ажалрай къил акъудиз алакьайтӀа, зи кӀелунар, вердишвилер, гележегдикай ийизвай фикирар бушбур, беъерсузбур жедач. Сифте нубатда чехибур пуд къиникъни, беъем са тахсиркарвални тийизвай хуьре ихътин саваш, мусибат, республикадилай къецизни чкӀидай хабар я, сад-садахъ галаз алакьалу тирдан, абур къиникъ амалдар, фендигар къанлудин фенд тирдан гъавурда туна кӀанда. Ина кӀвачерин гелер амуькун лазим я, гъикъван гъавурда авай кас хъайитӀани, адалай веъерал алай гелер квадриз алакьдач. Кинологдив гвайди дуьзгуьн кицӀ къванни ятӀа? Ихътин фикирар ийиз къецел экъечӀна Гъабиб.

И арада оперативный дестени агаькна. Пешекарар гъасятда чпин везифайрив эгечӀна. Къардашавай Гъабиба Чубандин кӀвалив агаькзавай багърияр гатӀумар тавун, абур месэладин гъавурда тун тӀалабна.

ЯцӀу руфун алай, къам зурба жунгавдиндаз ухшар хъанвай Падишагъалай гъекъ алахъзавай. Ам са артух хуш авачиз Гъабибан патав фена.

- Ина вуч хъанва эхир, юлдаш капитан, Жуни хуьруьз террористар атанвани? Сад вацун къере, муькуьд къвалалай фин, им Чубандин кӀвале, чӀура? Гила нубат гъинал къевезва? Китин къилел ва я Шалбуз дагъдал?

- Чидач, чидач, юлдаш майор, террористар, экстремистар, диверсантар яни, сада чӀижерин куьнуьдик лаш хкуьрнавай хътинди я.

- Чижер вучтинбур я эхир на лугъузвай? И кесибдиз вуч хъанвайди я?

- Винелай аквадай къацӀ-мацӀ авач.

- Инфаркт, инсульт?

- Чидач. Ам чаз ахпа пешекарди лугъуда.

М-м-м-м сесер акъудиз майор кӀвализ гъахъна ва гежел теьгъена анай экъечӀна.

- Икъван гагда чи патара хъайи кар туш, икӀ итимар къин, са хуьряй. Са йифиз. Сир яни, суьгъуьр яни, са вуч ятӀани ина ава, амма вуч? Къил акъудун пара четин акъвазда. Я шагъид авач. Я гелер авач. Я шак фидайбурни жагъидач. Юлдаш капитан, чаз амуькзавайди артух къил тӀар тавуна вири бедбахт дуьшуьшар хъиз къалурун я.

- Мегер гъам дуьзвал жедани, я юлдаш майор? Вунани къейдна, ина сир ава. Бес адай къил акъуд тавуна жедани?

- Чна чи къилер архайиндиз хвена кӀанда, коллега. Вун гъеле жегъил я, гзаф месэлайрин гъавурда авач вун.

Вичин даллай акъвазар тийизвай майордиз жаваб гуз кӀанзавай гъа и арада, Къардашавай къаз тахъана, абурал пуд итим чӀутӀхъунна.

- Вуч хъанвайди я зи хъихъ?! Ибур вуч амалар, законар я? - Итим Чубандин кӀвализ сухулмиш хъана.

Гъабиба ам къуна акъвазарна: - куьн Зейнединан дах яни?

- Эхъ, дах я. Виридаз чидай Гъажали я. Герек авач чаз куь силисар, ахтармишунар, къалура заз зи хва.

- Силисар гъамиша герек авайди я, Гъажали стха, - гаф кутуна Падишагъа. ИкI майорди вичин тереф хуьнал Гъабиб тажуб хъана. – Инсан къенва. ГъикI, вучиз ятIа тайин туш. Идан себеб чирун чи везифа я. Пака вуна, масда къел квачир ихтилатар тийидайвал. Месэладай къил акъудда ва ахпа квеv вахкуда. ГъакI хъайила, секин хъухъ ва чаз манийвалмир.

- Ша, - лагъана Гъабиба, Гъажали вичихъ галаз тухвана. КIвалин чилел, литинал нефес амачиз яргъи хъанвай хва акурла, бубади адал вегъена.

- Я зи викIегъ къучагъ, вун ихътин къиникъ патал ханайни дидеди?! Адаз вуч хъанвайди я? Лагъ заз! - гъарайна Гъажалиди.

- Гъеле чизвач, - рахана Гъабиб. - Чи пешекарри ахтармишда ва квезни лугъуда.

- Герек туш за куь ахтармишунар, за ам исятда хутахда, эл-адетдивди накъварив вугуда.

- Гъажали халу, секин хъухъ, на лугъузвайди жедай кар туш. Ви хва хъиз, адан къеве дустни къенва. Ина са гъихътин ятIани алакъа ава. Къиникъин себеб чир тавунмаз садаvни мейитар вахкудач.

- Вучиз эхир? Адан иеси зун я.

- Гъелбетда, Гъажали халу, вун иеси я, кучукни ийида куьне ам, амма чун госуларстводин законлувал хуьзвай къуллугъчияр я. Чна законрал амал авун, къенвай ксарин себеб чирун ва аватIа, тахсиркар дуьздак акъудун лазим я. И кар патални чна герек вири серенжемар къиле тухуда.

- Тахсиркар? Зи хцел гъил хкажай вакIан хва? Вуж я ам?

- Вуж ятIа тайинарун патал чна силисни тухвана кIанзава, Гъажали халу.

- Силис, силис, - гафар тикрариз итим шехъна, лап дишегъли хъиз. – Диде-бубадин чIала тахъай, хуьруьнвийрин къаргъишрик акатай, са бегъем къуллугъдал тахъай хва, ваз ни инад къуна хъи?

- Ам чна чирда, Гъажали дайи, ша чна пешекарриз манийвал тийин, абуру чпин кIвалах авурай, чун къецел экъечIда, -Гъажалидиз къарагъиз куьмекна Падишагъа. Абурухъ галаз Гъабибни экъечIна.

- Гъажали халу, макъам гъикъван заланди, перишанди ятIани, зун вавай хабарар къуниз мажбур я.

- Яхъ ман, - итим вучиз ятIани секин хъанвай, виликан гъужумдин, гужунин гъерекатар гумачир адав.

- Эхиримжи вахтара Зейнедин кIай, адакай писвал хкатай ксар хъанани?

- Низ чида, я чан хва? Ам туьнтди, вичиз кIандайвал тахъайла, бурутдиз элкъеве-дайди тир. Гъа алчах къилих себеб яз къал-макъалпризни акъатна ам. Пакад юкъуз фена, гъил къачу лугъуз минетдай.

- Белки, ада намусдик хкIурай, адакай хъел атайбур авайтIа?

- Чидач валлагъ.

- Къунши хуьрера...

- Заз ван хъайи ахътин кар-мар авач. Я кIвализ адалай арза ийиз, адавай са вуч ятIани хкIанз атайбурни хъай туш. Куьне гила хва са ни ятIани къенва лугъузвани?

- Гъеле ваъ, амма чна вири терефар ахтармишун герек я. Хцин сагъламвал гъихъ-

тинди тир? Тазвай чка-мака авайни адаз?

- Ваъ е, вацун къван хътинди тир, клеви, мягкем. Духтуррин патавни фидайди тушир.

Дахдин къвалав акъвазна яб акалзавай гъвечи стхадивайни хабарар къун асант акуна силисчидиз.

- Акуна, чи ихтилатрихъ вуна дикъетдивди яб акалзавай, ваз стхадикай вуч чида?

Жегил сифте гъавурда акъур хътинди туш, ахпа вилер вичел алай касдиз тамашиз сес акъудна: «Заз? Ам зи стха тир. Хъсан стха, зи далу, куьмекчи тир. Гила амач».

- Стхадин куклун- чухунрикай вуч малум я?

- Ам хъсан ккидайди тир. Къвед-пудазни жаваб гудай. Са варз вилик тхани адан дустар Дербентдай мехъерик хтанвай гадайрихъ галаз баца-бацар хъанай. Чибуру шеъердин мацлахайриз хъсан тарс ганай. Абурукай сада «тамаштын, за квез вучдатла, за куьн са-сад рекьида» лугъуз гъилегъар къунай.

- Са-сад рекьида лугъуз?

- Эхъ, эхъ, гъакл лагъанай.

- Вуж тир ам?

- Чидач.

- Яда, я хва, вуна къванни заз вучиз лагъанач, ихътин кардикай? - Гъажали хцел элкъвена.

- Низ чидай къван...

- Мехъер нинди тир? - давамарна силис Гъабиба.

- Гъамидуллагъ халудин хцин мехъер тир.

- Акл хъайила, Жерд, Маони къиникъ гъа ламран хцин кар я ман. Агъ, кицлин хва, за вун жагъурда хьи!

- Исятда чавай акл лугъуз жедач, Гъажали дайи, вунани са гъерекатни ийимир. Делилралди тестикъарна кланда, чирна кланда. Белки, а касдиз гъич хабарни авач и месэлайрикай.

- Хабар? Ваъ, ваъ, жагъурда а ваклан хва. Я куьне жагъура, тахъайтла, за адан дуван аквада.

- Ахътин законсуз, къисасдин крарик къил кутамир, дайи. Тадини къачумир, чна вири ахтармишда, чирда, герек серенжемарни къабулда. Куьн лагъайтла, исятда хъвач.

- Бес хва?

- Ам чна райондиз хутахда, адан къиникъ квехъ галаз алакъалу ятла тайинарда.

Итим такланз-такланз хцихъ галаз агъадал хъфена. Гъабиб кицл гвай кинолог галаз Чубандин квализ гъахъна. Кицл гъасятда элуькъна, ахпа ам квалеле къекъвена, мей-итдихъай ни члугъаз къецел эхкъечиз, хтана. Мад квалей эхкъечайла векъерихъай, квалелай элкъвез, ни члугуна ва Къвепелен син галайнихъ члутхъунна. Гъабиб, Алидар кинологдин гуьгъуьна гъатна. Са зур километрдилай клам гъалтна ва гелни квахъна. Кламун а патаз эхкъечина, винел-агъадал хейлин чкайра кицл къекъуьрна, амма гел гъат хъувунач хьи, гъат хъувунач.

- Кламайгъуз хъфей хътинди я ам, - лагъана кинологди, - кардин гъавурда авай иблис я.

- Гадаяр, икъван гагъда захъни бегъем инанмишвал авайди тушир, амма гъар са къиникъ фагъум-фикирна тамамарнава, садан шакни тефидайвал. Вичин гелерни кваз квадарнава. Чи гъиле гъатнавай бегъем са затни авач.

- Къеве твада чун и къиникъри, - рахана Алимурад. - Чинра хъайиди туш ихътин сирлу вагъшивилер. Шегъердин гъил квай хътинди я.

- Мумкин къвалах я, чун анай къил акъудиз алахъда, дуст. Бес я, хъфин чун.

Криминалистри ва маса пешекарри чпин къвалах давамарна. Отделдиз хъфейла, геж хъанвай. Чехиди къвалахал аламачир. Гъабибни хизандин патав рекъе гъат хъувуна. Экуънахъ ам са тлимил фад хъиз къвалахал атана. Инсанривай кхъей хабарар, малуматар, делилар мад сеферда къел хъувуна, вичиз акур шикилар веревирдна ва ада вич патал тестикъарна: къиникъар дуъшуъшдинбур туш, сад-садахъ галаз алакълуни я ва абурун къулухъ пара акъуллу касни гала. Эгер ам ихътин мусибатдин кар ийидай чкадал атанатла, къейибурукай адаз еке зиян хкатна ва я лап чиркинвилелди намусдик хкълурнава. Гъавилляй къисасни вахчуна.

МУРАДРИН ЧІАВ

Мирги дередин рагарал, синерал, тепейрал вад хуър, чебни вири гуъне пата экля хъанва. Чакяр пара гуърчегбур, иллаки гатфариз, гатуз, гъар са кас гъейранардайбур я. Дередин къве патани ягъвар, члурар, сувар, яйлахар, булахар, къамар, никлер... Дагълар вуч я, дагълар! Хуърерал датлана къаравул члугвазвай зурба пагъливанар хътинбур! Мягкъембур! Такабурлубур! Къадимлубур! Вафалубур! Рикл ацукардайбур! Чпел анжах гъейранвал ийиз тадайбур!

Гъа и гуъзел ва гъа са вахтунда бязи макъамра мишекъат чкайра дагъвиар яшамиш жезва. Лап сур йисарилай. Чпи гъасилзавайдал, къвале авайдал, Аллагъ-Таалади гузвайдал рази яз, са артух истемешунар тийиз, еке девлетрихъ галтуг, масадаз писвал тийиз, халкъдин адетрал, дагъларин къанунрал амал ийиз, герек вахтунда уъткъемвални, дирибашвални къалуриз.

Вад хуъруън агъалияр гъа са хуъруънбур тир лагъайтлани жеда. Арада пуд-къуд километр мензил авай хуърерин агъалийриз чеб гъвечли члавалай чизвай. Къавум-къардашвални, мукъва-къиливални гъар са камуна гъалтзавай. Хуърерин Советни сад тир. Адан идарани, юкъван школани Уъргуън хуъре авай. Къве гъвечли хуъре сифтегъан, муъкуъ хуърера муъжуъд йисан школая кардик квай. Къелунар давамариз къанзавайбур Уъргуън хуъруън школа-интернатдиз физвай. Гъа идани дередин инсанриз мукъва, дустлу, юлдашар жедай мумкинвилер яратмишзавай. Школа-интернатда саки вад хуъруън векилри- муаллимри къвалахзавай.

Уъргуънви Хидирнибиди, гъа вичин бубайри хъиз, лежбервилелди, лапагар, мал-къара хуъналди къил хуъзвай. Аялвал дяведилай гуъгуъннин четин йисарал ацалтай адахъ къелунар ийидай шартлар хъаначир. Набуд яз дяведай хтай дахдин уъмуърни яргъал хъфенач. Ам пудкъад лугъудай йисар алукъдалди рагъметдиз фена. Вад аял галамай дидедиз Хидирнибидикай эрчи ва гъакл чапла гъилни хъана. Школада амаз гада колхозчидиз элкъвена. Маса чара авачир, гъвечли стха, вахар къвачел акъулдна къанзавай. Зегъметар акъалтна, кашни члугуна, ахвар тавур йиферни акъатна, къведпуд касдиз барабар парни ялна, хсуси хизанни арадал гъана.

Яргъал мирес Тилибан, адаз миресрал эхлянавайди лугъудай, руш Гулизаракай ихтилат кватай береда Хидирнибидин чиниз яр акъатдай, бедендик аламатдин квал, риклик гъерекат акатдай. Ам арабир миресди эверайла, адаз куъмекар гуз фидай. Гулизар акун, адахъ галаз рахун гададин мурад тир. Ада къатланвай, рушазни вич атун,

акун хуш я. Ада вич тухузвай тегьердиз, ара-ара гадарзавай килигунриз, рахайла, регь-увилер авуниз, вичихъ галаз кылди амукуьн клан хьуниз фикир гайила, гьакI жезвай, Гулизаран риклени вичин гьакьиндай са гьихьтин ятIани мурадар битмиш хьанвай.

Жегьилар ягьалмиш хьанач. Абурун хуш майилрикай диде-бубайривни хабар агакьна ва зулун гуьзел са юкьуз эл-адетдивди мехьерарна, жегьилрин ялавлу риклер сад-садав агудна, хуьре алава са муг арадал гьана.

Гулизар милайим, регьимлу, зегьметчи, кIвалин куьлеп хьтин дишегьли тир. КIвалин майишат киле тухунин жигьетдай ада Хидирнибидиз садрани арза авунач, я клеве твадай гьаларни, месэлярни арадал гьанач. КIвал, хзан патал ада чан ххудна, датIана Хидирнибидин, аялрин кьайгьуда хьана.

Аялар лагьайтIа, тариф авуниз лайихлубур тир. Сувайнат, Саират, Саидин, Тамамат. Муьгьуббатдин лепейрин кьужахра аваз дуьньядиз атанвай чубарукар диде-бубадин риклик шадвал, дамах кутадай, гуьрчегвиликай пай ганвайбур тир. Иллаки Сувайнат. Элкъвей, са тIимил кьумралвилин ранг кIвадарнавай хьтин чин, яр янавай хьуькъвер, чIулав пIинияр хьтин вилер, шуькIуь рцIамар, хьвердив, жегьилвилин гьевесдив ацIанвай некъияр хьтин плузарар, кутугай беден... Гьи затI алуькIайтIани, адав пара кьадай ва руш тIарамдиз, гуьзелдиз аквадай.

Ирид лагьай классдиз акьатайла ада фагьумна хьи, классдин гадаяр, эркек муаллимар, куьчедай фидайла бязи итимарни адаз са жуьре килигзава. Жавандиз акI жедай хьи, парталдик синик ква, булушка, тIитI дуьз алуькIнавач. Гагь дуст рушаривай хабар кьадай, парталдин винел алай затI-матI, гел авани? лагьана хабар кьадай, гагь гуьзгуьдин вилик акьвазна килигдай, ваъ, виле акьадай, синих кутадай хьтин са затIни авач. Бес вучиз абуру зал ахьтин килигунар гадарзавайди я? И суал тикрариз гзаф вахт алатнач, руша кардин кьил вуч ятIа кьатIана. Адан гуьзел беден. И фикир сифте кьилиз атай чIавуз рушан чин, цIай авай ракуьн пичинин кьвал хьиз кьекьифна, бедендиз чим чкIана. «Зун гадайриз хуш аквазва жал?» плузаррикай гафар хкатна адан ва вичин гафарихъай утанмиш хьайи ам инихъ-анихъ килигна. Вич тек тирди акурди адан плузар са жуьреда хьуьрена. Руьгь икъван гагда течир хьтин шадвилив ацIана. Руша гьатта гьилерни цавуз хкажна куьулдай жуьреда элкьуьнагарни авуна. Сувайната женжелвилелди гуьзгуьдай вичин бедендилай вилер аладарна. Гила адаз вичай дишегьлидин кьамат акуна.

- Дугьриданни, зун иер я, гуьрчег я. Классда авай рушарилайни, хуьруьн хейлин дишегьлийрилайни. Классдин гадайрини и кар фад кьатIана. - рахазвай руш вич-вичив. Адан риклел вичелай чIехи классра авай гадайрин гьерекатар, вичиз ийизвай килигунар хтана. Хатадай куьун галуькьриз, гьил кьаз, куьмек гудай амалриз, бедендик хкIаз, чинеба пиперихъай тамашиз... зун лагьайтIа, аял бейниван, са куьнинни гьавурда авачир. Гила вуч ийин? Са патахъай заз и кар хушзава, муькуь патахъай за жаваб гунин, са гьерекат авуртIа, виридаз малум жеда, ахпа ацуькь негьилрихъ яб акализ. Ваъ, виридалайни хьсанди гьа гьавурда авачир аялдин амалар давамарайтIа, хьсан я. Тамашрай чпиз клани кьван. ЧIур жезвай, квахьзавай вуч ава кьван? И кардин вилик пад я завай, я масадавайни кьаз жедач. Я зун ракуьаризни варцариз кьалур тийиз хуьзвай шагьдин рушни туш.

Гьа икI вичи-вичиз теселли гана Сувайната. Муьжуьд лагьай классдиз акьатайла хабарни авачиз Сувайнатан рикле кланивилин ишигьди нур гана. Са шумуд югь руш чIалахъ тежез хьана.

- Жери кар туш, туш, - лугъузва ада вичи-вичиз къилди къвале авайла, - зун гъеле аял я, школьница я. Са ашкъияр-къанивилерни авайди туш. Ван хъайитла, дахди ничта вучдайди ятла. Ваъ, ваъ, а гада ваз гъакӀ иер акунвайди я. Мад гъич фикирни хъийимир.

ГъикӀ фикирдачир. Ам акунмазди бедендив жедайди маса мани тир. Адан вилик пад къадай къуватни авачир. Ширин-ширин манидин авазди беденни, рикӀни хъуьтуьларзавай, дамарра къекъвезвай ивидал ифин акьулдзавай, мез лаларзавай, къвачер чилик кукӀурзавай. Ихътин ажайиб уюнра ам садрани гъатнавайди тушир ва и цӀийи гъалди Сувайнатан къил элкъурзавай, адаз вуч ийидатла чизвачир. Низ лугъудатла, нивай куьмек тӀалабдатла. Четин, сирлу, айиблу гъалдай гъикӀ экъечӀдатла. Вичин жаваб тежедай гъиссер руьгъдин, бейнидин деринра гъикӀ батмишдатла...

Рушан михъи, гъевеслу, таза гъиссерик къал кутунвайди муаллим тир эхир. Тарихдин муаллим. Къунши хуьряй къвез-хъфизвайди. Вуз куьтягна хтанвайди. Пара дамахлуди. Жегъилди. Гъуьл хътин дерин, батмишардай вилер авайди. Гъа вилера вилер акьур легъзейра руша вичин рикӀиз цӀай квай хъел гъахъайди хъиз гъисснай ва гъа йикъалай Сувайнатан секинвални, аялвални квахънай. Ада мад вичиз килигзавай гадайризни фикир, къанивал хиве къаз чинеба чарар къхъизвай гадайризни жаваб вахканач.

Магъмуд муаллимдихъ хизан, къве аял авайдакай малум хъайила, рушан рикӀ шелдив, гъамунив ацӀана. Ашкъидин дердини руш экъечӀ тежедай хътин хъутӀалра туна. Гъилляй, виликдай хъиз, къвалах хтанач. Тарсариз дуьзгъувилелди гъазур хъижезвачир. «Я чан руш, вун акӀ вучиз ава, вахъ вуч хъанва?» лугъуз Гулизар дидедини суалар гузвай. «Са затӀни, чан диде» лугъуз, руша диде секинардай.

Гъа икӀ са йис алатна ва Сувайнатан рекъел Магъмуд рикӀелай алуддай Зейнедин акъатна. Школа-интернатда цӀуд лагъай класда къелзавайди. Надинж, бедрягъ, дявекар сад. Сифте яз ам «Сувайнат, вал алайди вуч иер тӀвар я!» лугъуз раханай. «ТӀвар хъиз вунни иер я гъа!» алава хъувунай гъасятда. Руш и гафар ван тахъайдайни къуна элячӀна, фенай. Ахпа гъаясузда руш-физ-хкъезвай рехъ гуьзетиз, адахъ галаз рахаз къанз, ам къуна, акъвазардай гъерекатар авуна. Сувайнатан гъиле «Вун заз рикӀивай къанзава, школа куьтягнамазди мехъерарни ийида, за вун ханум хъиз хуьда...» гафар къхъенвай чарарни туна. Амма рушаз абуру чим гузвачир. Гададинбур гужунин къвалахар тир. Сувайнатаз ам аквадай вилер авачир. Адаз векъидаказ «залай алат, къей хва! Зун ви фан къафун туш» лугъуз жаваб гузвай. Амма Зейнедин терс тир. «Аквада ваз, туштӀла, вун анжах за атӀудай цуьк я. Вун зи цуьк жеда, зунни вал ацукъдай, ви миже фтӀиндай чӀиж» хълагънай янакъей хци.

Сифте цӀир ганвай къанивилин сирлу, чинебан ашкъидин менгенагда гъатнавай жавандивай, лувар ахъайна азаддаказ къанивилин бушлухра лув гудайвал, анай экъечӀиз жезвачир. ДатӀана мецел тӀвар алай Магъмудани гъа и патанхуьруьнви къамаш гуьгъуьна гъатнвайла, рушан вири мурадрал пехъ ацукъарна.

Магъмуд вилер буьркъуьбурукай, рикӀ даязбурукай, руьгъ пичибурукай тушир. Адаз ученица Сувайнат авай гъал, адан гъевеслу килигун аквазвай, амма такур къасарзавай. ИкӀ яргъалди жаван руш къевера тун лазим авачирдини ада къатӀузвай. Руша, мумкин тир, са кар авун. Ахпа амни, вични беябур жеда. И жуьредин фикирарзавай муаллимди эхир са юкъуз Сувайнат тарсунилай гуьгъуьниз акъвазарна. Зурзун акатнавай, вучдатла чин тийизвай, амма вилера алапатни, шадвални, гъевеслувални сад-садак

какахънавай нурари агъавалзавай руш столдихъ ацукъарна ва тадиз-тадиз рахана.

- Сувайнат, яб акала, я ви, я зи тахсир авач, инсанриз садаз-сад хуш жедайди я. Заз ви гъиссерикай хабар я, гъикI лагъайтIа, вузда кIелдайла зунни жуваз тарс гузвай муаллим дишегълидал ашукъ хъанай. За викIегъвална, адаз жуван сирни ачухнай, ам мягътел хъаначир, вучиз лагъайтIа, ада зи вилерай, килигунрай вири фадлай кIелнавай. Адаз хъелни атаначир. Вич и кардал, яни зи ашукъвилел шад тирди лагъанай. Хъсандиз кIела, жувахъ галаз кIелзавай рушарал са вил вегъ, за ваз гъатта теклифда, нел вил эцигдатIа, амма чун муаллимни студент яз амукъда. Зун жуваз хуш гъульуън паб, аялрин диде я. ви михъи гъиссериз за гъурметзава, амма уьмуьрдихъ вичин къетIенвилер, лишанар, рагъ, циф алай йикъар ава. Анжах вун руьгъдай аватмир, ви кIанивилиз варар ачухдай дишегълини вал гъалтда.

Гъа муаллимди заз чахъ галаз кIелзавай рушан тIварни ктуна ва зун ара-ара адаз килигиз, ам ахтармишиз хъана. Куьрелди, ам пара лайихлу руш яз жагъана заз, ада закни умудар кутунвай къван. Къе ам зи юлдаш, къве аялдин диде я.

Вун зи гъавурда гъатнани, Сувайнат? Уьмуьрда тежезвай крар авайди туш, ви хушвал, къенивал, михъивал, тазавал заз багъа я, амма ви мурадрикай къеле ийидай устIар зун туш. Ви вилик вири уьмуьр кума. Руьгъдай аватмир, хъсандиз кIела, герек куьмекарни гуда за ваз, институтдикни экечIа. Ви жаван хушвилин чкадални халис кIанивал пайда жеда ва ви къисметдизни лайихлу гада акъатда. А кар за ваз ахпа тебрикни ийида. Вун зи гъавурда акъунани?

Сувайнатан сивяй са гафни акъатначир. Муаллим рахадайла адавай вилерни хкажиз хъаначир, гила лагъайтIа, ам гъамгади хъиз нур гузвай стIалар авахъзавай вилер Магъмудал вегъена ацукънавай.

- Сувайнат-т!

На лугъуди, сада руш суьгъуьрдикай хкудна, ам садлагъана къарагъна ва ракIарихъ катна.

- Сувайна-а-а-т-т-т!

Идалай гуьгъуьниз Сувайнат са гъафтеда тарсариз фенач. Гъелбетда, Магъмудаз вучиз ятIа чизвай, ада рушан экуь, михъи кIанивал харламишна. Класда авайбуру «руш начагъзава» лугъузвай. Муаллимдиз Сувайнатал къил чIугвазни физ кIан хъана, амма гъа кIвалерив агакъдайла ам къулухъ элкъвеннай. Хуьре са жизвидилайни ван-сес акъатзавайди адаз чизвай. Гъавиляй жаван аял фитнесийрин сивера гирнагъ ийиз туникай хуьн лазим тир.

Магъмуд муаллим Сувайнатан тIварцIел леке тагъун патал алахънатIани и кар ийидай мердимазар яргъал алачир.

Яваш-яваш вич-вичел хквезвай, гъакъикъатдин гъавурда дуьз акъур ва адахъ галаз меслят хъайи Сувайнат уьмуьрдиз, вичихъ галаз санал кIелзавайбурузни маса вилерай тамашзавай. Ада вич са шумуд йисан чIехи хъайдай гъисабзавай. ЯтIани, незвай хуьрекдини, хъвазвай цини, рагъ алай йикъарини, дуст рушарин ихтилатрини адаз дад гузвачир. Рушаз акI авай хъи, вич и дуьньядани ва маса дуьньядани ава. КIвалин кIвалахарни ада роботди хъиз тамамарзавай. И ажайиб гъалдайни ам Зейнидина акъудна.

Тарсарилай гуьгъуьниз гадаяр, рушар рахаз-хъуьрез кIвалериз хъфизвай. Галай рушар чпин магълейрихъ элкъвейла, Сувайнат къилди амукъна. Ада тади квачиз кIвал галай патахъ камар къачузвай. Далудихъай масадан тади квай кIвачерин ван

атайла, руш кхунна ва ам садлагъана кьулухъ элкъвена. Зейнедин. Са кам, кьвед, пуд, ам агакьна ва ада гъасятда руш вичин кьужахдиз члугуна. Идални бес тахъана хъуьхъвез теменни гана.

- Вун зиди я, чир хъухъ, Сувайнат- рахана ам нефес бес тежезвайди хъиз, - тамаш, атла гадайризни и кар акуна. За лагъайвал тавуртла, пака абур вакай гафар-члаларни акъудда. Гила хъвач квализ, - эмирна ада.

Вич-вичел хтай рушай «еэнкьейди, кламаш, алчах, гъей вун гъуьлериз фий, угъраш!» гафар акъатна ва руша чилелай къачуна гададин гуьгъуьниз къван ахъайна. Им гъич гуьзлемиш тавур кар тир. Сувайнат къуд патахъ килигна, гена кас-мас авачир, интернатдин гадаярни сумкаяр югъуриз, сад-садахъ галтугиз хъфизвай. «Агъ еэнкьейди, зун види? За чирда ваз, чулавди ягъайди, кицин хва кици, зун гъикл види жедатла» гафар тикрариз, къаргъишар ийиз хъфена руш квализ.

Къвед-пуд юкъуз Зейнедина вичин къил къалурнач. Рушан лагъайтла, къен пад ргаз авай. Къуд лагъай юкъуз, переменада дуст рушарни галаз гъаятда акъвазнавайла Зейнединак вил хклуна. Ам плузаррик са жуьредин хъверни кваз къвезвай рушар алай чкадал. Гъилени са гъвечи кулек авай.

- Салам, рушар! Гъикл я куь тарсар, гьалар? - рахана ам виридахъ галаз алакьа авай дуст хъиз.

- Жуван физвай рекъиз вач, – атлугъна буйругъна Сувайната.

- Сувайнат, зун ви патав я гъа, ма, ибур ваз я, – Зейнедина рушал кулек яргъи авуна.

- Заз ви затни герек туш, абур жуван гудайбуруз це.

- Ахътин сад я авайди, гъамни вун я, – плузаррилай хъвер алат тийизвай гадади кулек Сувайнатан гъиле туна.

- А чарчик вуч квайди я? – хабар къуна са руша.

- Шкалатар, – дамахдивди жаваб гана гадади.

- Къачу, я руш, неда чна, – теклифна дуст руша.

- Адан гъилляй къачур гъич хъвадай ядни герек авач чаз. Ам гъасятда зегъердиз элкъвена. Квез чизвач а «гачал» гъихътин алчах ятла. Ма, неъ жува жуванбур, - лагъана ажугъ гъиниз ийидатла чин тийизвай руша кулек Зейнединан кьужахдиз гадарна. Газетдин чар къазун хъана ва къенфетар чилел аватна.

- Гъакл яни Сувайнат? Вун зи хуьруьз тикъетар ядайди я ман? - плузар хъуьрезвай гададин чин малкамутдиндаз элкъвена ва адан эрчи гъил цавуз акъатна, амма руш ядай жуьрэт авунач.

- Вач, вач, алат, чун ви шкалатрихъ галайбур туш, – лагъана Сувайната.

- Эй, яда «гачал», – эверна галай рушарикай сада, – вун гъиниз хъфизва? Кватл хъая жуван ширинлухар-мармалатар ва куь хуьруьн «гачалкайриз» це абур. - Рушар, сада буйругъ гайиди хъиз, санал хъуьрена.

Ихътин агъвалат гуьзлемиш тавур Зейнединан мецелай сеперар чклана. Сувайнат вичинди яз гъисабнавай, виридаз и месэла гъялнавайди яз къалуриз кланзавай гададал хъуьруьнарна, дустаризни акваз-акваз. Ада экъуьгъиз, гъилегъар къазвай.

Са гъафтени алатнач, Зейнединаз вичин ажугъдин цлй туьхуьрдай улам жагъана. Школада нянихъ муаллимрин йикъаз талукъ мярекат къиле физвай. Гъвечи классрин аялрилай эгечи гзафбуру концертдик чпин пай кутунвай. Манияр, къуьлер, шиирар хуралай клелун, викторинаяр, КВН-дин сегънеяр... Зейнедин къуьлердайбурук квай. Чпин нумраяр тамамарайбур махсус квалеле парталар дегишар хъийиз, залдиз хъфизвай.

Мани лагъана гъа квализ гъахъай Сувайнат акурла, Зейнединни адан гуьгъуьниз фена. Рақлара къил турла, акуна хъи, руш къилди ава. Гадади къулухъ вахчунач, вилиқди камар къачуна ва рақлар акъална. Са рахунни-луьклуьн тавуна ада, фена, къулухъай Сувайнат къуна. Адай гъарай акъатна. Вуж ятла акурла, мадни кевиз гъарайна.

- Ахъая зун, гум атлайди, ахъая!

Гададин гилери хурар къурла, руша вич акл хъуткъунарна хъи, Зейнедин къулухъди гадар хъана. Сувайнат са пиплез катна.

- Экъеч! инай угъраш!

- Экъеч! да, экъеч! да, Сувайнат, амма ваз чир хъухъ, заз вун клан я ва вун зиди жедайди я.

- Види? Садрани а югъ ваз аквадач, къе «гачал»! Квахъ инай!

Гададиз мадни са вуч ятлани ийиз кланзавай, амма квализ цлуд лагъай классда клелзавай къве руш хъахъна. Зейнедин акурла, мягътел яз: «На ина вучзавайди я, яда? Кабинетар акахънани?»

- Адан гихи къил акахънава, – лагъана чиниз яр акъатнавай, беден зурзазвай Сувайната хъел кваз.

Рушари вич хъуьруьнриз вегъез кичлела гада, фурт!на, экъеч!на.

- А къейи хва «гачалаз» инай вуч кланзавайди тир? – хабар къуна рушари.

- Ам за квез ахпа лугъуда, - куьрелди куьтягъна Сувайната рахун ва ам залдиз фена.

Йикъар алатзавай, къейи хци авур кар риклел хквез Сувайнат къене ргазвай. Лап чиркин, къацай, зегъерлу са зат! хклурди хъиз, руша беден са шумудра запунрай чуьхвенай, амма бейни «гачалан» гилер хклур чкаяр михъи хъанвайдахъ инанмиш жезвачир. Зейнединан ягъсузвилини амалри рушан руьгъдин тфенг вини квачиз акъуднавай. Ада сумкада чукул тунвай, мад а кламаш агатайт!а, ядай фикир аваз. Гена цуьк хътин руш ихътин чкадал атанач, амма крар я ада, я Зейнедина гуьзлемиш тавур терефдихъ элкъвена.

Школадиз клелиз физ, хквезвай, тарсарикай, пакадин йикъакай, жаваб агакъ тавур вичин таза гъиссерикай фикирзавай рушаз са юкъуз акуна хъи, хуьруьн гадаяр вичиз туьгъметдай жуьреда килигзава. Рушари куш-кушарзава. Хабар къурлани, «ам ваз хъсан чида гъа» лугъуз къил къакъудзава, айгъамдалди хъуьрезва. Руша къатлана, «гачала» гъинавачтлани ни акъудна. Низ чида гъихътин къахъраяр янават!а зун вичинди я лугъузвай алчахди. Гила на низ тестикъ хъийида?

Са нянихъ квализ имидин хва Артур атана. Абуру са классда клелзавай. Салам-зат! гайидалай къулухъ гада квач-квачел вегъез, риклеваиди лугъуз тежез авайди хъиз авай.

- Лагъ, лагъ, – куьмек гана Сувайната, – ктаб, тафтар герекзавани? Химиядин задачаяр санал авуна кланзавани?

- Ваъ, ваъ, герек са зат!ни авач.

- Бес вуч хъурай эхир ваз кланзавайди?

- Заз са зат!ни, имидин руш, – квачел къарагъна Артур, – Ваз лаш кланзава, лаш.

- Вуч?

- Эхъ, эхъ. Дахдиз чир хъайит!а, вуна вучда гъа? Ваз хуьре кас амачирни «гачалан» къужахра гъатиз...

Сувайнат стхадиз тамашиз амукъна. Артура ихътин гафар лугъузват!а, маса гадайри, рушари закай гъик! фикирзават!а лугъун герек амайди туш. Ам ван акъуд тийиз шехъна.

- Гила шехьдалди виликамаз ви кылив квалахиз туна кландай. - Артура вахан кылиз танкь яна.

- Вун зи стха яни? – руш накъварни михьна Артураз виклегьдиз килигна.

- Эхь, стха я.

- Вун захъ ягъазвани?

Артур кис хьана. Са легъзедилай ада «эхь» лагъана.

- Акл ятла, яб акала, за ваз вири ахъайда а «гачалакай», – Сувайната вич члалал гьун патал ада авур гьерекатрикай ихтилатна.

- Агь кицлин хва, гьакл я ман? Гила за адаз чирда.

- Ваъ, Артур чан, а гьяясуздаз, зун инсанрин вилик беябурзавай зинедиз за чирда Уьнуьга гьихьтин рушар авайди ятла. Вун къаришмиш хьун лазим туш.

- Ваз са куьнихъайни кичле жемир, зи вах, ви далудихъ чун гала.

- Сагърай вун, Артур чан, атана заз рикл ачухай. Рушарин куш-кушар, чи гадайрин килигунар акурла, за фикирнай, закай члурукла рахазва, амма угърашди гьахьтин ягьсуз къундармаяр туюкьурнавайди фагьумначир. Тамаш пака а кьейи хциз за вучдатла, – лагъана руша.

- Хьсан я, зи вах. Чун ви далудихъ галайди риклелай алудмир.

- Ам заз чизва.

Артур хъфейдалай кьулухъ Сувайната секин тежез гзаф вахт акъудна. Вич, Сувайнат, инсанри гирнагъдай кашклумдиз элкьурун, вичикай беябурчивилин негъилар туюкьурун... Ни? Зинедин лугъудай алчухди! Рушавай саклани и кар къабулиз жезвачир. Эхир, пакадин югь алукуьн риклевав ам са гужа-гуж ахвариз фена. Экуьнахъни ам фад ахварай ахватна.

Вич-вичин намусдин, тварцлин, фамилиядин вилик михьти руш кыл мадни тик кьуна школадиз фена. Садазни ада вичин рикле физвай женг кватлудай гьерекат къалурнач. Анжах руша улам гуьзетзавай, угърашдив вичиз къевезвай жаза агакьардай.

Пуд лагъай тарсунай переменади экъечлай Сувайнатаз Зейнедин акуна. Ам ва са шумуд гада математикадин кабинетдин раklarин патав акъвазнавай. Маса классрайни аялар дегълиздиз экъечлавай. Къене накъалай къекъевезвай ажугъди руш виликди тухвана. Бейнида авай фикир сад тир: куклвара, къазуна алча. Чпелди виклегьдиз къевезвай Сувайнат акурла гадаяр къя хьана. Абур дустуниз килигна. Зейнедина плузаррал хъвер гъана, амма рушан макьсад вуч ятла чин тийизвай адак секинсузвал акатна. Агакьзавай руш хъуьрезвайди акурла, адан рикликай гар кьвахьна ва гадади фикирна, «фсее, адав ванер-сесер агакьна, ам муьтлуьгь хьана, адаз...»

- Гьикл я, гадаяр, хьсан негъилар ахъайзавани квез Зейнедина? -хъверни кваз, гьулдандин сес галаз акъудай гафари ва вири къуватдалди руша Зейнединан чин ягъай ванци гадаяр кхунарна. Абуру са-са кам кьулухъди члугуна. Хабарсуз чинихъ къуватлу лапаш галукуьай гада са жизви алабар тахьана амукуьна. Хъуьхъвьяй цлай акъатиз гатлунна. - Алчах! Вун яни заз теманар гузвайди?! Зун къужахра къазвайди?! Закай кефер хкудзавайди?! Угъраш зине! –Вич мадни язавайди хьиз хьана, гада рушан гьил къаз гъазур хьана, амма гъа и легъзеда адан клепера ахьтин кьул акъуна хьи, ам, гъарай акъатна, кусклал ацукьна. Тлални эхна, ам садлагъана къарагъна ва рушал члутхьунна. Сувайната кьве кам кьулухъди къачуна ва жигетдин жибиндай чукул акъудна.

- Кицлин хва, кицл, са кам вилик гахчу, ви ратар исятда чилел аватда! Ви зегъерлу мезни атлуда за!

Гуъзлемиш тавур ихътин агъвалат аквазвай гадаяр, рушар, гъатта дегълиздиз акъатай муаллимарни са шумуд легъзеда вучдатIа чин тийиз амукъна. Ахпа садбуру Зейнедин, масабуру Сувайнат къуна.

- Гъайиф къей хва вакай гада жез. Алчах затI, – лагъана Сувайната «ахъая, ахъая зун» гафар эзберзавай гададиз нифретдалди килигиз. – АхъаяйтIа, валай вуч алакьда къей хва халабажи?

Муаллимри къведни директордин кабинетдиз тухвана. Сувайнат мягътелвилелди вичин гъилиз килигна, чукул амачир. «Ягъ, ам ни вахчуна зи гъиляй? За я гадарни авунач къван». Садлагъана бейнидиз Магъмуд муаллим яна. Сифте адан куьмекдиз атайди гъам тир. Ажугъди къил элкьурнавай рушаз гъиляй чукул гъикI акъуднатIани чир хъанач. «Эхъ, эхъ, гъам я»- Сувайната кабинетда вилер къекьурна, амма Магъмуд муаллим авачир. Завучди директордиз куьрелди чуьрукдикай ахъайна.

- Куьн, сад цIуд лагъай класс куьтягъзавайди, сад школадин чешнелу ученица, вуч патал дегълизда къалхариз акъатна? Вун гада, рушахъ галаз вуч бягъсериз экъечIна?

- Ам зал чукул гваз атана, – саки гъарайна Зейнедина.

- И гафар чиркин сивяй акъуддалди вакай къван хъанайтIа хъсан тир, къей хва, - секиндиз лагъана руша.

- Гъун, лагъ кван, Цмиев, ви женжелвилер мус куьтягъ жеда? Гила вун рушарихъ галазни кикIизва.

- За адаз са затIни авунач. Ада сифте зун яна. Ам зал чукул гваз атана.

- Чукул? Сувайнат?..

- Рагъмали Салманович, эхъ, за и алчах яна. Адан къацIай мез нубат алачиз рахазва. Ада закай авачир ванер-сесер акъуднава.

- Вуч ванер-сесер? – директор къведазни дикъетдивди килигна.

- Туш, туш чан маллим, ванер туш, гъакъикъат я.

- Вуч?! – Сувайнат адал тепилмиш хъана.

- Аквазвани, аквазвани, чан маллим...

- Рагъмали Салманович, заз Куьн алай чкадал и гъаясузда зи тIварунихъ лагъай гафар эзбериз регъуь, утанмиш ятIани, маса чара авач, - рахана Сувайнат чIехиди хъиз, - и угъраш зал гъавалат хъана, зи гуьгуьна гъатна «вун зиди я» лугъуз. Идални бес тахъана, ада муаллимрин юкъуз бахшнавай концерт авайла чна парталар дегъшарзавай кIвализ атана, зун къужахламишиз алахъна. Зи патай аксивал, такIанвал акурла, закай чиркин ванер акъудна.

- Бес я, гъавурда гъатна, чан руш, хъвач, Цмиеван месэла чна гъялда.

Вакъиаяр акI къиле фена хъи, педсовет кIватIдай мумкинвални амукънач. Гъа йифиз чкадин гадайри Зейнедин интернатдай акъудна, вацIун къерез тухвана, вижевайдиз гатана. Чидач, абуру мердимазардиз мад вуч лагъанатIа, Зейнедин хуьруьз хъфена. Пакамахъ школадиз адан дах Гъажали акъатна. «Зи хва гатайбур вужар я? Куьн вири за суддиз вугуда» лугъуз. Директорди месэладин гъавурда турла, ам секин хъана.

- Эгер хци иниз къведач лугъузватIа, хъсан я, вахчу документар, чна адаз характеристкани кхьида. Райцентрадин школа-интернатдиз твах. Гъана давамар хъувурай кIелунар, анжах шулугъар тавуна.

Гъажалидиз маса чара амукънач. Хъел гзаф квайтIани, адаз вичин хци пухъ тIуьнвайди чир хъана ва ада документарни вахчуна.

Зейнединан месэла гъа икI куьтягъ хъанатIани, хуьре Сувайнатакай ихтилатар яргалди давам хъана. Яваш-яваш маса вакъиайри, агъвалатри абур арадай акъудна,

Сувайната школани куътягна, вуздик экечлиз гъазурвилерни ийизвай, амма рушан экуь мурадар хабарсуз хару яна.

Гулизар дидедихъ духтурривайнии дава-дарман тахъай азар галукъна. Ам акваз-такваз, ракъинин нурар галукъай мурк хъиз, цѣрана. Месел яргъи хъанвай хаму-низни кѣрабриз элкъвенвай, вилер хъалхъамар хъиз жезвай диде акурла, Сувайнатан рикѣй куьмексуз, виридалай наразивилин гъарай акъатзавай. Диде меркездизни тухванай, больницада къаткай са гъафтедилай кѣвализ рекъени хтунай. «Бедендик сагъар хъийидай чка кумач» лагъанай профессорди.

Хуьруьз хкай пуд йикъалай Гулизара гъамишалугъ вилер акъалнай. Шехънай гъа, шехънай Сувайнат. Садавайни къаз тахъана ам сурарални фенай. Рушан «кучукмир зи диде!» гъарайдин сес дагълара акъаз вири дерейриз чкѣанай жеди. И сесини къейиди кучукзавай итимарни къарсурнай, абурун вилерални стѣлар гъанай.

Рушан къилиз эсер ягъунихъай къурху аваз, имидин теклифдалди, Артура вах са гужа-гуж секинарна ва чпин кѣвализ хутахнай. Адаз ахвариз фидай дарман ганай. Суткадилай гъаф ксана руш. Ахпани адан патавай багърияр къекъечѣнач.

- Шелар бес я, чан руш, – метѣрал вилик ацукъна раханай дах усай ванцелди, туътуьна къагъар акѣиз. – Аллагъдин къадарар я. Ламран хва азар акатна дедик, геж малумни хъана ам, са чарани техжедайла, чан бала. Рагъмет хъурай вичиз. Чна, чан руш, уьмуьр давамарна кѣанзава. Чи балаяр кѣвачел акъулдна кѣанда. – Хидирнибиди къвалав ацукънавай аялар къалурна. - Гила кѣвалин кайванидин парни ви хиве гъатзава, чан руш. Ви куьмек заз исятда лап герек я, бала. Тахъайтѣла...

- За куьмекда дах, – рахана Сувайнат стхани вах вичив агудна ва дахдин язух чулгваз. – Зун тамашда абуруз, кѣвализ, – са гъиле шел къаз алахъзавай руш мадни ван алаз шехъна. Гъвечѣибуруни адахъ галаз зил къуна. Перишанзавай, авайдалайни гъвечѣи хъана, агатна аквазвай дахдал вил вегъейла, ам садлагъана къарагъна, гъаятдиз фена, чин-гъил чуьхвена хтана. – Дах чан, дени амачиз гила чун гъикѣ хъурай?

- Вучда бала, чун я сад лагъайбурни, я эхиримжиярни туш, виридахъ галай крар я. Четин жеда чаз, гъелбетда, вучда къван, са жуьреда къил акъудда чна, бала. И кѣвалера амай дедин руьгъдини чаз къуватар, куьмекар гуда.

- Руьгъди? – руш тажубвилелди дахдиз килигна.

- Эхъ, чан руш, ам, вичин руьгъ ина чаз туна, хъфенвайди я. Адан инсанвал, ре-гъимлувал, къенивал рикѣ аваз чна йикъар кечирмишда.

- Хъурай дах, – разивал къалурна Сувайната. – Ибуруз тѣун-затѣ ганвайди яни? – стхадинни вахан къилерилай кап алтадна, хабар къуна ада.

- Валлагъ, чидач. Чан руш.

- Чаз гишинзава, – лагъана стхади.

- Я рикѣиз къейбур, – аялар къужахламишна Сувайната, - исятда, исятда. - Ам цѣун кѣвализ фена.

Гъа и йикъалай кѣвалин, хизандин къайгъуяр хиве гъатай рушаз маса крарикай, кѣлунрикай фикирдай вахт амукънач. Йисарни са-сад физвай. Хидирнибидин варцел Сувайнатан тѣвар гваз къевезвайбурни авачир. Хуьруьнвийри Зейнединахъ галаз чуьруькар акъудай руш чулава сиягъда тунвай ва ам чпин рухвайриз свас хъиз лайих туширдай къазвай.

Сувайната и месѣладикай са артух фикирзавачир, амма дахди вич тухузвай те-гъердин гъавурда акъазвачир руш. Ам кѣвалахал физ, хкъезвай. Кѣвализ кѣани-такѣан

гъизвай, аялрин клелунрикай хабар къазвай, амма дах уьмуьрдин са гьал атланвайдаз ухшар тир. Ада вичин кланик алукизавай парталар рушал ихтибарзавачир, вичи чуь-хуьзвай. Багърийри Сувайнатан япариз са шумудра цанай: «дахдиз паб хкана кланда, тахьайтла, амни куьтягъ жеда». Руша и теклифар ерли къабулначир. «Чи квалле чара дишегълидин вуч кар авайди я? За стхадиз, вахаз тахай дидедин чин къалурдач» лугъузвай ада.

- Ваз дахни вахт жедалди агъа дуьньядиз фена кланзавани? – векъидаказ, чинни чурна малумарнай эмеди. – Вунни къе-пака гъуьлуьз фида, вахъ ви хзан жеда, низ чида гъи патарихъ акъатдатла вун. Дах ви амукъда ахпа тиб хъиз.

Дугъриданни, дах юхсул жезвай. «Итимдиз, иллаки яшлу члавуз, дишегъли герек я» гафар клелнай руша са журналдай. Мегер эме гъахъ я жал? Ваъ, чаз икъван хъ-санвилер ийизвай дах хвена кланда, адаз кланивал авуна кланда, - вичи-вичиз къетна Сувайната ва яргъал тевгъена дахдихъ галаз ихтилатни кудна.

Дахдин вилерик юзун акатайвал, абуру царцар гайивал акур руш мягътелни хъана, адан риклик хвешни акатна. «Агъ дах, дах, вун рикли рикл нез, дерт члугваз, заз талагъиз авай хьи».

- Чан руш, вун хътин акьуллу, жуьрэтлу руш хъунал за гъамиша дамахзавайди я. Захъ неинки са жуван, гъакл ви дертни ава эхир, бала. Хуьруьк квай руш жен, суракъ тежен. Шалтаяр-палтаярни гъуьлерин, хзанрин иесияр жезва...

- Дах чан, исятда ихтилат вакай физва.

- Закай, закай. Вуч лугъун, чан бала, уьмуьрдихъ вичин къайдаяр, шартлар, гъар са куьниз ярашугъ шейэр ава. Итимдихъ, хизандихъ кайвани, дишегълидихъ далу, гъуьл хъана кланда. Субайвили, теквили инсан къурурнавай зуруниз элкъуьрда. Чи квалени, чан руш, кайвани кимизва. Хиве къада, заз къвердавай четин жезва.

- Дах, вуна заз багъишламиша, икъван гагда ви гьалдикай фикир тавур.

- Ваъ я чан бала, абур вуч гафар я?

- Эхъ, эхъ, дах, зи вилер Абидат эмеди ачухна. Заз сифте адакай хъелни атанай.

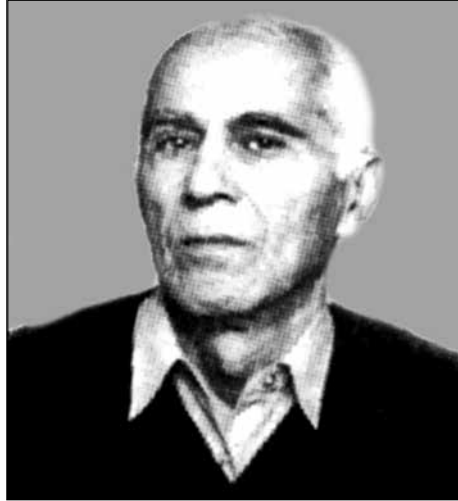
- Жедай крар я, чан руш. Зазни ви дидедин чкадал и квалле маса шал алайди акуна кланзавачир, амма...

Ятла, за эмедиз чаз са туюквей кайвани жагъура лугъуда.

КъатI ама



Тажидин Агъмедханован 80 йис



«ЦУЪК КІАНИДАЗ ГЕРЕКДИ...»

Чил.

Уьмуьр.

Чилел – виридавай, уьмуьрда лагъайтІа, сад-къведавай вичин чка къаз жеда. Им фадлай тестикъ хъанвай гъакъикъатрин гъакъикъат я.

Алай йисан майдин 19-даз вич дидедиз хъайидалай инихъ 80 йис тамам жезвай лезгийрин бажарагълу шаир, гъикаятчи, критик ва публицист Тажидин Агъмедхановалай уьмуьрда вичин чка, къетІен чка къаз алакъна. И карда адаз, са шакни алачиз, вичин вини дережадин инсанвили, гафунин магъир устад – шаир хъуни куьмекна. ГъикІ лагъайтІа, ам патал эдебни виждан, къанажагъни ахлакъ гъакІан пичІи гафар тушир. Инсаниятдин яшайишдин къул датІана михъизни чимиз хуьзвай зурба экв – ялаврин ялав тир. ИкІ тирди адан рикІяй гум галаз акъатай жанлу шишррини поэмайри, гъикаяйрини повестри ва са жерге маса эсерри субутзава.

Тажидин стхади, Тажидин дустуни, Тажидин муаллимди, кур девирдин татугайвилер, ялаварни чулавар эхиз тежес, мукъвал-мукъвал туьркверин зурба шаир Назим Хикметан ифей царар-рикІин клусар тикрардай:

**Зун кун тавуртІа,
Вун кун тавуртІа,
Чун кун тавуртІа,
И дуьньядай ни чукурда мичІивал?**

Багъри халкъ датІана вацранни ракъинин ишигъдик хъун патал рагъметлу (и гафуни зи рикІ пара тІарзава) Тажидин Агъмедханова

вич, инсан язни, шаир язни, кана-кармашина. ТуширтIа, пудкъанни ирид
йисни тахъанмаз, адакай сурунэгъли жседачир.

Ам уьмуьрдай, гъайиф хьи, рикIе экуь мурадар, кхьин хыйидай цIарар
амаз, куьч хъана. Залум азраилди – вилер буьркуь, ялар биши завалди
вичин сагъибдин – ажалдин эмир кылиз акъудна.

Вичиз Сад Аллагъди яргъи уьмуьр ганачтIани, Т. Агъмедхановалай
хейлин сейли крар ийиз алакъна. Чебни вири – чи чилиз, халкъдиз ча-
расузбур.

Къе вич чи арада амачиз (ам 2005-йисуз кечмиш хъана) цIукъуд йис
жезватIани, адан зар алай тIвар, сагъзамайдан хъиз, багърийринни
дустарин, элдинни кIелзавайбурун рикIелни мецел ала. Яратмишзавай
кас патал им чIехи бахт я, бахт!

Гьуьрметлубур, шаирар ава, чеб сагъзамаз рекъизвай чни кхъей
шиирар. Яни тунIал шаирар. Тажидин Агъмедханов лагъайтIа, маса
жергедин шаир я. ИкI туширтIа, чав адан «Зегъметчидин гъилер»,
«Азадогъли», «Хуьруьн мани», «Сирлу сандухар», «Ватандин тIал рикIе
аваз», «Зун куь арада» – ктабар, хайи чIалан таъсиб хуьзвай векилар
яз рахадачир, абуру кIелзавайбуруз са таъсирни ийидачир.

Т. Агъмедханова гъеле ДГУ-да кIелзамайла «Цуьк кIанидаз» шиир
кхъенай. Им ХХ асирдин пудкъад лагъай йисар тир. И шиирди жегъил
шаирдиз гуьзлемшиш тавур хътин машгъурвал багъишна. ГъикI лагъай-
тIа, автордилай уьмуьрдин философиядай, тIебиатдин диалектикадай
кыл акъудиз хъанвай.

ТIвар къунвай шиирдиз – им гзаф важиблу я – сифте къимет гайи
кас адан муаллим, яранбуба хъайи лезгийрин рикI алай шаир Шихнесир
Къафланов тир. Шиир икI куьтягъ жезва:

**Гъинал хъана вуч ава,
Вири са чил я.
Цуьк кIанидиз герекди
Ачух къве вил я.**

Дугъриданни, жугъундин пуна, юкъвални бустандин, багъри чилел,
накъварални ядрандин цуьк гъа цуьк я гъамиша. Чарасузди ам аквадай
къве вил я. Тажидин Агъмедханов ахътин вилерин сагъиб хъана.

Зульфикъар КЪАФЛАНОВ.



Тажидин АГЪМЕДХАНОВ

ТЕК СА СЕФЕР ЗИ РИКИН ТІАЛ...

* * *

Шаз зайифдиз къалурай тар,
Вахтсуз пешер кІвадарна,
Ци ахъайна цІийиз тазар,
Гъейрибурни шадарна.

Уъмуърдиз икІ шад кам чІугур,
На бязибур ифирна.
Зун – сифте ви дердер акур –
Къе шадвиляй иширна.

Чидач тазар дамах ятІа
Гъа ви куьгъне тІурарин.
АкІ ятІани мад ви хура
Гъатнава ван гарарин...

1992

* * *

Вири хъана легъзеда са –
Аламатрин аламат.
Шадвал хъвана дуьньяда за,
Тахъай жуьре, ирид къат.

За михъи цик кутунай гъил,
Фикирар къевез дал бадал.
Акуна заз къетІен шикил,
Атанмаз вун булахдал.

Ци ви суьрет къалурна заз,
Вуна къатІун тавуна.
Ци ви суьрет гъазурна заз,
Аваз вири тавуна.

А легъзе, зи бахтунай хъиз,
Гъатна фадлай уъмуърда.
Табиарна ада вичиз:
Къевез гъахъзава шиирда.

...Вири хъана легъзеда са –
Аламатрин аламат.

Бахт тушни им: дуньяда за
Хуъзва легъзе саламат!

* * *

Хъсан хъана сана дагълар, сана ачух чуъл аваз.
Хъсан хъана сана вацлар, сана зурба гъуъл аваз.
Хъсан хъана сана живер, сана жумарт зул аваз.
Хъсан хъана сана марфар, сана ракъар бул аваз.

ИкI туширтIа, сес зайиф тир билбилдин,
ИкI туширтIа, темягъ квахъдай гуьгъуьлдин.
ИкI туширтIа, гъикI жедайтIа лугъун за:
Гуьзетдачир вун къужахдиз атун за.

* * *

Я захъ Петраркадин сонетар авач.
Я зав Гейндин са шиирни гвач.
Кисзава зун, руш, тек ви тIвар къуна. –
Шииррин цIарар гъизвач за мецел.
КичIезва заз, мад зи тIал такуна,
Гуьзел чIаларал жез вун мягътел.

КIантIа «ваъ» лагъ на заз, за «ун» лагъайла.
КIантIа рахамир, суал вугайла.
КIантIа килиг вун багъридин сивиз.
КIантIа худ це са чингидин мециз.
Хияллуни хъухъ, жуваз гъикI кIантIа –
За тикрарда ваз: тек са вун кIанда!

Ваз «вахт туш гъеле» – лугъузва кIвали,
Заз «вахтар физва» – лугъузва хуьруь. –
Им тIал тушни бес!
Гъар юкъуз на зав ийизва дерди.
Гъар юкъуз вакай жезва заз мани –
Им чIал тушни бес!

1964

* * *

Вун, къивер гуз, тухудайла,
Зун магъледихъ атанач.
Машинри рехъ атIудайла,
Садаври зун раханач.

Гъич килигдай хъанач къуват
Сихе-сих тир куьчедиз.

Вун, къивер гуз, тухудайла,
РикI ухшар тир шуьшедиз.

* * *

Агъ, лацубур алай гуьзел,
Вун хупI лацуз аквазвачни!
Ваз килигиз хъана мягътел,
Къеневай рикI цIразвачни!

Ваз гатукай хабар хъана,
Гатфар гъеле яргъа амаз.
Заз чидач низ, сувар хъана,
ГъатдатIа вун гара аваз...

СИФТЕ ЦУЪКВЕР

Майдин эхир. Цуьквер – къуд пад,
Гуьлюьшан я багъ.
Шумуд жуьре шумудан ад
Къан! (Шагъид я рагъ!)

Багъдин юкъвай хквезва зун –
Тух жезвач вилер.
Цуьквер, цуьквер... За гъим атIун?
Гъидаз пайин хъвер?

КIан я вири къужагда тваз,
КIватIна къатба-къат.
Анжах хиял катна яргъаз:
Хкъада тек сад.

Ахкуна заз мулдин цуьквер –
Гатфарин эвел!
Юзана зи вири гъиссер,
Юзайди хъиз сел.

Сифте цуьквер! Цуьквер назик! –
Гумач ранг вили.
Зайиф я куь танарни тик,
Гъатга къвезмач ни.

Куь чинривай, алгъана, за
ГуьцIзава гъилер.
Тежерди хъиз цуьквер маса
Квелай гъич иер.

Сифте цуьквер! Авазва куь
Сефилвилехъ зар.
Зун паталди даим экуь,
Даим хуьдай тIвар!

1963

ЭЛЕГИЯ

С...з

Аппарат гваз накъ атайла патав
Яргъамаз зун на агудначир вав.
Амма къе, эхъ, къе твазва вун рекъе –
Хуьревай къван халкъ гъатнава йикъе.

Тухузва зун ви стхади кIвализ,
Шикил амуькун кIан хъана вичиз.
ГъикI гъин фикирдиз за ахътин шикил? –
Рахан тийир вал алкIанва къве вил...

1964

* * *

Жизви къванни рекъин патал
Вилерин ажи.
Ахпа мадни кхъин патал
Жедалди гжи.

Ярх хъхъана дивандал зун
Акатай жуьре.
РикI юкъвава цIунни вацIун –
Хазва хер хире.

Аруш жезва мефтIеда зи
Къвез дердер са сад.
Куьгънебурни жезва цIийи,
Садан къилел къад.

АкI жезва заз, къвез гъахъзава
Хурани са сел.
Селдин гъурса авахъзава
Зи къанвай месел.

1992

* * *

Мад пїинияр чрадай вахт атана –
Пагь, гуьзелвал вуч я, кас, и вахтунин!
Вун зи рикїе пїини хьана чрана –
Яраб им тїал ятїа вун заз такунин!

Тебиатдиз буржлу я чун гьар юкьуз.
Ингье кьени хьуьрезва ви кьаш-кьамат.
Ингье кьени зи рикїин кьил вав вугуз,
Гуьзлемишиз тазва мадни цїийи гад.

За лагьайтїа, йикьар ийиз тупїалай,
Йис акьудна. Чагїиндава гуьзел вахт.
Гьикї жедач заз легьзеярни хуралай,
Ви тїварцїикай хьанвайлахьди гьезел, бахт.

Аферин ваз, ви еридиз Миграгьиз!
Чир хьана заз чил кїан хьунин и сирни.
Гуя гатфар, ви хуралай кьарагьиз,
Атанва кье, ийиз закай есирни.

Гуя гатфар, хьана чилел аманат,
Майдандава, вун хьтинди сеbeb яз.
Сагьрай уьмуьр, авай ихьтин аламат,
Гайи зурба муьгьуьббатдин девлет чаз!..

Мад пїинияр чрадай вахт атана –
Пагь, гуьзелвал вуч я, кас, и вахтунин!
Вун зи рикїе пїини хьана чрана –
Яраб им тїал ятїа вун заз такунин!

1966

* * *

Гьи бендедивай накьвар хуьз жеда,
Кїани инсандай кьужах ацїайла!
Мецел акьалтай гафар хуьз жеда,
Гафара рикїин чахлах гьатайла!

Кїантїа сувар хьуй, кїантїа гьакїан югь.
Кьисметдихь кьетїен адетар ава.
Ада садазни гудай туш буйругь,
Адахь вичиз хас девлетар ава.

Ажеб затї я ам – муьгьуьббатдин дад,
Кьупмиш хьайила кьве касдин хура.
Чир жедач адаз авун дад-бидад,
Гьатта туртїани гьанал са сура!

ВУН ВУН ХЪАНА...

ВацI вацI тирди чир хъайила,
КъетIен ашкъи къведа заз.
Ам къуразвай вир хъайила,
Дерт-хажалат жеда заз.

Багъ багъ хъана такуртIа заз,
Акьал жеда вилер зи.
Гуя къилел гужлу хар къваз,
Агаж жезва метIер зи.

Гъар са чка вичин жуьре
Акунихъ зи вил жеда.
Белки къванни, рахаз къере,
И кардал зи гуьл жеда.

Вазни, чир хъухъ, зи кIаниди,
Вун вун хъана такуртIа,
РикIе ифей зи маниди
Чилер-цавар зурзурда!

* * *

Вун туна, зун гьикI къарагъда,
Ахкунихъ вил галамаз.
Лугъучни заз, вун ви багъда
Хъана, кас, са ярамаз?
Вун туна, зун гьикI къарагъда,
Ифин амаз беденда?
Мад гьинал гьикI зун авагъда,
Гъатнаваз ви кеменда?..

ТРИОЛЕТ

Къиямат я гуьзел рушар дуьньяда! –
(Агъ, тIебиат, авачни вахъ дигмишвал! –
Са легъзеда на хабарсуз кеяда).
Къиямат я гуьзел рушар дуьньяда! –
Акур бахтни къарад кIватI хъиз эляда.
КIанзни такIанз буьнчуькъарда къизмишвал.
Къиямат я гуьзел рушар дуьньяда. –
Агъ, тIебиат, авачни вахъ дигмишвал!

* * *

Ви тIвар такъаз алахъдай зун
Вун хайи пата.
Залан тир заз са гаф лугъун
Жувакай сада.

Ихтилатар фидай гьихьтин
Вакайни хъсан!
Зун къерех яз жедай секин,
Сабур хуыз жуван.

Ви тIвар такъаз алахъдай зун
Тамам гъар юкъуз.
Анжах рикIи тикрардай: «Вун
Зи яр я» – лугъуз.

Къалурна вун... физвай яргъай:
«Ганва ам сенфиз».
Ви тIвар тарпна акъатна зай,
Жуваз жув течиз...

1964

* * *

I

Зун хкъезвай и чуьлдин рехъ
Гегъеншиди тир са чIавуз.
Гагъ ракъини канай зи хъвехъ,
Гагъ акъатнай руг цавуз.

Гила ингъе, хел гадарна,
Басмишнава тарари.
Зи къуьнерал пеш кIвадарна
Вахтсуз атай гарари.

2

...Зак гъалаба кутур а йиф,
РикIелламай легъзени,
Ахпа геж-геж чIугур гъайиф,
Къакъатдайвал зегълени.

Са шикилдиз дуьзмиш хъана,
Гъатзава зи гуьгъуьна.
Адан вилик, пузмиш хъана,
КIватIзава зун женгина.

* * *

Девлет галай кIанивал ваз
Сейли хъанватIа,
Зи гунагъсуз михъивал ваз
Куьлуь хъанватIа,
Гуьзел крар ашкъидивай
Яргъа жеда лагъ!

Рубьгдин гьунар мандивай
Чара жеда лагь!

* * *

Заз чидай вун жегьил ч'авуз –
Гуьзелрин гуьзел.
Итим патал чандал ц'ай куз
Къваздай са к'вачел.

– Хьуй, – лугьудай, – итим я ам,
Яр дуст авай бул.
– Хьуй, – лугьудай, – зи чим я ам,
Такур бубад къул.

Итим патал тир вун вири –
Дустни паб масан,
Хуьз алакьай намус, ери,
Гуз алакьай чан...

* * *

Я вунани, я гьич зани лугьузвач:
«Садра къванни чи к'валихьди илифа»,
Гьич тахьайт'а гьилел гьилни тухузвач,
(Анжах хьуькьвер кузвай хьиз я къекьифай).

Я вунани, я гьич зани лугьузвач:
«Гьикъван вилер туьш жеда чи вилерал?»
Килигунин сир садавни вугузвач, –
Вири парар илит'ава гьиссерал...

* * *

Течир пата гьар са кар ваз четин я –
Течир жуьре къвез акьатда югьни йиф.
Ак' ят'ани дерди-гьал ваз ширин я –
Кьерех тирла, ч'угун жеда дерт, гьайиф.

Течир пата акьатна къуьд. Гатфари
Къацу либас пишкешзава ч'урариз.
Айгьамзава таниш тушир рушари
Радиодай яб гайи зи ч'алариз:

«Фикир вуч я, инин картар акуна,
Вад къан къене шаир хьайи гададин?
Садаз къванни к'ус сир ачух тавуна,
Пай къачузва чи рик'лерин гьавадин...»

...Течир пата гьар са кар ваз четин я –
Течир жуьре къвез акъатда югъни йиф.
Течир пата шаир хьунухъ залан яз,
Вуж жедатIа чIугвадайди дерт, гьайиф?..

ЦинимI, 1964

* * *

Зунни шехънай, вунни шехънай,
Дерт туьтуьнал алкIана.
Буьгътендин чIал, михъиз негъна,
Чи гуьгъуьлда акIанай.

Зунни шехънай, вунни шехънай,
Ухшарвиляй къисметар.
Аваз хура буьгътендин цIай,
Къат-къат хъанай лезетар...

* * *

Са сеферда, начагъ хъана,
Ви гьилерал аватнайIа, руш.
Тек са сефер зи рикIин тIал
Са нагъв яз вав агатнайIа, руш.

Белки залай залан дердер
Алатдай жеди.
Вав зи ашкъи – руьгъни гьиссер
Агатдай жеди.

* * *

Ви акунриз инсанвал хас хъанайIа,
Нивай жедай а къаш-къамат агъузар.
Адан гъава живи зални къванайIа,
Худда гъатдай зи илгъамдин кIавузар.

Ахпа белки садра вуна лугъудай:
«Инсанвилихъ авачни хупI гуьзелвал!»
И гафарин нефес зани къатIудай
Ва ракъурдай вуч къван багъа гъезел вал.



Фейруз Беделован 70 йис

Лезгийрин тIвар-ван авай писатель, публицист ва алим Фейруз Беделов (Фейруз Беделахтул) 1949-йисан 22-мартдиз, Яран суварин сад лагъай юкъуз, Азербайжан ССР-дин КцIар райондин Тигъир хуьре дидедиз хъана.

1977-йисуз Бакуда Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин журналиствилин факультет яру дипломдалди акъалтIарна, СССР чкIидалди, ада республикадин ЦК-дин «Совет кенди» (Советрин хуьр) газетда корреспондентвиле, отделдин заведишвиле кIвалахна.



1992-йисуз Ф. Беделов Азербайжанда сифте яз лезги чIалал чап жез эгечIай «Самур» газетдин кыле акъвазна. Адакай Бакуда акъатай лезгийрин аслу тушар газетдин – «Алпандин» сад лагъай регъберни хъана.

1994-йисалай ада Дербент шегъердин жуьреба-жуьре институтра, акъалтзавай несилдин векилриз чирвилер гузва. Ам Урусатдин писателринни журналистрин Союзрин член, тарихдин илимрин кандидат я.

Ф. Беделовни З. Ризванова тешкилай «РикIин гаф» тIвар алай литературадин кIватIалдай «лув гайибурукай» сад я. ТIвар кьунвай кIватIал XX асирдин 60-йисара КцIар шегъерда кардик акатнай.

1993-йисуз лезгийрин эдебиятдин къени суфрадал, сад лагъайди яз, «Миф» роман атана. Адан автор чи гъуьрметлу къелемдин стха, зурба инсанпересни ватанперес Фейруз Беделов я.

Басмадин ни галамай роман гъасятда гъилерай гъилериз, рекIерай рикIериз фена. Адакай къени, бине авай рахунарни кхъинар исятдани давам жезва. Дербентдин социально-педагогический институтдин муаллим Тамела Абдурагъмановади, «Миф» романдикай диссертация кхъена, 2015-йисуз филологиядин илимрин кандидатвилин тIвар къачуна. Им, чаз чиз, жегъил алимди къазанмишнавай тариф авуниз лайих тир агалкъун я. Диссертациядин тIвар «Дуьнья эпикадинни мифологиядин жигъетдай арадиз атун» я.

Фейруз Беделов чIехи алим, писатель хъиз, вичин кылдин хатIни дуьнья авай драматург хъизни машгъур я. Эхиримжи йисара лезгий-

рин С. Сулейманан тІварунихъ галай гьукуматдин муздрамтеатр-ди чи рикІ алай юбилярдин «Филиал», «Часпар», «Цаварилай хтай лезги», «Яру квасани ЦІару кваса» кьемедаяр, «Яран сувар» тІвар алай этнографиядин композиция сегьнеламишнава. Ам гьакІни «Аламаз», «Тарашхана» кьемедайрин, «Патриархни пачагьдин паб» тІвар алай тарихдин драмадин ва маса эсеррин авторни я. Иник 20II-йисуз Москвада лезги чІалал акъатай «Яру стІаларин марф» гьикаятринни кьисайрин чІехи ктабни акатзава.

Ф. Беделован гьуликай, пешекар алимдин хьиз, «Лезги халкьдин гьукуматдин тарих» (Дербент, 1998-й.), «Лезгийрин мажуси дин» (Дербент, 2000-й.) монографийрин кІватІалар, лезгийрин руьгьдин культурадин система (дин, мифология, суварар, мярекатар ва м.с.б.) дериндай ачухарзавай «Лезгийрин гьуцарин дин» тІвар алай пуд ктаб (пуд том) Москвада, (2006, 2008 ва 20II-йисар) Урусатдин Академиядин кьаюмвилик кваз, чапдай акъатна.

ТІвар кьунвай ктабар-къейд авун герек я – Лезгистандин, Дагъ-устандин ва гьакІни Кефер патан Кавказдин тарихдин илимда метлеблу гаф, цІийи кам хъана.

И кардай Ф. Беделоваз, са шакни алачиз, кІелзавайбурун, илимдал машгьул ксарин патай чІехи баркалла, аферин кьвезва. Сагърай вич!

Фейруз Беделов жуьреба-жуьре йисара Москвада, Бакуда, Магъач-къалада, Грозныйда ва Дербентда акъатай яхцІурни цІудалай виниз илимдин макъалайрин авторни я.

Алай йисуз, гьуьрметлубур, Ф. Беделован 70 йис тамам жезва. Журналдин коллективди адаз и гуьзел вакъна рикІин сидкьидай мубаракзава. Им, авур-тавурди рикІин, кьилин сафунай яна, ярат-мишунрин цІийи кукІушриз хкаж жедай бере я.

Къуй и баркаллу рекъе, чандин мягъкем сагъвални илгьамдин нев-хцивал, адан вафалу дустар яз амукърай! Амин.

Зульфикъар КЪАФЛАНОВ.

Фейруз БЕДЕЛОВ

КЪВАНЦИН ГАДА

(Къиса)

Хуьлуьхърин вацІай акъатна, Тигъир хуьр галай патахъ экъечІзавай тикдин кьилел инсандин кІалуб авай са къван ала. А къванцин са кьил тур акъунвайди хьиз гватнава. Лугъунрай ам иранви Надиран чІулав пехъерихъ галаз дявейра кьегьалвал къалурай, патав гвайбур къена, вич тек амукъна ягъийрин гьиле гьатайла, гьуцари къванциз элкьуьрай гададин тимтал я. А къван алай чкади-кай пІир хъанва, патав экъечІнавай тараризни къенин йикъалди «пІирен тарар»

лугъузма. А чӀавуз – I74I-йисуз хъайи къиса хуьруьнвийрин рикӀел икӀ алама:

– Вун вуж я? – вичин пажран вилер экъисна жузуна къван Надира, аскерри къуна, гъилер кӀунна, адан патав гваз хтанвай лезги къегъалдивай.

– Зун кас я! – жаваб гана гадади.

– Вуж? – жузун хъувуна Надира.

– Зун и суварин, и чилерин, и тамарин иеси тир кас я! – лагъана гадади.

– Белки и вили цаварни вибур ятӀа? – ягъанатӀар ийиз кӀан хъана Надираз.

– Зи чилин винел алай цаварни зибур я! – жаваб гана гадади.

– Ам гъи пачагъ я, икъван чӀехи девлетар вугана, вакай иеси авунвайди?

– Халкъариз чилер-цавар пачагъри ваъ, гъуцари ганвайди я! Сур чӀавуз, дегъ девирда...

– Гъуцари гайидал зун чӀалахъ я. Бес абур и чӀавалди хуьн ни авуна?

– Бубайри! ЧӀехи бубайри! Лап чӀехи Кас бубадила кьил кутуна!

– Икъван чӀехи девлетар авай вал бес вучиз шагъдин ваъ, хипехъандин пекер ала? Ви кар-пеше вуч я?

– Зи кар-пеше зи чил, зи ватан вун хътин ягъийрикай, пехъерикай, гъулягърикай хуьн я!

– Пара винерай фимир! Зун иниз къведалди ваз ватан авай жеди. Гила амач! – гъарайна нихчирди. – И чил, и там, и вацӀ гила зибур я! Зун я гила иеси! Ви иесини зун я!

– Ягъийрикай иесияр жедайди туш! – лагъана гадади. – Ягъи къе ава, пака амач!

– ГъикӀ амач, вучиз амач? Къве гъил кӀуннавай вуна атӀурвал яни зи кьил?

– Я за, я масада! Вуч тафават ава?! Са ни ятӀа атӀурвал я... галудирвал я!

– Зун а вуна лугъурбурукай туш! Зун Надир я! Зи кьил атӀудай кас гъеле дидеди ханвач!

– Аквада чаз!

– Ви мез гзаф хци я. За ахътин мецер атӀузвайди я! Ви вилер заз хъел аваз килигзава! За ахътин вилер акъудзавайди я! Вуна зи вилик гардан кӀирзавач! За ахътин гарданар ягъазвайди я! Амма... хци рикӀ ава вахъ! Гъавиляйни, эгер вуна вилик акатна, и тамарай тӀуз Къевар патахъ физвай атӀай рехъ чаз къалурайтӀа, ви гунагърилай за гъил къачуда.

– За ягъийриз рехъ къалурдайди туш! – жаваб гана гадади.

– Вучиз?

– ГъакӀкӀа! Душман я вун, душман!

Надира вичин какур тур винизна, адаз гададин гардан ягъиз кӀан хъана. Амма... мажал хъанач. Гъуцари гада къванциз элкъуьрна...

ЯР-ГАРФАР

(Миф)

Чилни Цав яратмишнавай чӀехи къуватди – Къуд нав алай ванци халкънавай гъуцарин къене виридалай иер тават Яр гъуц хъана. Я Чилин винел, я вили Цаварал Яр гъуцран иервилиг гекъиг жедай къвед лагъай иервал мад авачир. Гъуцарини, инсанрини адан иервилел дамахзавай. Жедачни мегер! Яр

гъуцра сад лагъай кам вегъидамазни вири Чилел фарашдаказ, жуъреба-жуъре рангарикай хранвай сумаг хъиз, векъер, цуьквер, тарар экъечІиз авална. И ала-матдиз цаварал алай вири гъуцари шадвилелди, мягътелвилелди килигзавай.

Йисар алатирдавай Яракай гзаф къетІен акунар, иервал авай са руш хъана. Ингъе, йикъарикай са юкъуз и Яр гъуц – и иер тават цаварал алай цІунни гъахъунин гъуц Алпаназ акуна, адаз руш кІан хъана. И чІехи ашкъидин бе-гъер яз дуьньядиз Яран руш (Яргъи руш) атана. Яран руш гъа вичин диде Яр къван иер тир. Адазни тІебиатди ганвай вири навар, тавар, къетІенвилер авай.

Йикъарикай са юкъуз, марф къвана алахъайдалай къулухъ, вири гъуцариз-ни, инсанризни рапІ-рапІзавай ракъинин нурарик дуьньядин вири рангаралди экв гузвай са аламат акуна: цавун чиниз Яргъи руш экъечІна. Виридаз гъасятда и иер тават Алпананни Яр гъуцран велед тирди чир хъана. Чилинни Цавун вири эгълийри чпин гъилера авай крар туна, Яргъи рушан ирид нав алай иер-вилелди килигзавай, абур и цІар-цІар гузвай тандилай вилер алуд тежез амай.

И чІехи муьгъуьббатдикай Алпанан паб тир Алпапаз хабар авачир. Алпа-пазни и иервал акуна. Адан рикІик сеbeb вичиз течир са къалабулук акатна. Ада, «Ам вуж я?» – лагъана, хабар къуна. Чилин деринрай хъиз чІулав амалрин гъуц Алапехъре адаз жаваб гана: – «Ам Алпан гъуцранни Яр гъуцран велед я!»

И ван хъайи Алпаб хъиле тІушунна, ам пехъи хъана, адак гиживал акатна. Алпаб Чилин кІаник квай пехъи гъуцарин чІулав дуьньядиз – Седан патав эвичІна. Инсанрин ягъи тир Седан чІулав тІама, чІулав тах Чилин лап кІаник галай – ирид лагъай къатуна ава. Амма ада Чилин винел пад гъамиша вилив хуьзва. Гъахъсуз чкадал инсанрин иви авахъ тавур юкъуз Седан къарихвал рекъидач. Инсанар милиз хъуьрез акурла, Седан рикІ хъиле тІушунна тІар жеда. Касрин сузадин ван текъведай йифиз Седан ахвар атІуда. Чилин винел секинвал, эмин – аманвал яргъал чІугурла Седаз агъургъан акъатда.

Алпапа Седан тахдин (тІамадин) вилик метІер ягъана, адаз лагъана:

– Цавун гъуцар – ви душманар зал хъуьрезва. Абуру зун усаларнава. За-вай и кар икІ таз жедач! Зи иви чІулав хъанва. Зи рикІ пад жезва! Заз къисас къахъуз куьмек це! Вуна заз куьмек гана хъуй, за ваз пабвалда!

Сед хъуьрена:

– За папакай вуч ийида? Зи рикІе ашкъидиз чка авани? Амма къисас къ-ахчун, писвилер авун зи кеспи я. За ваз рикІин сидкъидай куьмек гуда! Де, лагъ жуван дерт! Лагъ, за вуч авун герек я!

Алпапа вичин рикІевайбур тир-тирвал ачухна. Седа яб акална, ахпа ада вичин гъилибанар Яр гъуцран гуьгъуьна ракъурна. Абуру чІулав цифериз элкъвена, чил – цав чІулаварна, Яр гъуц къуна Седан патав, чилин кІаник галай мичІи дуьньядиз гваз хъфена. Къилин кар Седа вичел къачуна. Ада Яр гъуц вичин къайи, къежей, къацІай тупІарив бамишна, къена.

Къенвай Яр чІулав амалрин иеси тир Алапехъре вичин хци къармахрив къуна, са легъзеда Алпапав агакъарна. Алпапа Яр гъуцран рикІ, лекъер, дур-кІунар акъудна, абур чуьхуьн патал латал тухвана...

На лугъумир, Яр гъуцран танда Алпанан хцин тумуни цІирнавай къван. Алпапа Яр гъуцран руфун къазунайвал, Алпанан хцин тум азба-руьгъдиз

элкъвена, ада Ба-сар суван кукушдал лув гана. Чулав буьгьуйривай адав ахгакъиз хъхъанач. Алпана вичин хцин тум, гада хун паталди са лезги сусав агакъарна.

Алпапан фитнедалди – Седан гъилибанри Яр гъуцран тан кIус-кIусна, а кIусар – патар чилин кIаник квай чIулав дуьньядин гъарма са пипIиз гадарна. И кардилай къулухъ Чилин винел пад мичIери къуна, живер, харар къвана. Къацу ранг алай са затIни аламукънач. Чил – цав рагъул – чIулав гъуьмеда гъатна.

Чилин кIаник галай мичIи дуьньяда кIев хъанвай пехъи гъуцарин пачагъ тир Сед вичин чIулав гъунардал шад тир. Адаз сувар хъанвай, инсанриз лагъайтIа, эх тежедай дерт. Абуру гъилер винизна чIехи гъуц Ракъиниз шаздаяр авуна. Рагъ гъуцра къацу тIебиатдин гъуц тир Яр жагъур хъувуна, ам чилин кIаник квай мичIи дуьньядай цаварал хкин Алпан гъуцран ихтиярда туна.

Алпан гъуцра вичин цIайлапандин турунив Чилин къатар сад-сад къазуна, ам виридалай кIаник квай ирид лагъай къатунив агакъна. Алпан гъуцра цIайлапандин экуьнал вири пурчариз килигна, чIулав буьгьуйри гъарнихъ гадарнавай Яран тандин кIусар-паяр ада жагъур хъувуна, санал кIватIна, Яр гъуцрал чан хкана, ам чилин винел ахкъудна.

Март вацран 22-даз – Яр тIвар алай сезондин сад лагъай юкъуз, Чехи Рагъ экуьнахъ цавуз экъечIдай вядеда адан къизилдин арабада Яр гъуцни ацукънавай. Ада вичин руьгъдин чим, чинин хъвер Чилиз гана, векъерал, тарарал, вири къацу алемдал чан хкана. Дуьньядал мад къацу ранг акъалт хъувуна.

Гъа юкъуз Рагъ гъуцра лагъана: «Гила Алпананни Яр гъуцран мехъерар тавуна жедач!» Алпананни Яран мехъер I5 юкъузни I5 йифиз давам жедай-дакай лацу лацари вири ксариз хабар гана. Гъуцарин и мехъер гъа чIавалай халкъдин виридалайни чIехи сувариз элкъвена.



Нариман Къарибован 80 йис

Шаир ва журналист Нариман Къарибов 1939-йисан 9-мартдиз Дагъузпара райондин Къуруш хуьре дидедиз хъана.

Ада хуьруьн мектеб ва Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин журналиствилдин факультет акъал-тIарна. Гзаф йисара шаирди Цийи Къурушрин, Хасавюртдин ва Избербашидин газетрин редакцияра жавабдар къуллугърал гъакъисагъ зегъмет чIугуна.

Н. Къарибов гъеле мектебда кIелзавай йисарилай эгечIна шишар, макъалаяр кхынал машгъул хъана. Адан эсерар мукъвад-мукъвал лезги газетрин, журналрин чинриз акъатиз хъана ва жуьреба-жуьре шишатдин уртах кIватIалра гъатнава.

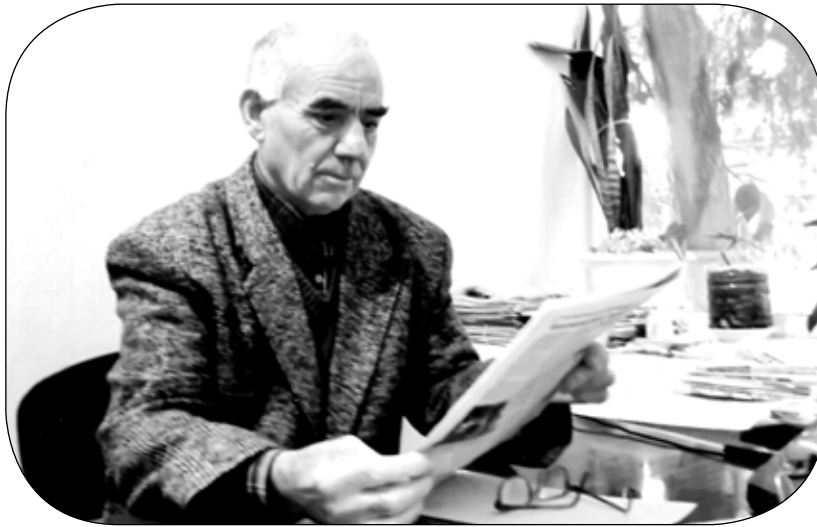
Нариман Алибекович «Зегъметдин ветеран» знакдин, «Гьунарлу зегъметдай» медалдин ва «Дагъустан Республикадин культурадин лайихлу работник» лагъай гьуьрметдин тIварцIин сагъиб я.

Нариман Къарибован къелемдикай хкатай «Аманат», «Зи ачух рикI», «Югъ нисинилай алатайла», «Дурнайрин мани», «Хайи чилин чимивал», «75-гатфар», «Чахъ авай сад» (лезги чIалал) ва урус чIалал «Уях хьун» ктабар милли эдебиятдал рикI алайбуру ва критикади хушдиз къабулнава.

Ам РФ-дин журналистрин Союздин член я. Дербент шегъерда яшамии жезва.

Владик БАТМАНОВ.

«Самур» журналдин редакциядин коллективди хайи халкъдиз сейли шаир, журналист Нариман Къарибовавичин 80 йисан гатфар рикIин сидкъидай мубаракзава. Мягъкем чандин сагъвал, рикIин шадвал ва яратмишунрин рекъе мадни чIехи агалкъунар хьун тIалабзава.



Нариман КЪАРИБОВ

ЯШАМИШ ХЪУН ЧЕТИН Я КЪЕ

(Шиирар)

**Яшамиш хъун четин я къе,
Миллет кесиб хъанва, я дуст,
АтанватIа Реббидиз хъел?
Чи араяр къанва, я дуст.**

**Кеспи амач жегьилдизни,
Хал янава гуьгьуьлдизни,
Бязибуру билбилдизни
ТIиб лугьур тIвар ганва, я дуст.**

**Садбур ава чеб-чпив кикIиз,
Садбур туьтуьна шел акIиз,
Къуьлуьн тумни цайи никIи
Туькьуьл харар гъанва, я дуст.**

**Хци бубадиз ийирла экъуьгъ,
Амач кас лугьудай элкъуьгъ,**

Лагъ, намусдин вацІаллай муьгъ
Куьз юкьвалай ханва, я дуст?

Дуьнья акваз икІ чиркин яз,
Ваз акІ жемир зун секин я,
Лугъуз мад пис хьун мумкин я,
Фикирри тухванва, я дуст.

Валчагъдикай перем хъана,
ЧІал кхьидай къелем хана,
Саф тир жигер верем хъана,
Нариманни канва, я дуст.

* * *

«Заз ахварай яр акуна».

(Халкъдин манидай)

Заз ахварай яр акуна,
Буй-бухахдал зар акуна.
Къамиш хьтин шуькІуь юкьва
Цуькверин камар акуна.

ХупІ регъятвал хъана рикІиз,
Физ акурла бахтлу рекъиз.
На лугъуди гатун цикІиз
Къезил шагъвар – гар акуна.

Вилик квайтІан сергъятдин муьгъ,
Кас хъанач заз лугъур «элкъуьгъ!»
Зуьгъре гъетрен, вацран ишигъ
Чи къилел санбар акуна.

Акурла яр фадлай цІигел,
Артух хъана ашкъидин сел,
Ярдин вирт хъиз ширин мецел
Зи шиирдин цІар акуна!

* * *

Лагъ, вун гьиниз, гьи уьлкведиз акъатна?
Дурнайривай къаз кІанзава хабар заз.
Амма, цавуз килигдай къван галатна,
Цавуни марф-ракъурзава накъвар заз.

А накъвари-цаву гайи паяри
Ваз кхъей чІал хъийиз тазва хуралай,
Къуъзуъ къиляй къисмет хъайи «паяри»
Теспягъар хъиз, ийизва зун тупІалай.

Къе мад ава вилив хуъз рехъ дурнайрин,
Гъикъван хъурай? Лагъ, им вуч гуж-зулум я?
Сирдаш хъана гъа вун хътин сунайрив,
Вун гъетерик какахънатІа, залум яр?!

ИкІ фикириз фена гатфар, фена гад,
Бейхабардиз зулни, къуъдни атана.
Ви рикІе, яр, амачни заз чка мад?
Белки, гъакІ я? И кар за геж къатІана?

Заз лагъайтІа, кІанзама вун эвел хъиз,
Вун хкведа лугъуз умуд атІузвач.
Вил рекъеллаз кхъей пашман гъезелни
Ваз тешпигърив, ви къаматдив ацІузва...

Июль, 2011-йис.

* * *

Яр, за вучин, за гъикІин
Амукънавай къе рикІин?
Вун хъел хъана хъфена,
Накъвар алаз вилерал,
Накъ чун шаддиз эхъвезвай
Муъгъуъббатдин гъуълера.
Къе зун тек я, къекъвезва
КІвал-югъ тергна чуъллера.
Амма вучда чуълни кваз
Хъанва къе заз дарискъал.
Накъ авайтІа ви рикІ хаз,
Къе зи рикІе ава тІал...

* * *

Вун хъфей рекъер
Зи накъвад вирер,
Зи нукъсанвилер,
Зи пашманвилер.
Жув тирди батІул

За геж къатІана,
РикІ – цуькверин тІул,
Харци гатана.
– Гатана харци,
Авунач инсаф.
Яр, кѣ ви варцел
Кѣунва зи мез, гаф...

* * *

Алатна фена зи жегбил йисар –
Уьмуьрдин кІусар.
Кѣ эрчІи гѣиле кѣунва за аса –
Юзазва пІузар:

– Сагъламвал хуьниз куьз ганач фикир?
Лугъуз, рахазва,
Накѣ тик авайтІа, кѣ гардан я кІир,
ЯтІа тахайвал,
Тахай дидеди кѣалурай даим
Аял береда?
Дал туьгьметралди эвездай заз «чим»
Вичин жуьреда.
Гила шел-хвализ хѣайитІани бул,
Хийир вуч я кѣван?
Чахлама амачиз, мекѣи я зи кѣул,
РикІ хѣанва са кѣван...
Ни хгуда заз зи жегбил йисар
Уьмуьрдин – кІусар?
Гена тикрариз юзазва пІузар,
Зун ийиз бизар...

* * *

И гатай зи акѣатнач кѣил,
Гагѣ-чими, гагѣ кѣайи тир.
Гагѣ зун шаднай, гагѣни пашман,
Икрагѣиз кІанз хайи чил.

Гагѣ фикирдай кІан жедай физ
Таниш тушир уьлкведиз,
Гагѣ пашман рикІ авай ифиз,
Сачуналлай тике хѣиз.

Гъа икІ фена сятер, йикъар,
Гатун эхир атана.
«Зун варцелла, гваз бул марфар»,
Зулу рақІар гатана.

Гила рикІе гъатна чайгъун
Зулу гъайи дерт, хъел яз,
Накъ гатукай икрагъ тир зун,
Къе рақъинихъ цІигел я...

* * *

Багълари цуък ахъайна –
Пагъ, гъикъван цуъквер!
Вун шад я гъа авайна,
Зун лагъайтІа, – перт.

Амаз вацІун и пата,
Кхъиз пашман цІар,
Эхиз тежез рикІин тІал, –
Симерин часпар.

Садра мад, масанди,
Бахш хъия заз хъвер!
КІурукдайвал асантиз
Сергъятдин симер.

Август, 2012-йис.

* * *

Заз цава къе мад дурнаяр акуна,
Чпиз хас тир цІиргъ къве жергедин,
Яраб никай ятІа абурун рахунар,
Физвай рекъе мекъ авачир уълкведиз?

Белки, абуруз – гатфар кІани къушариз
Зун акуна рех янавай чІарариз.
Белки, чпиз кІанзаватІа ухшариз,
Дурум тагур Кефер патан гарариз?..
Заз лагъайтІа, чизвач мекъни секинвал,
Гъеле рикІе жегълвиллин чим ама!
Сад Аллагъди хгайтІа вахт, мумкинвал,
Шиир кІелдай шумудни са ким ама!

20-сентябрь, 2012-йис.

* * *

Зи играми сирдаш, кІелчи,
Къе зун мад вав рахаз ава,
ЦІийи шиир-рикІин илчи,
Зи илгъамдин авазар гваз:

Зи шииррай, авазрай бул
Аквада ваз зи дертни гъам,
На авайвал ая къабул,
ТуштІани гъар са цІар цІалцІам.

Девирдин пар эхиз тежез,
Зи рикІ хура ргаз ава.
Гагъ хъел жез, гагъ икърар хъжез,
Гагъ жув-жуваз такваз ава.

Акъатзавач фикирдай гъич
Зи аялвал, жегъил йисар.
Сифте чинал вегъей уългуъч,
Сифте кхъей шиирдин цІар.

Жуваз тешпигъ бахт жагъуриз,
Яд уълквейра къекъвена зун,
Асайиш тир вахт жагъуриз,
Хтана мад элкъвена зун.

Уъмуърдин къуъд алаз варцел,
Гила зун зи ужагъдава.
Яд уълквейрихъ амач цІигелз –
Хайи чилин къужахдава.

И чили заз гузва къуват,
Илгъамдин дагъ къакъанардай.
Кхъизва ваз шиир-савкъат,
Чун сад-садаз масанардай.

Зи теснифра авай дерт, гъам
Зи фикирар, къатІунар я.
ТуштІани гъар са цІар цІалцІам,
На авайвал къабул ая.

* * *

Гъайиф чІугваз ава зун кЪе
Зи алатай йикЪарин:
Гагъ жувакай кЪвезва лап хЪел,
Гагъ майдан гуз накЪвариз,
Шаклувилер, веревирдер.
– Авачир кЪван сан-гЪисаб,
КЪадирсузрин девирдин тІал
АкІизвай хЪиз рикІе раб.
Алчуд хЪанва зи бедендал,
Тунва кІеви гЪалкЪада.
Виляятда, уьлендавай,
Лагъ кван, зи гЪил ни кЪада?
Гъайиф чІугваз ава зун кЪе,
Зи алатай йикЪарин.
Накъ хан тиртІа, гила я хЪен –
Сагъиб ичІи мулкарин.

Июнь, 2011-йис.

* * *

Алло! Алло! – Зун телинин и пата,
Алло! Алло! – Вун лагъайтІа, а пата,
За «аллояр» са шумуд цІуд гЪисабна,
Зи азизди, вучиз гузвач жаваб на?
Зун – кІејева, дарих я ви дидардихъ,
Вун-хуърева, кЪарих яз шад хабардихъ.
Алло! Алло! Захъ авай сад, жаваб це!
Кузвай рикІиз гумир гена азаб кЪе,
Кефер патан зуьгъре гЪед вав гекЪигиз
Умудрикай вун ахквар кІвал эцигиз
Зун телинин и патава, Гуьлчемен.
Ви сес кЪведай трубкадиз гуз темен.
Вавай яргъа рехи хЪанва чІулав цІвел,
Алло! Алло! Рахух са гаф – жаваб це.

* * *

Мад фикирзава за ацукъна ялгъуз.
Зи зегъметрин пар кЪезил хЪижедатІа?
Яшарин гурарай эхвичІна агъуз
Са юкъуз кЪванни жегъил хЪижедатІа?
Амма, техжедайди чизва заз фадлай,
(Хъайиди туш эхир ихътин аламат).

Вахтар авайди тир зун даим шаддай,
Къе чандал къуъзувал хъанва гъавалат.
Уъмуърда маканар гъисабна шумуд,
Гъар сана туна за зи къисметдин ван.
Къе чІехи крарик кумачтІани умуд,
Гъеле рази туш зун зегъметдал жуван.

* * *

Заз ахварай акуна вун
Тандал алаз къацу атІлас.
Зи дурна яр, зи къуш цавун,
АкІ хъана заз, я цІийи свас.

Гъакъикъатда, зи масанди,
Мад са туъкъуъл ахвар тир ам.
Зун тунвай икІ курпашмандиз
Зи вилерин накъвар тир ам.

А накъвар за михъзава дал
Яйлухдивди вуна гайи.
Амма секин жезвач зи тІал,
Накъ сагъ беден къе я зайиф.

Яваш жезва зи лацу шив,
Акъваздай вахт мукъваллатІа?
Зи цуъкверал къвазва мад жив,
Яраб им вуч завал ятІа?..

6-май, 2015-йис.

* * *

Зулуматдин йиф акъатна
(Йикъан никІевай),
АкІ хъана заз, циф акъатна
Зи перт рикІевай.

Цавун пипІез яна мад лаз,
КуъкІвенвай хъиз шем.
Гъамиша хъиз са тІвар къаз –
Лугъуз: Хошкъедем,
Къекъвезва зун чуълни майдан,
Гагъ-гагъ жез татаб.
Амма, гъикъван эверайтІан,
Гузмач на жаваб...

5-май, 2015-йис.

Гьикаят



Гъажи ИЛЪСОВ

КІАНДАТІА ХЪУЪРУЪХЪ, КІАНДАТІА ШЕХЪ

(Художникдин суьгьбетар)

КІелзавайди!

Буна кІелзавай кхьинрихъ кьве автор ава: суьгьбетчи ва адан суьгьбетар кхьейди. Авторрикай килинди, гьелбетда, суьгьбетчи я - Дагъустандин лайихлу художник Сейфедин Сейфединов. Лагъана кІанда хьи, ада абуруз дуьнья ақунал артух кІевивал ийизвачир: «Герек яни?..» Зи вилик лагъайтІа, ахътин суал акъвазнавачир. Вучиз?

Инсан ава, ам рахада, анжах адаз яб гана бейнида ацукьдай затІни жедач. Маса инсан ава, вичиз яб гайидалай кьулухъ, вуна жув ада девлетлу авурди гьиссда. И кьвед лагъай жуьредин ксарик, акьулу суьгьбетчийрик, са шакни алачиз, чи суьгьбетчини акатзава. Ам гьам фадлай кІвалахзавай, гьамни цІийиз пайда хьанвай, чпин бажарагъдикай уьлкведин культурадин центрайра ва кьецепатан уьлквейрани кваз хабардар, чпин жергеяр кьвердавай кьалин жезвай дагъустанви художникрин арада вичин тІварни гьуьрметдивди кьазвайбурукай сад я.

Мад завай вуч алава хъжеда? Са бязи суьгьбетар за мус кхъиз эгечІнайтІа, рикІел аламач, амма абурукай са кьадарбур 2000-йисара «Лезги газетдин» чинриз акъатнай ва кІелзавайбуру хушдиз кьабулнай. Жувани кІела, гьуьрметлуди, эгер бегенмиш хъайитІа, вун сагърай, бегенмиш тахъайтІа, заз экьуьгьмир!

Ватандин гьисс

Дербентдилаь кьибледихъди алаатайла, гьар сеферда за жув ватандиз акъатнавайди халисандиз гьиссда. Анлай анихъ зун гьар са кьамбукдилаь кІанивилелди гьил аладариз гьазур я, таран-тамун гьар са гапІалдин, гьар са кьацу пелен акунрикай зи вили яд хьвада. Кьуба шегьердиз мукьва Буба-дагъ хкаж хьанва, пуд кьил алай дагъ. Рази я: Шалбуз-дагъни туш, Шагъ-дагъни, амма Буба-дагъдикайни хьсан гафар пара лугъуз жеда. Адал

агакъдалди зи ватан я, адалай анихъ – рангар къалу, тѣбиатни кесиб жезва. Зи ватандиз лагъайтѣа, къацу ранг, фараш уьмуьрдин гинибаш хас я.

Хъуьруьн къведай агъвалат

Зунни зи гъвечѣи стха (адани залай гуьгъуьниз экечѣна Художествайрин академияда кѣлайди я) Тифлисдиз хъфизвай. Поезддин купеда чалай гъейри мад са яшлу итим ава, ада газет кѣлзава. Гъикѣ ятѣани, и яшлу итимди чи фикир вичел желбна: кѣллубрай чна ам къажардай къунай. Къилелай чѣарни фейи, гъвечѣи са къуьзек я - чун жегъилар, тѣуб къалурайтѣани хъуьрез гъазур. Академияда чаз анатомиядин курс къевезвай. Эгечѣна зани стхади зарафатдик кутуна и дисциплинадай чи чирвилер ишлемишна и касдин кѣллубар ахтармишиз, абуруз къимет гуз. Вилер газетдал алай ада чаз гъич са фикирни гузвач. Са къадар веревирдер авуна, эхирни чун кисна. Яшлу итимдини газет къатна столикдал эцигна, сив къакъунна, ахпа михъи лезги чѣалал лагъана:

- Гъан, гадаяр, куьтягънани куьне?..

Вучдай къван? Ламралай аватайбур хъиз амукъна чун. Багъишламиша, чан халу, атѣад-муькуьд... Ада чавай жузунар авуна, чна гъадавайни. Гъажибег халу бажарагълу алим, Бакуда виридалайни чѣехи нефтеперерабатывауший заводдин къилин инженер яз хъана. Ада са цѣийи къайда жагъурнавай, рикѣллама – «лазерного непрерывного анализа сырой нефти перед крекингом». И къайдади нафтѣадин продукция гъасилунин ери хейлин хкаждай мумкинвал гузвай. Ам Тифлисдиз вичин ахтармишунрай илимдинни практикадин конференциядал доклад ийиз физвайди тир.

Тифлиса вокзалдик чѣехи гъуьрметдивди чара хъанай чун Гъажибег халудихъ галаз.

Терешковадиз акур гъалатѣ

Школада кѣлзавай аял яз, зун сад лагъай дишегъли-космонавтдал зарафатсуз ашукъ тир. Гъевесдивди адан шикалар чѣугвадай за. Са кѣандай заз адан чинин кѣллубар, вилер килигзавай тегъер, гуьрчегдиз пелез аватнавай мекер карандашдалди ва я рангаралди чарчел акъудиз! А чѣавуз низ чидай, садра заз адахъ галаз гуьруьшмиш хъунни, са шумуд гаф рахунни къисмет жедайди...

Къудкъадлагъай йисарин юкъвар, Горбачеван девир алукуьнава, обществада «таза шагъвар» къекъевезва. Гъа шад девирда Дагъустандин делегациядихъ галаз зун Москвадиз, культурадин профсоюзрин къуллугъчийрин вирисоюздин съездиз акъатнай. Виликамаз вири гъазурвилер акунай, республикадин обкомда чахъ галаз гъавурда твадай рахунарни къиле фенай, съездиз савкъат тухудай икърарни хъанай. Бес гъихътин савкъат? Обкомдин секретарди заз теклифна: «Гъан, вун художник яни, вуна Гъамзат Цѣадасадин портрет чѣугу. Анжах алахъа, савкъат кутугайди хъурай...»

Портрет гъазурун патал за маркетридин технология хкъягна. Маркетри - им вуч лагъай чѣал я? Куьрелди: бинедин къулунал чпин ранг ва структура гъар жуьредин кѣарасдин къелечѣ пластинкаяр алкѣуриз тукѣгуьрнавай

шикил. Ихътин шикил, винелай лакни хъиягъайла, пара иер аквада, амма технология зегъмет алайди я, шикил хъсанди хъун патал бес къадар тежрибани лазим я.

Алахъна зун. Гъазур кІвалах... СтІал Сулейманан портрет чІехибуруз къалуриз тухвана.

- Яъ, Гъамзат Цадасадин портретдин гъакъиндай туширни икърар хъайиди?

- ГъакІ тирни е? Валлагъ, зун дуъз гъавурда акъунач, акахъна... - атІад-муькуьд...

(Зун Гъамзат Цадасадиз кІевелай гъуьрмет ийиз вердиш кас я. Амма гъуьрмет авун дасмалчивилиз элкъведайла, кфирвал къуд патахъ чикІидайла, къатламишун четин месэлайрикай я эхир. Гъахъсузвилиз ачухдиз рехъ гузвай дуьшуьшра, абур къабул тавунин лишан яз, жегъилвилер уьмуьрда зай тІимил акъатайди туш. Анжах и кар, жегъилвилер авуналди жавабар гун, виридалайни кутугай яракъ туширдан гъавурдани зун ава.)

Маса портрет гъазур хъийидай вахт амачир. Москвадиз чна СтІал Сулейманан портрет тухудайвал хъана.

Съезд Союзрин КІвалин Колонный залда кІватІ хъанвай. Пуд лагъай юкъуз чи делегациядални нубат акъалтна. Чун сегънедиз экъечІна, лазим гафар-чІалар лагъана. Савкъат вахкудай декъикъа алуькъайла, СтІал Сулейманан портрет гвай зун кІвачери чпи чпелай президиумда ацукънавай хейлин ксарикай - вирисоюздин комсомолдин секретар Мишин, культурадин министр, советрин армиядин политуправленидин начальник генерал-полковник Епишев, чеб виридаз чизвай Михаил Ульянов, Иосиф Кобзон, Нана Брегвадзе – Валентина Терешковадин къаршидиз тухвана, портрет за гъадав вугана. Ихътин икърар чна авурди тушир, амма вучиз ятІани гъакІ хъанай.

Са геренда къимет гузвай тегъерда портретдиз килигай Терешковади адалай гъил чІугуна, маркетри технологиядикай, ишлемишнавай кІарасдин жуьрейрикай жузуна. Ахпа портретдин далу пад элкъуьрна. «СтІал Сулейман – XX асирдин Гомер» гафар кІелна, къил эляна: «Чида, чида, ван атайди я, гъелбетда...»

Ахпа... Вич лугъумир, за гъалатІ ахъайнай къван: Сулейманан хурудал орден чІуру патал алаз хъана. Ленинан орден чапла патал хъана кІанзавайди тир. За гъакІ авунай, амма шикил чпикай ибарат кІарасдин пластинкаяр бинедин къулунал гъайила, ам гуьзгуьдай хъиз акъатдайди (зеркальное отображение гудайди) гъикІ ятІани зи фикирдиз атаначир. Махачкалада портретдиз гзафбур килигна, и кар садани къатІанач, съезддин президиумда гуьгъуьнлай ам гъилерай гъилериз фена, садани чукънач, анжах Валентина Терешковадиз акуна.

- Гъихътин хъсан затІ хъанва! – лагъанай ада. Ахпа: - Квез вуч аватІа чидани, орден вичин чкадал алач...

Зи гуьгъул миьхъиз чІур тийизни алахънай ам:

- Гъан, къайгъу авач, къайгъу авач...

И арада съезддин кІвалахда перерыв малумарна. Сегънедин цла залдай са акъван къатІуз тежезвай раklar авай. Президиумдин членрикай садан теклифдалди аниз феи чун вижевай буфетдиз акъатна. Вирида Дагъустандин делегациядин сагълугъдай бокалар хкажнай. Амма заз шампанскийди дад ганачир.

Тифлиса лезги актерар

Зун Тифлиса авай йисара ана лезги актерин дестедини келзавай. Зун абурухъ галаз, гьелбетда, кевелай дуст тир. Чи Художествайрин академия авай Руставелидин проспектни, абурун театрдин институт авай Грибоедован куьче патав гвай. Зун акъатай квач гьабурун кылив фидай, гьатта абурухъ галаз тарсарани ацукьдай. Зарифа Къухмазова, Ярагьмед Ярагьмедов, Минаят Саидова, Шафудин Саруев... Бажарагълу гадаярни рушар тир, вирида хъсандиз келни ийизвай. Театрдин институт абуру 1981-йисуз дипломдин квалах яз «Пока арба не перевернулась» пьеса сегьнеламишуналди акъалтарнай. Пьеса четинди я, амма чи рушарини гадайри ам акъван гуьрчегдиз тамамарнай хьи, тамаша лап гуьррадалди къабулнай.

Тамаша фидайла абурун дестедин руководитель Рем Давыдовичахъ галаз зунни залда ацукьнавай. Рем Давыдович, чувуд, Станиславскийдин ученик тир. Ацукьнава чун, ада захъ кьуьнт гелязава:

- Гьан, гьикI акъазва ваз? Куь лезгийар я гьа!

Ахпа мад кьуьнт эцяна:

- Гьан, гьикI я ваз?

- Нормально...

Хьел атана адаз:

- На вуч лугъузвайди я? Нормально... Отлично!

Им – Станиславскийдин ученикдин кьимет...

Эхъ, а лезги студиядин гадайрини рушари дугъриданни чпиз гуьрмет ийиз тунай. Абурукай садбур гуьгъуьнлай вири чи халкъдиз чир хъана, муькуьбур кьисметри гуьзлемиш тавур рекъерай тухвана. Рушарикай сад гьеле келзамаз гуьлуьз фена, театрди эрли атанач. Мад сада, гадади, са тимил вахтунилай театр гадарна, хозмагда квалахиз эгечина. Гуьжет алач, вичин кар – гьардаз вичиз аквада, руш гуьлуьзни фена кванзавайди я, сада хозмагдани кваллахун герек я, амма бажарагъдин къадир тахьун (жуванни, чараданни), зи къатунрай, гунагъкарвиллиз ухшар я.

Искусство кез лугъузва

Журналистка, жегьил руш, атанвай зи патав. Акьуллу руш тир, Аллагьди хуьрай вич. Постмодернизм анихъ амуькрай, лап суперматизмдикайни ихтилат кватна чи арада. Ада суал гана: холстдал жуьреба-жуьре рангарин, сад муькуьдал алай кубикрин суьрет чугурла, им искусство яни, тахьайтла тушни?

За жаваб гана: ваь, ам искусство туш! «Чулав квадратни», гьикъван ам машгур хъанатлани, искусство туш. За къабулзавайди затунин рангни квалуб я – гьахьтин суьрет. «Чулав квадратдал» са затини алач. Геж йифиз мичи квалег негрйар... Кез я ихьтин искусство, вуж патал я? Шизофреникар патал яни?

Зи рикел ихьтин агьвалат хтанай.

Иниз Москвада яшамаш жезвай дагъустанви са художник мугьмандиз атана, гьа и чун авай дараматда, винел мертебада чи са живописецдин

студияда акъвазна. Акуна заз, атІаналлай баябан ачухдал, анал агъалийри зир-зибил гадарзава, мугъманди са вуч ятІани жагъурзава. За жузуна, белки, аватна квахъай затІ аватІа? Ваъ, лагъана, квахъай затІни авач.

Са тІимил вахтунилай чи искусствайрин музейда московэгълидин выставка ачухна. Санал паркетдин полдал муърхъуь къунвай цин кранар, пластикдин кІусар, шайбаяр, резиндин шлангдин са къатІ, са пай ктІанвай ботинка, мад вучар ятІани эцигна дуъзмишнава. Эхъ, зир-зибилар кІватІна выставкадиз акъудна. Адан и инсталляциядин тІвар «Мегаполис» тир.

Московэгъли художникдин выставкадиз са министрни атанвай, республикадин президентдин администрациядин са чІехи къуллугъчини, мадни агъайна чиновникар, эгечІна акъуллу гафар лугъуз, тарифар ийиз. Абурун рахунрикай хкатзавайвал, и выставкади Дагъустанда искусство цІийи дережадиз хкаж жезвайдакай шагъидвалзавай къван.

Зун пІапІрус акъудна къежел экъечІна, вучиз лагъайтІа абурун гафар ван атайла, зи сивихъди къвез тІимил амай... Лев Толстойн «О том, что называется искусством» кІвалахда зи рикІел аламукъай фикир ава, ам за ваз кІелин... Ингъе, и гафар: «...мы в деле искусства дошли до того тупика, дальше которого идти некуда и из которого нет выхода». Асир алатнава, и даркалдиз къвез гъахъ хъийизва, анай экъечІдай рехъ авачирди гъа виликдай хъиз акваз кІанзавач. Мадни, Толстой давамарзава: «...они, новые живописцы, несколько не робеют и с непоколебимой уверенностью, свойством бездарности, продолжают открывать новые пути и восхваляют друг друга».

Бес им чи къенин йикъакай тушни? Хва къейдан чка, искусство вини дережадиз акъатнава!.. Чпи квекай лугъузватІа, чпиз чизвайди туш, садкъве термин рикІел хвена, гъабур тикрарзава нубат алазни-алачизни. Гзаф искусствоведарни чеб эсиллагъ гъавурда авачир затІарикай акъуллу гафаралди лугъуз алахъда. Белки са вучатІани абуруз чинни ийизва жеди, амма вилериз аквазвайди абуру гъиссзавач. Им лагъайтІа, сифте нубатда гъиссна кІанзавай ара я.

Баку – такурбуруз аку!

Школада за хъсандиз кІелайди я. Вирида зун институтдик экечІда лагъана фикирзавай. За художественный училище хкъагъайла, гзафбур зи гъавурда акъуначир, гъатта зи патай вичиз гъамиша гъурмет хъйи бубани... Куърелди, 1968-йисуз зун Бакуда художественный училищедик экечІна.

Училищедани, яшамиш жезвай общежитидани азербайжанрин арада зун са лезги хъана. Абуру фикирзавай - зун къубави я, лезги тирди чизвач. Дагъустандани Азербайжандин лезгийриз Къуба-патанбур лугъуда, Бакудани – къубавияр. Заз Азербайжандин тарихни, абурун чІални абурулай чпелай хъсандиз чидай. Гъавиляй, ана гъикІ хъанайтІа, зун са арада азербайжанрин миллетчийрин чинебан (лугъуз жедач: михъиз чинебанди ам тушир жеди) кружокдик акатна.

Дилсуз Мустафа-заде лугъудай сад авай. Ам къведай чи общежитидиз, студентрин арада пропаганда тухудай. Вучиз ятІани, абурун арада зун вилик акъатна. Садра захъ галаз къилди ихтилатда и Мустафа-задеди чпинбурукай лагъана:

- Ибур гъайванар я...

Зани, зарафатдик кутуна:

- АкI лугъумир, абур анжах памбаг цазвай районрай я...

Имни а вахтара авай ихтилат тир. Республикадин са къадар районра памбаг битмишарзавай. Ам кIватIдалди вилик памбагдин никIериз самолетрай деофолиантар ядай. Абуру набататрин пешер фад кyuрурна кIвадарда. Вьетнамда дяве авайла Америкадин военныйри ам джунглийра партизанар жагъуриз регъят хьун патал ишлемишдай. Деофолиантри инсандизни пис таъсирзава, а таъсирдикди аялар бейнидиз зайифбур жезва лугъуз ихтилатар физвай.

РикIеллама, памбаг кIватIиз сентябрдиз эгечIдай. Эвелдай виридалайни хъсан памбаг, вини сорт, месела, медицинада ишлемишдайди, гъиливди кIватIдай. Ахпа никIиз комбайнияра ахъайдай. Къве варз жедай памбаг кIватIиз. Вири студентар тухудай, анжах консерваторияда, хореографиядин ва чи училищейра кIелзавайбур квачиз. Чуьлда экъечIзавай, цацар алай памбаг гъихъгинди ятIа заз студентри хкана акуна, ам кIватIунин гъарайдикай зун хкатна...

Мустафа-задеди:

- Чун азериар я...

И гафуни заз за затIни лугъузвачир. Ада гъавурда туна:

- «Аз-эр». Им гъикI лагъай чIал жезва? «Аз» - «тIимил». «Эр» - «жуьрет, викIегъвал». Яни: «Жуьретсузди...»

Зун ихтибар ийиз жедай жувандай къуна захъ галаз ачух тир ам. Вичин жуьреда халкъперес кас тир. Ам са гъихътин ятIани халисан дувулар, са гъалатI квачир гъакъикъат жагъуриз алахъзавай. Гъакъикъат жагъуриз алахъзавай касди гъикI хъайитIани вичиз гъуьрмет ийиз тада...

Мад вуч рикIел алама? Бакуда куьчедал палаткайрик мехъерар ийидай. Къве палатка ядай: папариз къилди, итимриз къилди – гъардаз чпин межлис. Чна акI ийидайди туш эхир, гъавилъай и кар рикIел аламукъна. Гадайри завай жузадай: «Сейфедин, куьне мехъеррик дугъриданни дишегълийрихъ галаз къуьлер ийизвайди яни?...» Хъанай зун Бакуда мехъеррикни, яваш-яваш вердиш жез эгечIнай абурун къайдайрихъ галаз.

Давам жеда



Публицистика

Абдуселим ИСМАИЛОВ

ДЯВЕДИН БАЛАЯР

(Очерк)

Россиядин Федерациядин Государственный Думада КПРФ-дин патай депутатрин фракцияди мукьвал-мукьвал теклиф ийиз, амма са кьарардал атун патал винел акьуд тийиз амукьзавай законопроект ава. Ам Ватандин Чехи дяведин йисарин аялриз талукьди я. Законопроект гьазурнавай ксари, дяведин ветеранрихъ галаз, Ленинграддин блокадада хьайибурухъ галаз, репрессийрик акатай хзанрихъ галаз, ихьтинбур мадни ава, 1941-1945-йисарин – вичи дуьньядин тарихда виридалайни инсафсузвилелди миллионралди инсанар телеф авур дяведин зиллет акур аялризни государстводин патай са гьихьтин ятлани кьезилвилер ва пенсиядихъ галаз алава пулдин такьатар гун лазим тирди яз гьисабзава. Гьайиф хьи, а законопроект Закондиз элкьвезвач. Чидач, государстводин тлем акакъ тавунихъай кичлезватла, тахъайтла, оппозицияда авай КПРФ-дин теклиф тирвилляй, ам фикир тагуз амукьзаватла. Эгер Закон кьабулун хьайитла, миллионралди чехи несилдин векилрин патай жедай разивилин гьиссер уьлкведин кьиле авай партиядихъ ва гилан властдихъ элкьуьн тавунихъай кичлезваз хьунни мумкин я. Гьар гьикI ятлани, Закон лазимди хьунал садани шак гьизвач, амма, кисна, адаз фикир тагун давам жезва.



Дяведин балаяр... Абурун жергедик XX асирдин 30-йисарин эхирра хайибурни, дяведин йисара ва адалай гуьгьуьниз, уьлкве кIвачел ахкьалдариз эгечлай йисара хайибурни акатзава. Абурукай гьар садан уьмуьр гьич рикелай тефидай вакъийринни аялзамаз кIулаз аватай парарин, акур азиятринни чIугур кьван зегьметрин, эхай кьван дарвилеринни кашарин-мекьерин, етим-есирвилеринни гьукуматдин патай кьайгьударвилерин ктаб я.

Дяве алатай кьве йисалай хайи жуваз акур кьванбур рикел хтайла, кланзни-такланз мягьтел жезва: акьван бедбахтвилериз гьикI дурум гана а несилдин аялри?

Захъ са хъсан дуст ава. Ам яшариз залай цIуд йисан чехи я. Кьасумхуьруьн райондин Цицигьрин муьжуьд йисан школада ада заз тарс

гайиди я. Урус члал ва литература чириз. Гуьгьуьнай ам Дагъустандин госуниверситетдиз хтана, философиядин кафедрада кваллах ийиз машгьур философ ва писатель Агъед Агъаеван регьбервелик кваз илимрин докторвилин ва профессордин дережадиз экъечна. Салигь Шабанович Муслимов я ам. Адахь вири ава: хъсан квал-югъни, аялар-хтуларни, сагь чанни...

Гзафбуру лугьудайвал, ам «Дагъустандин бродягаяр» твар алаз вири уьлкведа машгьур хъайи КВН-дин командадин капитан хъайи Шабан Муслимован буба я. Шабана Москвада телевиденида кваллах ийиз гзаф йисар я. Ада жуьреба-жуьре каналар патал фильмайрин сценарияр кхъизва, шоу-программайра иштиракзава. Мукьвал-мукьвал бубадални кьил члугвазва.

Чи ихтилат Закондикай тир. Лугьун хьи, винидихь рахай законопроектдикай Закон хъана, пенсиядал хкведай сад-вад виш манатдихь Салигь малимдин вил галач. Амма яшар гзаф жедайдавай, аял члавар мукьвал-мукьвал вилерик хквез, абурукай рахадай мумкинвилехь ва яб акалдай ксарихь кьекъвез ава зи дуст.

Зун Салигь Шабановичан гъавурда акъазва. А йикъарилай и йикъарал къван агакъун – Аллагьди гунуг тирди ада аннамишзава.

-Зи уьмуьр аял члавалай четинди хъайиди я ия ша адакай жуван веледриз-эвледриз, мукьвабурузни багърийриз, дустаризни танишриз, чарадан къисметриз майил ийиз кландай гьар са касдиз чир хъана кланзава. Вучиз лагъайтла зи къисмет зун хътин миллионралди советрин аялрин, гила Россиядин Федерациядин ва кьилдин государствояр хъанвай виликан союзный республикайрин члехи несилрин векилрин къисметни я. Къуй гуьгьуьнин несилризни чир хъурай хьи къенин уьмуьрдин дережайрив агакъун – им регьятдиз атланвай рехь туш.



-Чир жедатла?

-Умуд кутаз кланзава ман.

Муслимов Салигъ – Шабанан хва – 1937-йисан 13- октябрдиз Дагъ-устан АССР-дин Къасумхуьруьн райондин Цицигъ твар алай хуьре хайиди я. Хуьр авай дередиз Яркли патар лугъудай. Салигъ хайила, адан буба, яркливи Шабан Бакудин нафтадин мяденрал буругъдин ачарчи, хтана хуьре авай. Диде Цуьквер къуншидал алай Чилихъай тир. Стхаяр тир Шабанни Мингъажидин, а вахтарин адет тирвал, чара тахъана, санал, са къапудик, буба Муслималайни диде Теллидилай амукънавай уртах квалера яшамиш жезвай.

Квалер аялар хъана, дарвал гъисс ийиз эгечайла, Салигъан буба Шабана, стхайрикай вич члехиди хъуниз килигна, бубайрин квалер Мингъажидиназ туна, хуьруьн къерехда, булахдал фидай рекъе вичин квал эцигиз эгечна. Абур Ватандин Члехи дяве башламишдалди эцигна къилиз акъатнай.

И йисара цицигъви Шабана, къерех-бужах акунвай, уьмуьрдин тежриба къачунвай ва савад авай кас яз, сифтедай вичин хайи хуьруьн «II пятилетка» колхоздин, ахпани Чилихърин хуьруьн колхоздин председателвиле квалахзавай. Гъа и къуллугъдилай ам Ватандин дяведин фронтдизни рекъе гъатнай. Шабанан гуьгъуьна аваз гъвечли стха Мингъажидинни армиядин жергейриз тухванай.

-Дах фронтдиз рекъе тур члаван шикилар зи вилерик гилалди кума,- ихтилатзава Салигъ малимди.- Гуя ам лап накъ хъайи кар я. Пакаман вахт тир. Ада тади квачиз вичин пек-партал алуکلнай, ахпа къажгъан гъиликди авуна, гъеле чимзмай фири нек хъванай. Ахпа ада зун, къуьнерикай къуна, къажгъандин къилихъ ацукъарнай.

-Неъ, чан хва,- лагъанай ада заз.

Гъа и члавалай бубадиз хва, хциз буба ахкуначир.

-Амма зи рикледай ам садрани алатайди туш,- давамарзава Салигъ малимди.- Фикирда ва руьгъда чи алакъайрин лап куьлуь-шуьлуьярни гилалди сагъ ама. Чун пуд стха авай: Къафлан, Муслим ва зун, Салигъ. Рухвайрикай гъвечлиди тирвилай, дахдиз зун пара кландай, ада гъамиша заз кланивал ийидай. Ада зун вичихъ галаз мукъва-къилийрин квалериз тухудай, вичин метлерал ацукъарна, недайди, хъвадайди гудай, гъаттда ичкидизни сифте сеферда за адан гъилелай хупл авунай ва адан дад акунай. Кефли хъана, балклан я лугъуз, квачерин арада ланш туна, чамарар авур вахтни зи риклеп алама. Зи гуьгъуьна гъатна, маса аялрини чамарар ийиз хъанай. Са тлимил вахтунда дахди туьквенчи язни квалахнай, гъавилай зи жибинда гагъ-гагъ ия шарив печенияр жедай, абурукай за жуван дустаризни гудай. Гзаф хъсан йисар тир абур. Амма яд хъиз фена алатнай...

Буба къилел аламачир хзанра дарвилер ва четинвилер жез гъасятда эгечна. Гъакл Шабанан хзандани. Пуд стхадиз авай са вах Тамум буба фронтдиз рекъе гъатай са тлимил вахтундилай рагъметдиз фенай. Стхаяр сагъ-саламат амаз, дарвилеризни четинвилериз дурум гуз эгечнавай хзандин къилел маса балаяр къвез эгечна.

-Кичлебур, вичин чан хуьн патал диде-бубани, ватанни маса гуз гъазурбурни вири девирра хъайиди я,- лугъузва Салигь малимди.- Дяведин йисарани авачиз тушир. Чи бубайри чанарни гуз гъазур яз ватан хуьз къизгъин женгера иштиракзаваз, фронтдикай тамаризни дагълариз катна, чуьнуьхун-тарашунал машгъул тир алчахар Яркли патарани авай. Ичинринни Рухунрин, Хпуьхъринни Цицигърин, Чилихъринни Келейрин тамара чуьнуьх хъана, абуру хуьрерин гъаклини дарвиле авай жемьятрин секинвал чIурнавай, гзафбурун къисметар къурхулувилик кутунвай. Гъар йифиз абурун клеретлар агъвал квай хътин агъалийрин квалериз гъахъзавай, недай суьрсетдила эгечIна, чилик квай рухунилай, винел вегъезвай яргъан-кавалдила хкечIна, вири гваз хъфизвай. Абуру колхозрин эмени тарашзавай, нехирар ва суьруьяр хиритIзавай.

Йиферикай са йифиз абур фронтда авай Шабанан квализни атана. Колхоздин председатель хъайи, нафтIадин мяденда квалах авур адан квалаяй гъил ичIиз хъфин тийидайди абуруз чизвай.

Адет тирвал, гурарин къилел алай ракларик клунни кутуна, хзан ксанвай. Садлагъана рак гатадай ванер ва ам ахъая лугъуз кичлерар гузвай сесер акъатна. Диде Цуьквера къалабулух ва кичI акатнавай аялар секинариз, абуруз жавабар гана:

-Захъ гъвечIи аялар ава, квалени чалай гъейри кас авач, рак ахъ-айиз жедач завай!

Къачагъриз ван атанач, абурун къаст квализ гъахъун тир. Раklar лум кутуна ван къилеллаз ахъайна, абур айвандик экъечIна, ахпа ван-сес къилел алаз хзан ксанвай квализ гъахъна.

-Абур гзаф авай,- рикIел хкизва Салигь малимди.- Дишегълиярни га-лай абурухъ, чун ахпа гъавурда акъурвал, тарашзавай шей-шуьй клулал алаз хутахун патал. Виридалайни гъвечIиди тирвиляй, зун шехъзавай. Гъавиляй абуру заз мадни кичлерар гузвай. Киса лугъуз.

Къачагърин арада Салигъан дидедиз таниш тирбурни авачиз тушир. Башчийрикай сад адан хуьруьнви, чилихъви тир, тIвар Мегъамед яз, адал БацIу лакIаб акъалтнавай. Къачагъриз хуьрерин колхозрин председателвал авур Шабанакъ тапанчияр хъайиди чизвай. Гъавиляй БацIуди дидедиз кичлерар гузвай, тапанчи чпив вахце лугъузвай. Амма Цуьквера хиве къазвачир, вичиз тапанчидикай хабар авач лугъуз къинер къазвай. КIвал тирвал къекъез, вири къацIарани тIеквенра гъил экъуьрзавай къачагъриз къулан гурмагда чуьнуьхарнавай тапанчи жагъанай. Амни, кIвале авай-авачирни гваз абур хъфенай.

-Вири тухванай къачагъри!- ажугълу жезва Салигь малим.- КIатIа авай къуьлни, тапусда авай гъуьрни, чахъ авай рух-гамни, мес-яргъанни, гъатта квар-гичинни. 4-5 йиса авай гада яз заз и шикилар жуван вилералди акурди я. Къачагъвилиз къил янавай хаинрин ягъсузвилиз ва инсафсузвилиз къадар авачир. Гена хъсан хъана – чун абуру сагъдиз туна, са алчахди зи гъиле са какани туна. Гъа идалди адас ийир-тийирвиляй шехъзавай зун маса къачуз клан хъана. Къачагъдин чинал

гьалч хьийиз завай хьанач, амма кака гьиле тазни клан туширвиляй, ам аватна хана, жува жувни, квалин чилни къацлурна.

Гьа и йифиз Шабанан хзан недай суьрсетдикай, къисметдин нуьсретдикай магьрум хьана амуькна. Йифен агьвалатдикай хабар хьайи къуни-къуншияр, мукьва-къилияр къевез Шабанан квалеле йикьер-шуванрик, къаргьишрик-сеперрик кутуна къачагьар негьламишиз эгечіна.

-Гзаф угьрашвилер, алчахвилер акунай къачагьарин патай чи жемятриз,- давамарзава Салигь малимди.- Амма абурув чпин жаза агакъдай йикьарни мукьвал жезвай. Кьасумхуьруьн, Кьурагь ва Хив районрин милициядин райотделра махсус истребительный отрядар тешкилиз эгечінавай, къачагьар вири патарихъай рекьер агална гьа и тамара терг ийиз кланзавай.

Салигьаз акур сифте женг Кьасумхуьруьн милициядин дестединни къачагьарин арада гатун са юкъуз кьиле фенай. Ягьунар Кіеле ва Чилихь хуьрерин арада кьиле физвай, вацлун и пата садбуру, муькуь пата садбуру сенгер къунвай.

- Аялризни рахадай ихтилатар, килигдай вакьияяр хьанвай,- ихтилатзава Салигь малимди.- Са бубат яшда авай гадайривай милиционерриз куьмек гузни алакьзавай. Месела, зи стха Кьафлан абурун балкланар гуьллейрикай хуьн патал Чилихъай Цицигьиз хкизвай гадайрин арада хьанай. Ам гуьллейри телеф тавуна са клам-шам амуькнай. Балкландал алаз, чамарда гьатна Цицигь галай патахъ хьфизвай ам тамун кьерехда далдадик квай милиционерри кьил баштанна катзавай къачагь яз къунай ва ам катзавай патахъ гуьлле гуз эгечінай. Аллагьдиз шукур, зи стха абурун вилерикай хкатнай.

И юкъуз ва гуьгьуьнин ягьунра милициядин дестеди са шумуд къачагь телефоннай. Абурун арада Бацлун Мегьамедни авай. И хабар агакъайла, Цуькверани адан рухвайри шадвал авунай, милиционеррин кар къачагьриз-хаинриз чпин кьисас яз къуна, аллагьдиз шукурар гьанай.

Итим дяведа аваз аялар ва уьмуьрдин амай вири дердияр, къачагьарин инсафсузвилер клулаз аватай Цуькверавай яргьалди дурум гуз хьанач. Фан дад риклелай алатна, хьчар нез ажалдин хурукай хуьзвай балаяр акваз, дердиник квай адан чан акваз-акваз гьилляй физвай. Гьа ик! Салигьни адан стхаяр етим жедай югь агакъна, абуру дидедикай магьрум хьана.

- Пагь адаз акур къванбур!- сесиник къагьур акатзава Салигь малимдин.- Каш члугуни гьелекнай ам. Гьиле гьатай клус фуни ада, вичи тинез, чаз гудай. Са дидедизни такурай ахьтин йикьар. Буба фронтда аваз, диде рагьметдиз фенваз, чун пуд аял эме Гуьзелагьадал аватна. Ам зи дидедин хуьрйай, Чилихъай, тир. Женнетар ачух хьурай чпиз, эмедин итим Мегьамедрасулни гзаф хьсан инсан тир, абуру чун гишилани мекьила туначир, гьатта къиникьикай хвенай.

Гуьзелагьа эме зунни стха Муслим галаз са шумудра Кьасумхуьрел физ-хквез рекьера хьанай. Адаз чун детдомдиз къабулна кланзавай, ана, гьич тахьайтла, гишила рекьидач куьн, лугьузвай ада, гьукуматди хуьда.

Эмедин чалишмишвилерихъ эхирна нетижа хьана, Муслимни Салигь етимрин кваллиз къабулна. Ам Чилихъайни Цицигьай Кьасумхуьрел фидай рекьин са паюна, Цмуррин хуьре авай.

Пагъ, гьикъван аялрин чанар азрайилдин хурукай къутармишной ихътин квалери...

-Детдомда чун хъсандиз, руфун тух яз яшамиш хъана завай лугъуз жедач,- давам жезва Салигъ малимдин ихтилат.- Амма квалеле йифди-югъди каш чулгувас, анжах хъчари къутармишиз хъайи уьмуьрдив гекъигайла, ина, гьелбетда, хъсан тир. Муькуь патахъай, Яркли магъалдин хуьрерихъ мадни са винизвал авай. Инрин тамар яр-емишдалди девлетлу тир. Арандиз хейлин муьква тир Цмуррин мулкар – генани. Гьеле никлер живедикай хкатиз эгечнававай гатфарин къилляй чна чуьлдай къеввер квалтдай. Тамарани никлерин руварик гьеле тлуьниз къимиш амай кицикар жедай, чна абур недай. Тимил-шимил клерец-мерецни жагъин хъийидай. Гатуз яр-емиш бул жедай. Зулуз генани. Шуьмягъарни клерецар, чумаларни кицикар, гьеле абурал агакъдалди ични-чуьхвер тамарай кламай къван жагъидай. Детдомдани пис тушир. Гьар юкъуз фу гьатдачиртани, ам арабада аваз Къасумхуьрелай хкизвайди тир, чаз, гьар юкъуз тахъайтани, жими хапаяр, келемдин ва къацу хъач-мач квай борщар, жуьреба-жуьре члахаррикай, гила лугъудайвал, кашаяр гузвай. Фу галачиз тлуьртани, руфунриз регъят жезвай.

Детдомдин аялар ина школадизни физвай. Салигъ сифтегъан классра амаз малимрин рик алай аял хъанай. Къасумхуьрелай къевз тарсар гузвай Зайналиди, цмурви Шайдаев Мегъамеда адан тарифар ийидай, етим аялдик ругъ кутадай.

Иллаки Мегъамед Шайдаевакай Салигъ Шабанович лап вичин муьква касдикай хъиз рахазва.

-Рагъметдиз фена гзаф йисар я ам. Женетэгъли я, заз чиз. Муькуь стхаярни. Шайдаеврин хзанди Яркли магъал вири уьлкведа машгъурна. Генералринни муалимрин хзанди чпин хуьр патал авунвай, ийизвай къван крариз фикир гайила, зани, зун хътин агъзурралди яркливийри абурал дамах авун лазим я, ийинни ийиззва. Амма зун Мегъамед малимдикай рахазвайди тир. Детдомдай школадиз фидай рекъе ада заз жибиндай акъудиз гъажибугъдадин гъуьруькай чранвай фу гудай. Клус-клус! Пагъ, адан ширинвал вуч тир! Сивера лап гилалди тям ама...

...Мадни са кар зи риклел, гъа гилай жезвайди хъиз, алама. Кьил-жендек чуьхуьз чун Ричал булахдал тухудай. Им детдомда чухъ михивал амукъзавай лагъай члал тир.

Етим аялрин квалер районда мадни авай. Месела, Курхуьрел. Цмуррин детдомдив гекъигайла, ана аяларни пара авай, абурун тлуьнар-хуьнарни, маса шартларни хъсан тир. Муслимни Салигъ аниз акъатна.

-Курхуьруьн детдомда, гьелбетда, хъсан тир,- лугъузва Салигъ малимди.

Инал тарихдин са делил гъун кутугнава. 1937-йисан ноябрдилай Ватандин Чехи дяве куьтягъ хъана цийи Верховный Совет хкъдалди Яркли магъалдин Хъипитрин хуьрйя тир Шайдаев Вилихан СССР-дин Верховный Советдин депутат хъанай. Гзафбуру ам цмурви Шайдаеврин хзандихъ галаз алакьулу ийизва. Им, гьелбетда, гьалат я. Жуван

мукъва кас яз хъсандиз чидайвиляй, четин йисарикай Вилихан Шайдаеван вичин мецелай гзаф ихтилатар ван хъайивилияй, заз са кар хъсандиз чизва: ам са шумуд йисуз Курхуьруьн колхоздин председател хъайиди тир. И хуьре председателвал ийидай кас авачирвилиаь ваъ, ам аниз партиядин тапшуругъдалди, техилни яр-емиш гъасилдай къулай шартлар авай хуьруьн майишат хкажун патал ракъурнавай. Шайдаев къиле авай йисара колхоз неинки районда гъакI вири республикада кIвенкIвечибурукай сад хъанай. Зи рикIел адан вичин мецелай ван хъайи гафар хквезва:

-Зи везифа фронтдиз техилни яр-емиш рекъе тун тир. Амма за абур гъасилзавайбурни рикIелай алудзавачир. Чуьлда зегъмет чIугвазвайбур дишегълиярни акъалтзавай аялар тир. Мад са чка авай вичин патахъай зи рикI кузвай. ия шар аялрин кIвал тир. За колхоздин патай аниз вири куьмекар гайиди я. Сифте нубатда аялрин руфунар тух жедайвал авурди я.

-Эхъ,- лугуьзва Салигъ малимди,- Курхуьруьн колхоз девлетлуди тир. Ада гзаф чилера техилар цазвай, адахъ багълар-бахчяяр авай. Емиш бул тир. Курхуьруьн дугуна пIинийрин суварар, КIаруяр тухудай адет фадлай авайди тир. Ина руфунин тухвилелай гъейри чаврикIин



шадвал агат хъувунвай, чна мурадринни умудрин циргъер храз эгеч хъувунай. Хъсан инсанри тербия гузвай аялриз. Виридалайни рикле-лай тефирди, зун патал хъиз, вири аялризни, фронтда хирер алаз хтай Гъажиев Мегъамед тир. Ам халис тербиячи тир. Ада чакай гъар садаз бубавал авунай. Къе хъайи кар хъиз рикел алама зи: Иосиф Виссарионович Сталин къена лагъана радиодай хабар гайила, ия ша хъиз шехъиз хъанай.

Курхуъруън школада Салигъа ирид класс куътягъна. Келунар дава-марун патал гила масаниз фена кланзавай. Гъавилай келел ва пеше-карвал къачуз алакъдай мадни са шумуд аял ва пионервожатый галаз абур Каспийскдиз рекъе гъатнай. Ина профтехучилище авай.

-Дербентдиз агакъайла,- рикел хкизва Салигъ малимди,- за чахъ галай пионервожатыйдивай заз Дербентдин педучилищедиз экзаменар вахкудай ихтияр гун тлалабна. Адаз зи тлалабун бегенмиш хъанач. Аквадай гъалда, зун, педучилищедизни къабул тавуна, Каспийскдин профтехучилищедизни агакъ тавуна, гъакI амукъиз кичлезвай адаз. ИкI хъайила адан вичин тахсирни жезвай. Амма эхирни ам члалав атана. Чун меслят хъана: эгер Дербентдин педучилищеда сад лагъай экзамендай, ам диктант тир, члуру къимет атайтIа, зун масанихъ алат тавуна дуй-уъз Каспийскдиз фида ва профтехучилищеда къабулун патал жуван къайгъу жува члугвада. Амма урус члалай диктант хъсандиз кхъиз залай алакъна, ахпа математикадайни экзамен гахкана, гъа икI зун Дербентдин педучилищедин студент хъана.



Педучилище а вахтара твар-ван акъатнавай чка тир. Школайриз муалимар квердавай гзаф герек къвезвай, шегьerrани хуърера савадлу инсанрихъ члехи игътияж авай. Педучилищедин раklarар, Салигъ Шабановичан хъиз, гзаф маса аялрин, дяведин балайрин, виликни ачух хъана. Гзафбуру четин йисара педучилищеда арадиз атай дуствал яргъал йисара хвена, къени хуъзма.

Месела, цицигъви Салигъни ичинви Гъуьсейнов Исламудин, ада, педагогикадин илимрин кандидатди, яргъал йисара Каспийскдин образованидин идарайра, Дагъустандин педуниверситеда квалалхна, чпин дуствал гъа жегъил члавуз хъиз, михъиз ва вафалуз хуъзва. Яшарин тафават аватлани, жувни абуруз мукъва тирвилляй, заз и кар якъин чизва. Абуру гъуъжетарни ийида, къерехдин касдиз рикл тардайбур яз аквадай келимаярни ида адаз лугъуда, амма дуствал гъа дуствал я. Сад галачиз садаз къимиш къведач.

Абурун дустарикай сад твар-ван авай художник Халилов Мамали я. Ялахъви. Пара агъайна, мез ширин, рикл михъи кас. Ам исятда иниз-аниз физвач, зайиф яз квалале ава. Гъикъван лагъайтлани, яшар 80-далай фад алатнава. Салигъ малимди заз хабар гайивал, амни Исламудин и мукъвара дуствал къил члугъаз квалализ фенвай.

- Пара зайиф я чи дуст,- гъайиф я Салигъ малимдиз.- Ацукъна, жегъил вахтар риклел хкана, адаз рикл-чан гана, хтана чун.

Баркаллу кар я! Вичиз за лагъанач, гъелбетда. Дустари Мамали Халилован умуър яргъи хъувурдал са шакни алач.

Абурун дуствилин жергеда са шумуд йис вилик рагъметдиз фейи машгъур композитор ия шар, Дагъустандин халкъдин артиствилин тварциз лайихлу хъайи Асеф Мегъманни авай.

А йисара педучилище клелна куътягъай гзафбурукай зурба алимар, яратмишдай ксар хъана. И жергеда, месела, урус члалан зурба алим, агъулви, Замир Тарлановни ава. Мадни гзафбурун тварар къаз жеда. Филологиядин илимрин доктор, Дагъустан Республикадин Халкъдин Собранидин са шумудра хянавай депутат Гъамидулагъ Исмаилович Мегъамедовни и жергеда ава.

Дербентдин педучилище Салигъа лап хъсан къиметралди акъал-тарна ва чирвилер чимизмаз ам Даггосуниверситетдин филологиядин факультетдиз гъахъна. Инани ам чешнелу студент хъана. Университет куътягъна ам вичин хайи Цицигърин муъжуъд йисан школадиз малим-вилиз рекъе хтуна. Адакай сифтедилай школадин завучни хъана.

Ибур пудкъад лагъай йисар тир. Хуърер аранриз куъчариз эгечнавай. 1966-йисан гатфариз хъайи залзалади и кардик лап тади кутунай. Къунши хуърер хъиз, Цицигъарни арандиз, Стлал къазмайрал куъч жез эгечнавай. Къуд йисуз школада квалалх авур Салигъ Шабановичани гележегдикай пара фикир-хиял авуна ва, Даггосуниверситетдин аспирантурадиз гъахъна, философиядин илимдал машгъул хъунин къарар къабулна.

Умуърда хъсан инсанар гъалтун – им агалкъунрин са пай я. Салигъ малимдизни и рекъяй аллагъди гана лагъайтла жеда. Ада твар-ван авай алим, писатель Агъед Агъаеван регъбервилик кваз филисофиядин



илимрин кандидатвилдин диссертация хвена ва 1970-йисан 3-июлдиз Даггосуниверситетдин Советдин къарардалди адаз алимвилин сад лагъай дережа гана. Къвед лагъай дережадиз – философиядин илимрин докторвилдин Салигъ Муслимов 1990-йисан 11 мартдиз СССР-дин Министрин Советдин патав гвай Кылин аттестационный комиссиядин къарардалди хкаж хъана.

Халкъдин образованидин рекъяй СССР-дин Государственный Комитетдин къарардалди 1991-йисан 26-декабрдиз адаз философиядин кафедрадин профессорвилдин тIвар гана.

Салигъ Шабанович Муслимова лап и мукъваралди Дагъустандин госуниверситетда кIвалахзамай. Яргъал йисара чIугур гъакъисагъ зегъметдай ам 2002-йисалай «Россиядин Федерациядин кылин пешкарвилдин образованидин гъурметлу къуллугъчи» лагъай хурал алкIурдай лишандин сагъиб я.

-Гила ял ягъайтIа, хъсан я,- лугъузва вичи.

Амма гъайиф чIугвазвайди гафар рахазвай сесинай, чинал жезвай дегишвилерай аквазва.

-Ваз вуч аватIа чидани, дуст?!- пашманвиликай уях хъхъана, рахазва ам зав.- Газаф вахтара, а чIаварикай фикир-хиял авурла, зун чIалахъ жезвач. Ахътин клеверай акъатда инсан? Ахпа и дережайрив агакъда? 82 йис яшар хъанва зи. Им бахтлувал тушни бес! Зун хътин етимар гъикъван терг хъанай а йисара!.. Зун къени яшамиш жезва. Жуван уьмуьрдал, ам заз гун патал дидедални, бубавални авур зи ватандал дамах ийиз яшамиш жезва!..

Гъахъ я Салигъ малим. Гъалибвилин 75 йисав агакъзавай члавуз Ватандин Чехи дяведин йисарин аялриз алава къезилвилерин гъакъиндай Закон къабул тавуникайни ада тлимил фикирзава. Ерли фикирзавач лагъайтлани жеда.

-Заз хъсан пенсия ава. Тварни ава, чандин сагъвални. Мад вуч кланда къуъзуъ жедайла? Давамарда жуван йикъар-йисар. Аллагъдиз шукур гъиз, жуван къадирлу халкъдал ва ватандал дамах ийиз. Вири агакърай ия шарив! Виридаз акурай уьмуьрдилай разивал! Къисметар чавай маса рекъера тваз жедач. Лугъудайвал, эхир хъсан къведай ксарикай хъурай. Зун заз ахътинбурукай яз аквазва...

-Къвалахни техйизмайла, бес вахт гъикъ акъудзава, я Салигъ малим?- хабар къуна за.

-Гъикъ акъудда къван – йикъа са шумудра куьчедиз, багъдиз экъечлда, къекъведа къвачер физмай къван, ахпа ял яда къвале, вун хътин дустарин ктабар къелда... Гъа икъ югъни фена акъатда. Жуван хтулрив, мукъвабурув, ярар-дустарив рахада, аллагъдиз шукур, гъар садан гъиле телефон ава.

-Бес гъуълел физмачни вун?

-Гъуъл галачиз заз садрани къарай атайди туш, гилани къвезвач. Зун гъуълуьн балугъ я,- хъуьрезва ам. – Исятдани са шумуд виш метрдиз сирнав ийиз алакъзама залай. Ваз вуч аватла чидани,- теспача кваз жибиндай къатар-къатар авунвай чар акъудзава ада,- гъуълуьн закай шаир авунва. Анжах вун зал хъуьремир гъа. Къелдани за?

-Къела, къела.

-«Кълани Каспий» я твар:

Каспий гъуълуьв рахаз, къугъваз,

Гъахъзава зун деринриз.

Вилер цавун бушлухраваз

Килигзава серинриз.

Лепейри зун къулухъ гадриз,

Физ алахъдай вилик зун.

Гъуьжетар къаз, циз хкадриз,

Рахаз жедай гъуълуьв зун.

Гаризонтрив мукъва жез къанз,

Агакъ тийиз а къилиз,

Гагъ-гагъ гъа жув-жував рахаз,

Сергъят такваз гъич вилиз.

Лепейрини юзурдай тир

Зун, къепина авай хъиз.

Каспидин ван заз жедай тир,

Зи дидедин лайлай хъиз.

Балугъарни гъуълуьн кицлер

Акур члавуз хкадриз,

Абураллаз мягтел вилер,

Ярх жедай ял акъадриз.

Каспий гъуьлуьв рахаз, къугъваз
 Гилани заз кланзава.
 Ахварайни аквада заз
 Гур лепеяр ванзавай.
 -Пара хъсан шиир я. Мубаракрай!
 -Хъуьрезвани вун зал? Гъихътинди ятлани, рикляй атанвайди я.
 -Гъелбетда. Кланзавайди гъам я. Мадни гзаф йисара атлун тавурай
 вун, чан малим, ви рикл алай гъуьлуьхъай, вичелай вун икъван рази тир
 уьмуьрдивай. Ви балайрин, эвледрин къисметривай яргъа хъурай ви
 къилел атай къван балаяр ва бедбахтвилер. Чна вал дамахзавайди я!
 -За – квелни! Зи ученикрикай виридалайни гзаф – вал!
 -Заз чизва. Сагърай вун!
 Салигъ малимди гъуьлуьккай теснифнавай шиир къилдин эсер яз
 милли шииратдив гумукъдач, гъелбетда. Амма адан къелемдикай
 даим амукъдай шейни хкатнава. Ам «Цицигъ наме» ктаб я. И кватлал
 акъатай члавуз хуьрерикай ктабар акъудун гъеле муд хъанвачир. Жув
 редактор хъайивилай, за адан тариф ийидач. Цицигърин жемьтдиз,
 и хуьруьхъ галаз алакъа авай-авачир вирибуруз ам хъсан савкъват
 хъанай.
 И йикъара зи патав са яр-дуст акъатнавай. Литературадин гьере-
 катдин гъавурда авай, вичини адак важиблу пай кутазвай кас. Лезги
 хуьрерикай акъуднавай ктабрикай гаф кватайла, ада лагъанай:
 -Ктабар гзаф акъатнава: яцлубурни, къелечлбурни. Амма метлеблур-
 бур, клелзавайдав хуьруьн, жемьтдин къетленлу къилихрикай рахазвай-
 бур сад-къвед я. И жигъетдай «Цицигъ наме» ктаб тафаватлу жезва.
 Пара хъсан ктаб хъанва ам. Мад ва мад сеферда клелиз клан хъжезва.
 Ктабда авай хейлин ихтилатар халкъдин къаравилийриз элкъвенва...
 Идалай хъсан тариф жедани! Сагърай вун, Салих Шабанович!



Сатира ва юмор

КЪАРАВИЛИЯР

* * *

Яргьалди гуьзгуьдин вилик акъвазна, бубадихъ элкъвей руша
кур пашмандиз лугъузва:

-Дах, зун иерди вучиз туш? Ваз зун са гададини тухун тавуна
амукъунихъай кичIе тушни?

-Ваъ, чан руш. Вун виридалайни хъсан гадади тухуда.

-Зун иерди туш эхир?

-Жуван дидедивай са тIимил мелгъам къачу. Жуваз бегенмиш
тир са гададив ам са рехъ жагъурна хъваз тур. Ам гъасятда муь-
тIуьгъ жеда.

-Дидедихъ гъахътин алапатдин затI авани?

-Заз чиз, эхъ, чан руш. Авачирла, гъикъван килигзава зун адаз,
вучиз зун адал эвеленмиш хъайиди ятIа, гъанай зи къил акъатза-
вач хъи, акъатзавач.

* * *

Пивбарда ацукънавай къве кас ихтилатрик ква.

-Ваз вуч аватIа чидани? За зи папакай гъич са затIни
чуьнуьхзавайди туш,- лугъузва сада.

-Зани,- къул чIугъазва муькуьда. - Халайрин патав физ хъай-
итIани, адаз лугъузвайди я.

-Жеч, яда?

-Гъелбетда, халайрин тIвар за къазвач, балугъар къаз физва
лагъана экъечIзава. Гъич садрани ада заз фимир лугъудач. Гъакъван
ихтибарзава захъ.

-Хъсан паб я види. Амма садра къванни, балугъар къаз физва
лагъана экъечIна, элкъвена кIвализ хтайди яни вун?

-Хквен вучизда къван?

-Вун садра хъша, ахпа чир жеда ваз.

* * *

Гъарунни хърун шегъердин багъда михъи нефесар къачуз
ацукънава. Абуруз салам гана физвай касдин гуьгъуьниз ки-
лигиз Гъаруна лугъузва:

-Чир хъанани ваз? Чи мягъледай я. Лугъузва хъи, яхIур йисуз
санал яшаммиш хъайи папахъ галаз чара хъанвалда ахмакъ.

-Чара хьун анихъ амукърай – жегьил са рушал эвленмишни хъ-
хъанва.

-Жеч, я кас!

-Лугъузвалда хьи, куьгъне папахъ галаз йифди ахвар тежез авай
кесиб. Гагъ рак акъализ, гагъ даКIар ахъайиз. Гагъ далу тIушуниз,
гагъ дарман хъваз таз, папан гъиляй ажуз хъанвалдай.

-Бес гила? Папар вири гъахътинбур туш жал?

-Вири ваъ. Гила, паб жегьил я, нязиз физва ам вичиз КIандай
чкайриз, пакамаз хквезва, жегьил папан гъуъл, лагъайтIа, кьил
секиндиз ксузва. Авани тафават?

-Ава, валлагъ.

* * *

Ички хъвана хтанвай итимдин амалри гъяз тагузвай папа
Мадан ихтилатриз яб гузвач. Итимни адай гаф акъуддай
цIийи суалрихъ къекъвезва. Ада хабар къазва:

-Эгер зун галачиз са касни авачир са островдал акъатнайтIа,
вуна вуч ийидай?

-Ви пиян япариз ван атун патал гъарайдай.

-Ахпа вуч ийидай.

-Мад сеферда, мад сеферда... акъваз тавуна гъарайдай.

-Островдал валай гъейри са касни алач эхир?

-Тахъурай ман. Абур галачиз завай жуван датIана пиян тир
гъуълуьн лал япариз ван жедайвал гъарайиз жедачни?...

* * *

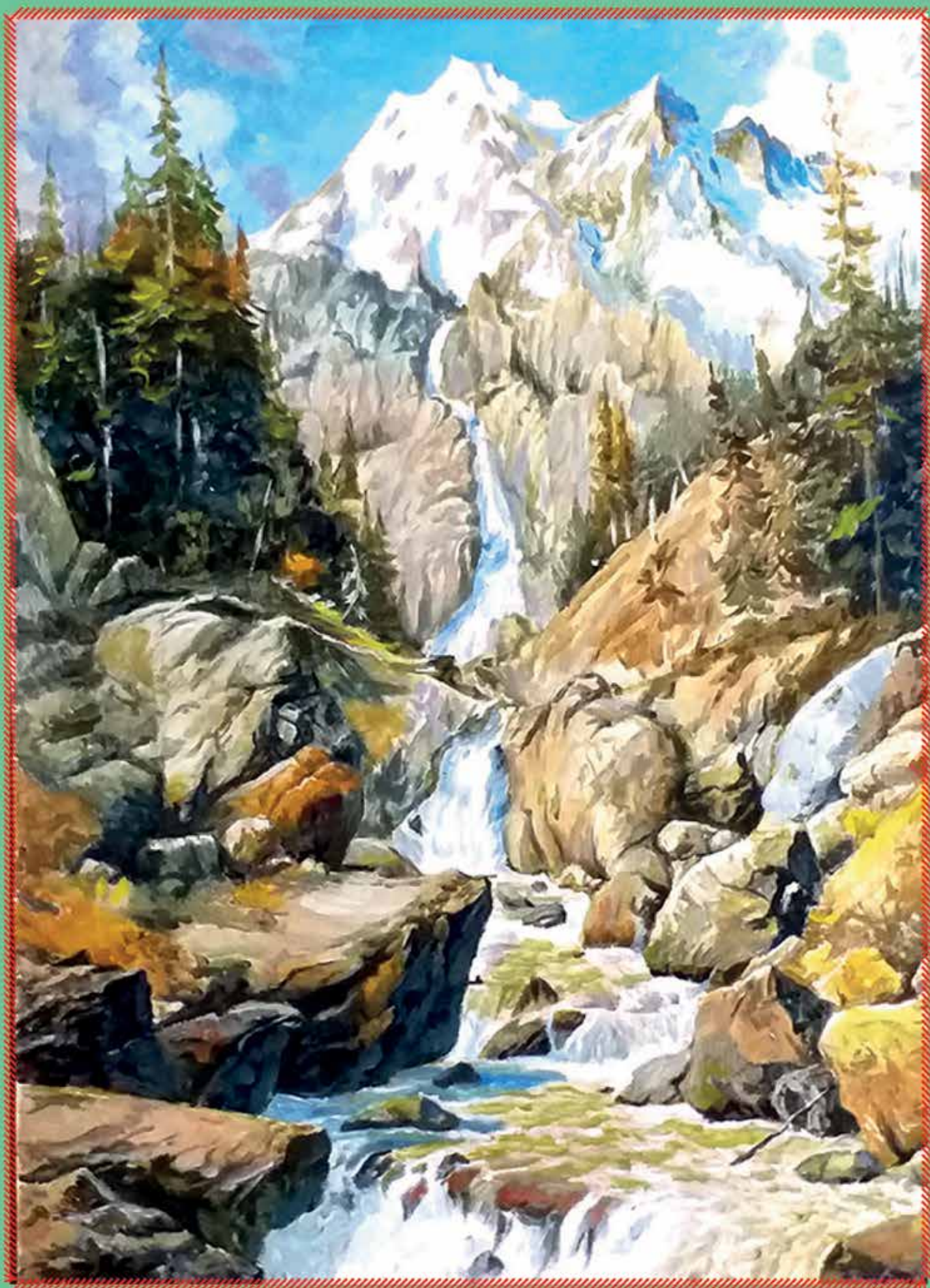
Гъи аялдин вил жедач чIехи бубади, бадеди ам школадиз фи-
дайла гъиле пул тунал?

Хтулдиз гузвай кепекар са шумудра и гъиляй муькуь гъилиз
вегъез гъисабдай мискъивал квай бубади хтулдивай хабар къазва:

-Чан бубадин, эгер за ваз са агъзур манат къван гайитIа, вуна
вуч ийидай?

-Вуч ийидани, буба – вун хъиз гъисабиз ацукъда. Пакамалай ня-
налди!





Самур

Индекс годовой 63336

Индекс полугодовой 73895

